

ISRJ Journal

The Journal of International Scientific Researches

Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi

Year 2022 Volume 7 Number 2

ISSN:2458-8725

The Journal of International Scientific Researches

Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi

Year / Yıl: 2022
Volume / Cilt: 7
Number / Sayı: 2

Chief Editor / Baş Editör

Dr. Salih Yıldız / Gümüşhane Üniversitesi

Editorial Board / Editörler Kurulu

Dr. M. Hanefi Topal / Kırklareli Üniversitesi
Dr. Muhlis Özdemir / Gazi Üniversitesi
Dr. Emel Yıldız / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Büşra Tosunoğlu / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Ertuğrul Düzgün / Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Ramazan Ünlü / Abdullah Gül Üniversitesi
Dr. Elif Kütükoğlu / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Salih Canözü / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Melikşah Turan / Erzurum Teknik Üniversitesi
Dr. Gül Yeşilçelebi / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. İbrahim Avcı / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Banu Bolayır / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Yıldırım Beyazıt Çiçen / Gümüşhane Üniversitesi
şerife Demirelli / Gümüşhane Üniversitesi
Bırol Güven / Gümüşhane Üniversitesi

Secretariate / Sekretery

Dr. Mustafa Zuhul / Gümüşhane Üniversitesi

Contact / İletişim

Gümüşhane Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bağlarbaşı Mah. 29100 Merkez / Gümüşhane
Tel: 0456 233 1000 (Dahili: 2203) Fax: 0456 233 7553
journalofisr@gmail.com
www.isr-journal.com

© Her hakkı saklıdır. "The Journal of International Scientific Researches" dergisi yılda üç kez yayımlanan bilimsel, uluslararası indeksli ve hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan çalışmalardaki görüş ve düşünceler yazarların kendilerine ait olup hiçbir şekilde derginin görüş ve düşüncesi olarak ifade edilemez. Dergideki çalışmalar sadece referans gösterilerek kullanılabilir.

ISSN
2458-8725

The Journal of International Scientific Researches
Publication and Advisory Board

Yayın ve Danışma Kurulu

Dr. Avinash Pawar	University of Pune
Dr. Bünyamin Er	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Daria Doroshkevich	National Technical University of Ukraine
Dr. Davran Yurdashev	İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi
Dr. Ekrem Cengiz	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Fazıl Kırkbir	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Hans Jürgen Krysmanski	University of Münster
Dr. Hasan Alacacıoğlu	İstanbul Üniversitesi
Dr. Hilmi Erdoğan Yayla	Giresun Üniversitesi
Dr. Jagbir Singh Kadyan	University of Delhi
Dr. Killion Munyama	University of Economy WSG
Dr. Kyung Hyan Yoo	William Paterson University
Dr. Mehmet Ferhat Özbek	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Mohamed El-Hodiri	Kansas University
Dr. Mohammad Hudaib	Glasgow University
Dr. Muhammed Asif Yoldaş	Avrasya Üniversitesi
Dr. Musa Pınar	Valparaiso University
Dr. Mukesh Chaudhry	Indiana University of Pennsylvania
Prof. Dr. Olha Ilyash	National Technical University
Dr. Ömer Torlak	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr. Piotr Prus	UTP University of Science and Technology
Dr. Rasim Yılmaz	Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Remzi Altunışık	Sakarya Üniversitesi
Dr. Roszaini Haniffa	Heriot Watt University
Dr. Thomas Li-Ping Tang	Middle Tennessee State University

Indexing / Endeksler

"The Journal of International Scientific Researches"

Directory of Open Access Journal (DOAJ), Index Copernicus, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), SOBIAD, ASOS Index, Scientific Indexing Services (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor (JF), Cosmos Impact Factor (Cosmos), Cite Factor
endekslerinde taranmaktadır.

The Journal of International Scientific Researches

Referees of Issue

Sayı Hakemleri

Dr. Namık Kemal Erdemir	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Muhlis Özdemir	Gazi Üniversitesi
Dr. Faruk Dayı	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Semra Boğa	Beykent Üniversitesi
Dr. İbrahim Avcı	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Ali Pişkin	Yalova Üniversitesi
Dr. Elif Kütükoğlu	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Emrullah Mete	Giresun Üniversitesi
Dr. Fahri Bakırcı	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniv.
Dr. Mustafa Ünver	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Arzu Al	Marmara Üniversitesi
Dr. Tolga Kılıç	İstanbul Medipol Üniversitesi
Dr. Elif Özdoğlar	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Güner Tuncer	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Suat Hayri Şentürk	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Fazıl Kırkbir	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Yavuz Akçi	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Adil Akıncı	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Muhlis Halis	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Abdülkadir Öztürk	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Teşekkür

"The Journal of International Scientific Researches"
dergimizin bilimsel niteliğinin artırılması için yapmış olduğunuz katkılardan dolayı siz değerli bilim insanlarına
şükranlarımızı sunarız

Contents / İçindekiler

Ömer Ateşci, Alper Veli am.....114 - 130

Research Article / Araştırma Makalesi

**Katılım Bankacılığının Davranışsal Finans Kapsamında
Değerlendirilmesi: Erzincan İlinde Bir Uygulama**

Evaluation of Participation Banking in the Scope of Behavioral Finance: An Application in Erzincan Province

Gölşah Ardıç Saral, Özlem Sanrı 131 - 148

Research Article / Araştırma Makalesi

A Bibliometric Analysis of The Impact of COVID-19 on Maritime Logistics and Ports

COVID-19'un Deniz Lojistiği ve Limanlar Üzerindeki Etkisinin Bibliyometrik Analizi

Kamil Semih Kalyoncuoğlu, Seniyye Kalyoncuoğlu 149 - 160

Research Article / Araştırma Makalesi

Aydınlanma Sonrası Eleştirel Felsefe Geleneğinde İki Düşünür: Hegel ve Foucault

Two Thinkers in the Tradition of Post-Enlightenment Critical Philosophy: Hegel and Foucault

Gamze Demirci, Burçin Cem Arabacıoğlu..... 161 - 177

Research Article / Araştırma Makalesi

Fiziksel Algının Mekan Değerlendirmesi Üzerindeki Etkisi: Kapalı Kayak Merkezleri ve Türk Milli Takımı Sporcuları

Effect of Physical Perception on Space Evaluation: Indoor Ski Centers and Turkish National Team Athletes

Göksel Karaş 178 - 190

Research Article / Araştırma Makalesi

Kanunilik İlkesi Kapsamında Ek Mali Yükümlölüklerin Değerlendirilmesi

Evaluation of Additional Fiscal Liabilities under The Principle of Legality

Tolkun Nazarkul Kyzy Soldan..... 191 - 206

Research Article / Araştırma Makalesi

Halkla İlişkilerde Yapay Zeka Kullanımı Üzerine Nitel Bir Araştırma

A Qualitative Research on The Use of Artificial Intelligence in Public Relations

Katılım Bankacılığının Davranışsal Finans Kapsamında Değerlendirilmesi: Erzincan İlinde Bir Uygulama

Evaluation of Participation Banking in the Scope of Behavioral Finance: An Application in Erzincan Province

Öz

Klasik iktisat teorileri, bireylerin yatırımlarında rasyonel davranmadığı kararları açıklamakta zorlanmıştır. Bundan dolayı klasik iktisat teorilerinde boşluk ortaya çıkmıştır. Çünkü insanların yatırım kararlarında risk ve getiri dışında farklı değişkenleri de dikkate aldığı ortaya çıkmıştır. İnsanların bu tür davranışlarını açıklamak ve klasik iktisat teorilerinde oluşan boşluğu doldurmak için "davranışsal finans" kavramı ortaya çıkmıştır. Davranışsal finansa göre bireyler yatırımlarında ekonomik getiri, risk ve kar değişkenleri dışında, psikolojik, kültürel ve sosyolojik değişkenlerinde etkisinde karar verebilmektedir.

Bu çalışmada Erzincan ilinde bulunan bireysel yatırımcılar üzerinde anket yöntemiyle katılım bankacılığının davranışsal finans kapsamında değerlendirilmesi yapılmıştır. Katılım bankacılığının tercih edilmesinde etkili olan faktörler davranışsal finans kapsamında incelenmiştir. Bu kapsamda 404 bireysel yatırımcı ile anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22.0 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada, ilk olarak demografik bulgulara, sonrasında ise katılım bankacılığı ile davranışsal finans arasında oluşturulan hipotezlerin analizi için tek yönlü varyans analizi bulgularına yer verilmiştir. Çalışma sonucunda, bireylerin katılım bankacılığını tercih ederken finansal faktörlerin dışında birçok davranışsal faktörden etkilendiği tespit edilmiştir.

Abstract

Classical economic theories have been difficult to explain the decisions that individuals are not rational in their investments. Therefore, a gap has emerged in classical economic theories. Because it has been revealed that people take into different variables in their investment decisions besides risk and return. The concept of "behavioral finance" has emerged to explain such behavior of people and to fill the gap in classical economic theories. According to behavioral finance, people can decide on their investments in their psychological, cultural and sociological variables apart from economic return, risk and profit variables.

In this study, participation banking was evaluated within the scope of behavioral finance on individual investors in Erzincan province by means of survey method. Factors influencing the preference of participation banking were analyzed within the scope of behavioral finance. In this context, a survey was conducted with 404 individual investors. The data obtained were analyzed using the SPSS 22.0 statistical program. In the study, first demographic findings, and then one-way analysis of variance findings are included for the analysis of hypotheses between participation banking and behavioral finance. As a result of the study, it has been determined that while individuals prefer participation banking, they are affected by many behavioral factors other than financial factors.

Ömer Ateşçi

Yüksek Lisans Öğrencisi, Gümüşhane Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme ABD, Gümüşhane, Türkiye, atesciomer@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-3980-583X>

Alper Veli Çam

Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, SBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, Gümüşhane, Türkiye, alpercaml@gumushane.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0012-1265-3554>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Davranışsal Finans, Katılım Bankacılığı, Yatırımcı Davranışı, Faktör Analizi.

Keywords

Behavioral Finance, Participation Banking, Investor Behavior, Factor Analysis

JEL Codes: C12, D10, G21

Bilgilendirme

Bu çalışma, Gümüşhane Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde yazılan "Katılım Bankacılığının Davranışsal Finans Kapsamında Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Submitted: 26 / 01 / 2022

Accepted: 13 / 04 / 2022

Giriş

Günümüze kadar piyasa dalgalanmalarına ve bireylerin yatırım davranışlarına etki eden faktörleri açıklamak için birçok teori üretilmiştir. İnsanın faydasını maksimize etmeyi amaçlayan, akılcılığı ile hareket ettiği, en önemli gayesinin menfaatlerini en üst düzeye çıkarmak olduğu insan modeli, piyasada etkin olduğu varsayılmıştır. Bu modele göre insanların rasyonelliği hayatının merkeze aldığı ve her yatırım davranışında akıllı hareket ettiği ifade edilmiştir. "Homo Economicus" iktisat insanı olarak ifade edilen bu model her anlamda kendi menfaatini incelemektedir. Finansal anlamda ortaya çıkan risk ve belirsizlik durumlarının ortaya çıkmasında bu teoriler yatırımcı davranışlarını açıklamakta zorlanmıştır. Bundan dolayı yatırımcı davranışlarına psikolojik bakış açısıyla bakan "Davranışsal Finans" kavramının ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur.

Davranışsal finans, bireylerin yatırım kararlarında birçok faktörden etkilendiği üzerine yoğunlaşmıştır. Bununla bağlantılı olarak bireylerin yatırım kararlarında her zaman rasyonel davranmadığını ileri sürmüştür. Bireylerin kararlarında psikolojik, sosyolojik, kültürel vs. gibi faktörlerin etkisinde irrasyonel karar verdikleri gözlemlenmiştir. Klasik iktisat teorileri bireylerin yatırımında rasyonel hareket ettiği düşüncesi üzerine kuruluyken, davranışsal finans yatırım kararlarında ortaya çıkan sapmaları tespit etmeye ve anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bireylerin kararlarını sadece ekonomik veriler ışığında değil, aile, çevre, duygu, düşünce, sezgi, tatmin gibi etkenlerin etkisi ile de verdiğini ortaya koymaktadır. Bu paradigmanın öncüleri Kahneman ve Tversky, bireylerin yatırım kararlarını belirsizlik durumunda verdiğinde akılcı hareket etmediklerini savunmuştur. Kahneman'ın ifade ettiği bu yolu takip eden birçok bilim insanı yaptıkları çalışmalar ile davranışsal finans alanına katkı vererek davranışsal finansla farklı farklı alanlar arasında bir köprü oluşmasını sağlamıştır.

Davranışsal finans ile bireylerin yatırım kararlarının açıklanması üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Katılım bankacılığını tercih eden bireylerin yatırımcı davranışlarının davranışsal finans kapsamında değerlendirilmesi literatüre kazandırılması gereksinim duyulan bir durumdur. Bu amaçla çalışmada, Katılım bankacılığının tercih edilmesinde etkili olan faktörler davranışsal finans kapsamında incelenmiştir. Bu çalışmanın davranışsal finans literatürüne önemli katkı sağlaması beklenmektedir.

1. Teorik Çerçeve ve Literatür Özeti

Modern klasik iktisat teorilerinde bireyler, sadece çıkarını düşünen, kişisel menfaatine hizmet eden, fayda ve kârını maksimize etmeyi amaçlayan bir varlık olarak tanımlanmıştır. Bu model, bireylerin yatırım noktasında tamamen nefsi duygularını tatmin etmek için hareket ettiği ileri sürülmektedir. Genel olarak iktisat teorileri insanı bu şekilde tanımlamış olmasına rağmen, insanoğlunun yatırım kararlarında her zaman maddi olarak rasyonel davranmadığı gözlemlenmiştir. Bu tür yatırım kararları veren bireylerin hareketleri, klasik iktisat teorilerinde ifade edilen insan modeli ile çelişmektedir. Klasik iktisat teorileri, bireylerin yatırımlarında rasyonel olmadığı kararları açıklamakta zorlanmıştır. Bu sebeple klasik iktisat teorilerinde boşluk ortaya çıkmıştır. Çünkü insanların yatırım kararlarında risk ve getiri dışında farklı değişkenleri de dikkate aldığı ortaya çıkmıştır. İnsanların bu tür davranışlarını açıklamak ve klasik iktisat teorilerinde oluşan boşluğu doldurmak için "davranışsal finans" kavramı ortaya çıkmıştır. Davranışsal finansla göre insanlar yatırımlarında ekonomik getiri, risk ve kar değişkenleri dışında, psikolojik, kültürel, sosyolojik değişkenlerinde etkisinde karar verebilmektedir (Kahneman ve Tversky, 1979: 265).

Davranışsal finans başlığında yapılan çalışmalara bakıldığında özellikle 1980 yılından sonra bu alanda daha fazla yoğunlaşma görülmektedir. Son 30 yılda çalışmalarda artış olduğu görülse de 1759 yılında Adam Smith'in kaleme aldığı "Ahlaki Duygular Kuramı" isimli çalışmada davranışsal finansın temel noktalarından bahsedildiği görülmektedir. İlerleyen zamanlarda birey davranışlarının ekonomik piyasalara etkisini inceleyen "Sıradışı Popüler Oyunlar ve Kalabalık Çılgınlığı" isimli eser Mackay tarafından 1841 yılından yazılmıştır. Her geçen gün davranışsal finans üzerinde birçok çalışma yapılmaktadır. Günümüzde yapılan akademik çalışmalar ekseriyetle bireysel yatırımcıların davranışlarına ve davranışsal finans etkisi üzerine olmaktadır. Türkiye'de,

katılım bankacılığının, davranışsal finans kapsamında değerlendirildiği bu çalışmanın öncesinde davranışsal finans ile ilişkili literatürde yapılan çalışmaların bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Branch (1977), çalışmasında yılın ocak ayında hisse senetlerinin getirisinin diğer aylara oranla daha fazla getiri sağladığını ve bu getirinin küçük şirketlerde daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Kahneman ve Tversky (1979), insanların kazançları ve kayıplarını algılamalarına yönelik deneysel çalışmalar yapılmıştır. Deney sonuçlarında insanlar için kaybetmenin, kazanmaktan daha önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Özetle, kazanmanın sonucunda ortaya çıkan sevinç, mutluluk ve huzur gibi kavramların seviyesi, kayıp yaşandığında ortaya çıkan, üzüntü ve hüznün seviyesinden daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma itibarıyla insanların sanılanın aksine rasyonel olmadığı, psikolojik ve sosyolojik faktörlerin etkisinde irrasyonel karar verdikleri tespit edilmiştir. De Bont ve Thaler (1985), Amerikan piyasalarındaki kazandıran hisse senetlerinin geçmiş 5 yılını ve takip eden 5 yılını incelemiş ve geçmiş yıllara nazaran daha az kazandırdığını ya da kaybettirdiğini ortaya koymuştur. Bunun nedeninin davranışsal finansın "aşırı reaksiyon" bileşeni ile alakalı olduğunu ortaya koymuştur. Zarowin (1989), çalışmasında piyasadaki hisse senetlerinin 36 aylık ayrı dönemlerde incelendiğinde netice olarak uzun vadede aşırı tepki bileşeninin geçerliliğini kaybettiğini ve getirilerde ortaya çıkana farklılıkların nedeninin ise ocak ayı ve büyüklük etkisi olarak tespit edilmiştir. Alonso ve Rubio (1990), İspanya'da yaptıkları çalışmada sermaye piyasasındaki portföylerin 12 aylık dönemlere ayırarak test edilmesini sağlamışlardır. Ve netice olarak portföy oluşturulma döneminden sonraki 12 aylık dönemde olumsuz habere sahip olan şirketlerin getirileri, olumlu habere sahip olana şirketlere göre %24,5 daha fazla getiri sağladığı tespit edilmiştir. Lehman (1990), çalışmasında (AMEX) American Stock Exchange ve (NYSE) New York Stock Exchange'de haftalık raporların ışığında aşırı tepki hipotezinin var olma durumunu incelemiştir. Çalışma sonucunda kazandıran hisselerin satışa çıkarılması ve kaybettiren hisselerin satın alınması ile piyasanın çok daha üstünde getiri elde etmenin mümkün olduğunu tespit etmiştir. Fisher ve Statman (2000), çalışmalarında yatırımcı duyarlılığı ile hisse senetlerinin getirileri arasındaki ilişki üzerine üç ayrı yatırımcı grubunun duyarlılığı ile S&P500 getirisi arasındaki ilişkiye fazla değişkenli olarak regresyon analizi ile değerlendirmişlerdir. Analizin sonucunda bu yatırımcı gruplarının piyasada gelecekte olan getirileri tahmin edebileceği ifade edilmiştir. Baker ve Nofsinger (2002), bireysel yatırımcıların finansal tasarruflarının kontrol etmesinde etken olan etmenler, bilişsel ve davranışsal olarak incelemiştir. Bireysel yatırımcıların yatırım psikolojisine finansal faktörler dışında, sosyolojik ve psikolojik etkenlerin etki ettiği ve davranışsal ve bilişsel anlamda yanlış karar verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Brown ve Cliff (2005), çalışmalarında aşırı iyimser durumun olduğu piyasa ortamında aşırı derecede bir değerlendirme olduğu hipotezini araştırmışlardır. Bu çalışma neticesinde VAR ve eşbütünleşme testleriyle piyasada, duyarlılığın etkisiyle aşırı reaksiyona neden olduğu ortaya çıkmıştır. Chuang ve Lee (2006), aşırı güvenin olduğu piyasada bireysel yatırımcıların genel yaygın bilgidен ziyade şahsi bilgilere daha fazla reaksiyon gösterdikleri ortaya konulmuştur. Bunun yanında pazardan elde edilen deneyimlerin, aşırı güvenli olan yatırımcı türünü, yönetim anlamında ve daha sonraki zamanlarda daha gergin yaptığını tespit etmişlerdir. Bir başka netice ise aşırı güvene sahip yatırımcı türünün yapısal pazarda daha agresif davrandığını ve aşırı güvene sahip yatırımcının riski kestirmeye çalışırken, risk seviyesi daha yüksek olan ortamlarda yatırım üzerine kararlar aldığı ifade edilmiştir. Aşırı güven söz konusu olduğunda aşırı hareketlilik ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Süer (2007), İstanbul'da tekstil alanında faaliyet gösteren işletmeler ile yapılan yüz yüze görüşmeler ile yatırım noktasında alınan risk düzeyini belirlemek için davranışsal finans teorilerini incelemiştir. Beklenti ve zihinsel muhasebe teorilerinin hipotezleri test etmek için kullanılmıştır. Çalışmalar kazanç, kayıp, kar, zarar, harcama, gelir ve maliyet kavramları üzerinde olmuştur. Çalışmada, yatırımcılardan alınan cevaplardan çıkan neticede kar eden yatırımcının riski sevmediği, zarar eden yatırımcının riski sevdiği ortaya çıkmıştır. Harcama ve maliyetin kayıp kavramıyla, gelir ve kâr'ın kazanç kavramıyla aynı zihinsel hesapta olduğu ifade edilmiştir. Barak (2008), çalışmasında dünya piyasalarında aşırı reaksiyonun ne derecede olup olmadığı test edilmiştir. Bundan dolayı Türkiye'de İMKB'de faaliyette olan 80 firmanın verileri analiz edilmiştir. Çalışmada 5 yıllık kazandıran-kaybettiren portföyleri ve takip eden 5 yıl incelenmiştir. Araştırma sonucunda İMKB'de etkin piyasalar

hipotezinin etkin olmadığı davranışsal finans modelleri ile uyumlu olduğu saptanmıştır. Anbar ve Eker (2009), çalışmalarında bireysel yatırımcıların finansal anlamda ne derece risk algıladıklarına yönelik demografik ve sosyoekonomik faktörlerin arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını incelemişlerdir. Çalışma neticesinde bireysel yatırımcıların sosyoekonomik faktörler ve demografik faktörlerin risk alma eğilimi ile pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Wang Vd. (2011), cinsiyetler üzerinde yapılan çalışmada kadın ve erkeğin risk algılamaları incelenmiştir. Çalışmada kadınların erkeklere oranda çok daha fazla risk algıladıkları ortaya çıkmıştır. Bunun yanında stabil bir kazancı ve ünlü varlıkları kaybet korkusu faktörüne rastlanılmamıştır. Bir başka netice ise; kadınların, antika, sanat ve altın tasarrufları daha düşük riskli algıladıkları görülmüştür. Bu sonucun nedeni ise, kadınların altına fazla ilgi göstermesinden kaynaklı olduğu ortaya çıkmıştır. Kahyaoğlu (2011), çalışmalarında davranışsal finans kapsamında yatırım kararlarına etki eden bilişsel, duygusal, psikolojik vb. faktörlerin etkisinin cinsiyetler arası bir farklılık olup olmadığı test edilmiştir. İMKB’de hisse senedi getirileri ile ilgilenen 31 bireysel yatırımcıların borsada alım-satım işlemleri incelendiğinde çeşitli faktörlerin etkisinin kadın ve erkekte farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışmanın bir başka sonucu ise erkeklerin işlem hacmi kadınlara göre daha fazla ve kadınların erkeklere göre daha fazla risk aldıkları ileri sürülmüştür. Küçük (2014), çalışmalarında yatırım psikolojisine etki eden faktörleri davranışsal finans kapsamında ele almıştır. Araştırma anket yöntemiyle Osmaniye ilinde 150 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yatırım kararına etki eden tahmin, öngörü, sezgiler, psikoloji ve toplumsal etkiler araştırılmıştır. Çalışma neticesinde bireysel yatırımcılar yatırım kararı verirken, davranışsal finans bileşenlerinden etkilendiği ortaya çıkmıştır. Bunun yanında yatırımcıların yatırım aracı olarak en çok altın tercih ettiği de bulunan başka bir sonuçtur. Aydın ve Ağan (2016), bireysel yatırımcıların risk altında karar vermesinde etkili olan faktörlerin test edilmesi amacıyla 600 kişi ile anket çalışması yapmışlardır. Yapılan ankette katılımcıların demografik ve finansal profilleri belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda, katılımcıların farklı farklı psikolojik algılara sahip olduğu ve karar alırken sosyal çevreden son derece etkilendikleri görülmüştür. Bundan dolayı katılımcıların karakteristik özellikleri yatırım kararlarında irrasyonel davranış sergilemelerine neden olduğu ortaya çıkmıştır. Yıldırım (2017), çalışmasında borsa İstanbul’da işlem yapan bireysel yatırımcıların kazanç elde etmesini davranışsal finans kapsamında değerlendirmiştir. Araştırma anket yöntemiyle veri toplanarak yapılmıştır. 39 sorudan oluşan anket 410 bireysel yatırımcıya uygulanmıştır. Çalışmanın sonucu, davranışsal finansın ruhuna ters bir şekilde ortaya çıkmıştır. Korkulutaş (2018), çalışmasında bireysel yatırımcıların yatırım kararlarında davranışsal finans ne düzeyde etkilendiğini test etmiştir. Anket yöntemiyle veri toplanarak çalışma yapılmıştır. Anket sonucuna göre yatırımcıların yatırım kararı verirken toplumsal, psikolojik ve sosyal etkenlerden etkilendiği ortaya çıkmıştır. Tekin (2018), çalışmasında firmaların finansal karar verme sürecinde, yöneticilerin karar verme durumunda “dayanak noktası ön yargısı” kavramı davranışsal finans kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın yöntemi 225 Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerden anket yöntemi ile veri toplanmıştır. Çalışmanın sonucunda dayanak noktası ön yargısı etkisi muhasebe yöneticilerinde yüksek düzeyde, işletme yöneticilerinde düşük seviyede ölçülmüştür. Yürekli (2019), bireysel yatırımcılardan üretim ve hizmet sektöründe çalışanlardan 409 denek ile anket yöntemi ile bireysel yatırımcıların yatırımlarına etki eden faktörler davranışsal finans kapsamında değerlendirilmiştir. Anket içeriğinde yatırımcıların demografik ve finansal profilleri belirlenmiştir. Ve sonucunda hizmet ve üretim alanında çalışan bireysel yatırımcıların yatırımlarına etki eden faktörlerin başında psikolojik etkenlerin olduğu tespit edilmiştir. Ve yatırımcıların psikolojik eğilimlerini yüksek derecede taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

2. Metodoloji

2.1. Amaç ve Kapsam

Birey, fitratından dolayı birçok farklı özelliği olan bir varlıktır. Bireyler her alanda farklılık gösterdiği gibi yatırım konusunda da değişkenlik göstermektedir. Geleneksel finans teorileri insanın rasyonel bir varlık olduğunu ifade etse de insan karar verirken sosyolojik, psikolojik, duygusal ve sezgisel birçok faktörün etkisi ile karar verebilmektedir. Davranışsal finansın temel yapı taşları olan

bu faktörler bireysel yatırımcıların kararlarında büyük rol oynamaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı; katılım bankacılığını tercih eden bireysel yatırımcıların, bu tercihlerine etki eden faktörlerin davranışsal finans kapsamında değerlendirilmesidir. Çalışmada, Erzincan ilinde ikamet eden bireysel yatırımcılar incelenmiştir. İhtiyaç duyulması halinde, bölümlerin başlıklarının altında yer alan alt başlıklara başvurulması mümkündür. Alt başlıklar ilk harfi büyük olacak şekilde, koyu ve yukarıdaki formata uygun yazılmalıdır. Burada olduğu gibi alt bölümlerde bu formata dikkat edilmelidir. Bu başlıklardan önce herhangi bir boşluk bırakılmamalıdır.

2.2. Yöntem ve Hipotezler

Nicel araştırma içeriğine sahip bu çalışmada betimsel araştırma usullerinden olan tarama tekniği kullanılmıştır. Nicel araştırma, hayatımızı sürdürdüğümüz yeryüzünde hakkında bilgiler kazanmak için sayısal verilerin formal, objektif ve sistematik bir şekilde incelenmesidir. Ortaya çıkan sonuçları gün ışığına çıkarmak, çıkarımlar üretmek ve durumlar arasında muhtemel bağlantılar ortaya çıkarmada kullanılan betimsel araştırmalarda sıkça tercih edilen tarama (survey) tekniğiyle bu çalışmada katılım bankacılığının tercih edilmesini etkileyen faktörlerin davranışsal finans kapsamında tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu teknikte anketler yardımıyla nicel veriler toplanmaktadır. Örneklem fazlasıyla geniş tutulmaktadır.

Çalışmada 3 veya daha fazla grup ortalamalarının arasında farklılığın istatistiksel anlamda olup olmadığını test etmek amacıyla ANOVA testi yapılmıştır. Grupların birbirleri arasındaki ortalamalarının karşılaştırılması, çalışma sonucunda bağımlı değişkende ortaya çıkan değişimlerin ne boyutta faktörlerden ne boyutta hatalardan vb. kaynaklandığını belirlemesi, diğer bir ifadeyle total varyansın bileşenlere ayrılması yardımı ile yapılmaktadır. (Cuevas vd, 2004: 115). Tek-yönlü ANOVA (one-way ANOVA), ANOVA testinin karmaşık olmayan bir halidir. Tek yönlü ANOVA testi çalışmanın bileşenleri homojen olduğunda kullanılması en doğru seçenek olmaktadır. Burada homojen olarak ifade edilen birimler "mümkün merteye birbirine benzeyen" anlamında kullanılmıştır. Çünkü doğada aynı deney bileşenleri bulunmaz. (Hinkelmann ve Kempthorne:1994). Katılımcıların faktörlerden anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla istatistiksel testlerden parametrik bir test olan tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Farklılığın kaynağını test etmek amacı ile Post Hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır.

Çalışmada, yatırımcıların demografik bilgileri, finansal ve katılım bankacılığı bilgileri ve katılım bankacılığı ile davranışsal finans ilişkisini inceleyen üç bölümden oluşan anket çalışması yapılmıştır. Bu anket çalışması 404 kişiye uygulanmıştır. Anket verileri SPSS 22.00 istatistik programında analiz edilmiştir. Anketin ilk iki bölümünde bulunan soruların frekans analizi yapılarak betimsel istatistiksel sonuçları belirlenmiş olup demografik ve finansal bilgilere ilişkin dağılımlar tespit edilmiştir. Anketin üçüncü bölümünde yer alan likert ölçekli soruların açıklayıcı faktör analizi yapılarak 7 tane faktör belirlenmiştir. Ardından oluşturulan hipotezler tek yönlü ANOVA testi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda çalışma, tam tarama modelinde yürütülmüştür. Erzincan bölgesindeki bulunan yatırımcılara uygulanan, katılım bankacılığının davranışsal finansla kapsamında değerlendirilmesi araştırıldığı için birincil veri kullanımı uygun bulunmuştur. Veri toplama yöntemi olarak yüz yüze anket yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırma kapsamında katılım bankacılığının davranışsal finans ile ilişki ile ilgili olarak aşağıda bulunan ana hipotezler test edilmiştir.

H₀: Davranışsal finans faktörleri ile bireylerin demografik özellikleri arasında anlamlı fark yoktur.

H₁: Davranışsal finans faktörleri ile bireylerin demografik özellikleri arasında anlamlı fark vardır.

Bu ana hipotezlere bağlı olarak toplamda 26 alt hipotez çalışma kapsamında test edilmiştir.

3. Bulgular

Çalışmadan elde edilen bulgular, demografik, güvenilirlik ve geçerlilik, farklılık analizleri olmak üzere 3 başlıkta sunulmuştur.

3.1. Demografik Bulgular

Yapılan anket çalışmasına ilişkin demografik sonuçların belirlenmesi için yapılan frekans analiz sonuçları aşağıda Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Dağılımlar

Cinsiyet	Frekans(F)	Yüzde (%)	Yaş Aralıkları	Frekans(F)	Yüzde (%)
Erkek	343	84,9	18-24	44	10,9
Kadın	61	15,1	25-31	164	40,6
			32-38	88	21,8
			39-45	75	18,6
			46 ve Üstü	33	8,2
Toplam	404	100,0	Toplam	404	100,0
Eğitim Durumu	Frekans(F)	Yüzde (%)	Meslek Grubu	Frekans(F)	Yüzde (%)
Ortaöğretim	10	2,5	Kamu	155	38,4
Lise	88	21,8	Özel Sektör	152	37,6
Ön Lisans	37	9,2	Esnaf	66	16,3
Lisans	183	45,3	Öğrenci	14	3,5
Lisansüstü	86	21,3	Diğer	17	4,2
Toplam	404	100,0	Toplam	404	100,0
Gelir Düzeyi	Frekans(F)	Yüzde (%)	Ekonomi Bilgisi	Frekans(F)	Yüzde (%)
0-2000	34	8,4	1-3 Yıl	102	25,2
2001 - 3000	84	20,8	3 - 6 Yıl	84	20,8
3001 - 4000	116	28,7	7 - 10 Yıl	85	21,0
4001 - 5000	52	12,9	10 - 15 Yıl	74	18,3
5001 ve Üzeri	118	29,2	15 Yıl ve Üstü	59	14,6
Toplam	404	100,0	Toplam	404	100,0

Tablo 1’ de görüldüğü üzere anket katılımcılarının %84,9’u (343 kişi) erkek, %15,1’i de (61 kişi) kadın yatırımcılardan meydana gelmektedir. Katılımcıların %10,9’u (44 kişi) 18-24 yaş arasında, %40,6’sı (164 kişi) 25-31 yaş arasında, %21,8’i (88 kişi) 32-38 yaş arasında, %18,6’sı (75 kişi) 39-45 yaş arasında, %8,2’si (33 kişi) 46 ve üstü yaş arasında yer almaktadır. Katılımcıların %2,5’i (10 kişi) ortaöğretim eğitim seviyesinde, %21,8’i (88 kişi) lise eğitim seviyesinde, %9,2’si (37 kişi) ön lisans eğitim seviyesinde, %45,3’ü (183 kişi) lisans eğitim seviyesinde, %21,3’ü (86 kişi) lisansüstü eğitim seviyesinde yer almaktadır. Katılımcıların ağırlıklı olarak lisans eğitim seviyesinde yer aldıkları görülmektedir. Tabloya göre, katılımcıların %38,4’ü (155 kişi) kamu sektöründe, %37,6’sı (152 kişi) özel sektörde, %16,3’ü (66 kişi) esnaf olarak, %3,5’i (14 kişi) öğrenci olarak, %4,2’si (17 kişi) diğer meslek gruplarında çalışmaktadır.

Katılımcıların gelir düzeylerine göre dağılımları incelendiğinde, aylık geliri 0-2000 TL arasında olan katılımcıların oranı %8,4 (34 kişi), 2001-3000 TL arasında olan katılımcıların oranı %20,8 (84 kişi), 3001-4000 TL arasında olan katılımcıların oranı %28,7 (116 kişi), 4001-5000 TL arasında olan katılımcıların oranı %12,9 (52 kişi), 5001-üzerinde olan %29,2 (118 kişi) olduğu görülmektedir.

3.2. Güvenilirlik ve Geçerlilik

Anket sorularının güvenilirliği, Cronbach alfa katsayısı ile kontrol edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, Cronbach alfa değerlerinin 0,841 çıktığı görülmüştür. Cronbach alfa katsayısının $0.70 \leq \alpha < 0.90$ arasında bulunması durumunda ölçeğin güvenilirliği iyi olarak kabul edilmektedir (Tabachnick vd. 2007; 79).

Sosyal bilimlerin ölçeklerin içyapı geçerliliğini ve kalitesini ortaya koyan analiz faktör analizidir. Bu noktada iki durum söz konusu olmaktadır. Birincisi faktör analizlerinden hangisinin olacağı ikinci ise kullanılacak olan faktör analizinin hangi istatistiksel araçla yapılacağıdır. Bu anlamda tercih edilecek yöntem çalışmanın neticelerini, dolayısıyla “içyapı geçerliliğine” etki edecektir. (Yaşlıoğlu, 2017:75). Bu çalışmada içyapı geçerliliğinin test edilmesi için açıklayıcı faktör analizi yöntemi kullanılmıştır.

Faktör analizi genel anlamda verilerin azaltılması üzerine yapılan bir çalışmadır. Faktör analizi ilişkili olan ifadelerin ve ifadeleri temsil eden veri setlerinin oluşturulan azaltılmış küçük faktörlere taşınması işlemidir. Çalışmamızda değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve belirlenen ilişkilerin diğer analizlerde kullanılabilmesi için açıklayıcı faktör analizinden faydalanılmıştır. (Özen vd. 2011:33). Faktör analizi açıklayıcı ve doğrulayıcı olmak üzere 2'ye ayrılmaktadır. Açıklayıcı faktör analizi değişkenlerden yola çıkarak yeni bir faktör oluşturmayı hedeflerken; doğrulayıcı faktör analizi ise değişkenler arasında ilişkinin önceden oluşturulmuş bir hipotezin analiz edilmesini amaçlamaktadır. (Çilingir, 2019:6; Tabachnick ve Linsa 2013; Thompson, 2004; Kline, 2011; Byrne, 1994).

Açıklayıcı faktör analizinde verilerin korelasyon ya da korelasyon matrisinden faydalanarak birbiri ile ilişkili p sayıda değişken azaltılarak ($k < p$) ve bağımsız yeni faktörler üretmek üzere faydalanılan bir analiz türüdür. Çalışmanın faktör analizine uygun olup olmadığının belirlenebilmesi için Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) testinin yapılması gerekmektedir. KMO test sonucunun 0,60'tan büyük olması durumunda veri setinin faktör analizine uygun olduğu varsayılmaktadır (Tabachnick vd. 2007; 88).

Yapılan faktör analizi sonucunda "Belirsizlikten Kaçınma", "Riskten Kaçınma", "Aşırı Güven", "Pişmanlıktan Kaçınma", "Sürü Davranışı", "Otoriterlik" ve "Muhafazakarlık ve Tatmin" olmak üzere 7 tane faktör belirlenmiştir. Tablo 2'de faktörlerin, faktör yükü dağılımları verilmiştir.

Tablo 1. Faktörlerin Analiz Dağılımları

Faktörler	Varyans	Özdeğeri	Cronbach
Belirsizlikten Kaçınma (Faktör 1)	70,273	3,514	0,893
Riskten Kaçınma (Faktör 2)	85,353	2,561	0,914
Aşırı Güven (Faktör 3)	58,216	2,911	0,791
Pişmanlıktan Kaçınma (Faktör 4)	47,310	2,366	0,700
Sürü Davranışı (Faktör 5)	69,888	2,097	0,783
Otoriterlik (Faktör 6)	59,992	1,800	0,649
Muhafazakarlık ve Tatmin (Faktör 7)	48,108	2,405	0,713

Tablo 2'de faktör analizi sonucunda belirlenen yedi adet faktörde yapılan analiz dağılımları verilmiştir. Bu yedi faktör, uygulanan anket çalışmasında yatırımcıların katılım bankacılığını tercih etmesinde etkili olan 45 değişkeni kapsamaktadır. Tabloda faktörlerin Öz Değer ve varyans bilgilerini verilmiştir Faktörlerin güvenilirliği Cronbach alpha değeri ile analiz edilip güvenilirliği ortaya konulmuştur. Analiz neticesinde faktör yükü en yüksek "Riskten Kaçınma" (Günaha girme riski, dinen tatmin olamama) faktörü belirlenmiştir. Katılımcıların katılım bankacılığını tercih etmelerinde en etkili faktörün bireylerin günahattan kaçınma, dinen suç işlemekten korkmaları olduğu görülmüştür.

3.3. Farklılık Analizleri

Çalışmanın amacı çerçevesinde belirlenen hipotezler farklılık analizleri kapsamında varyans analizi ile değerlendirilmiştir.

Tablo 3'te belirsizlikten kaçınma faktörü üzerine yapılan fark analiz dağılımları verilmiştir.

Tablo 3. Belirsizlikten Kaçınma Fark Analizleri

Faktör	Gelir Düzeyi	N	X	SS	F	P	Anlamlı Fark
	0-2000	34	-0,021	1,062	3,881	,004	(2001-3000) (4001-5000) (5001-Üstü)
	2001-3000	84	-0,284	1,103			
	3001-4000	116	-0,076	1,144			
	4001-5000	52	0,313	0,585			
	5000-Üstü	118	0,145	0,834			
	Tercih Sebepleri	N	X	SS	F	P	Anlamlı Fark

Belirsizlikten Kaçınma	Dini Sebepler	295	0,252	0,788	46,522	,000	(Dini Sebepler) (Ekonomik Sebepler) (Hizmet Kalitesi)
	Ekonomik sebepler	47	-0,959	1,255			
	Hizmet Kalitesi	62	-0,473	1,085			
	Katılım Bankacılığı Rasyonelliği	N	X	SS	F	P	Anlamlı Fark
	Evet	198	0,154	0,978	9,425	,002	(Evet) (Hayır Ama Faizsiz)
	Hayır, Ama Faizsiz	206	-0,148	1,000			
	Katılım Bankacılığı Karlılığı	N	X	SS	F	P	Anlamlı Fark
	Evet	214	0,040	1,001	,761	,383	Fark Yoktur
Hayır	190	-0,046	0,999				

Katılımcıların gruplandıkları gelir düzeylerine göre belirsizlikten kaçınma seviyeleri karşılaştırıldığında $P=,004$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır. Katılımcıların gruplandıkları katılım bankacılığının tercihlerine göre belirsizlikten kaçınma seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın “Dini sebepler” grubundaki katılımcılara ($X=0,252$) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda $P=,000$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır. Katılımcıların gruplandıkları katılım bankacılığının Rasyonel olup olmadığına göre belirsizlikten kaçınma seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın “Evet” grubundaki katılımcılara ($X=0,154$) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda $P=,002$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır. Katılımcıların gruplandıkları katılım bankacılığının karlı olup olmadığına göre belirsizlikten kaçınma seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın “Evet” grubundaki katılımcılara ($X=0,040$) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda $P=,383$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı hesaplanmıştır.

Tablo 4’de Riskten kaçınma faktörü üzerine yapılan fark analiz dağılımları verilmiştir.

Tablo 2. Riskten Kaçınma Fark Analizleri

Faktör	Öğrenim Düzeyi	N	X	SS	F	P	Anlamlı Fark
Riskten Kaçınma	Ortaöğretim	10	-0,317	0,750	4,247	,002	(Önlisans) (Lisans) (Lisansüstü)
	Lise	88	-0,191	0,889			
	Önlisans	37	-0,426	1,464			
	Lisans	183	0,096	1,002			
	Lisansüstü	86	0,209	0,209			
	Gelir Düzeyi	N	X	SS	F	P	Anlamlı Fark
	0-2000	34	0,191	0,775	2,315	0,057	Fark Yoktur
	2001 - 3000	84	-0,281	1,145			
	3001 - 4000	116	0,026	1,068			
	4001 - 5000	52	0,071	0,798			
	5001 ve Üstü	118	0,088	0,929			
	Katılım Bankacılığı Tercih Sebebi	N	X	SS	F	P	Anlamlı Fark
	Dini Sebepler	295	0,192	0,841	26,851	,000	(Dini Sebepler) (Ekonomik Sebepler) (Hizmet Kalitesi)
Ekonomik Sebepler	47	-0,811	1,259				
Hizmet Kalitesi	62	-0,303	1,103				

	Katılım Bankacılığı Rasyonelliği	N	X	SS	F	P	Anlamlı Fark
	Evet	198	0,097	0,979	3,742	,054	Fark Yoktur
	Hayır Ama Faizsiz	206	-0,940	1,012			

Katılımcıların öğrenim düzeylerine göre riskten kaçınma seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın "Lisansüstü" grubundaki katılımcılara (X=0,209) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda P=,002 (p<0,05) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır. Katılımcıların gelir düzeylerine göre riskten kaçınma seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın "5001 ve üstü" grubundaki katılımcılara (X=0,088) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda P=,057 (p<0,05) istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı hesaplanmıştır. Katılımcıların gruplandıkları katılım bankacılığı tercih sebeplerine göre riskten kaçınma seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın "Dini Sebepler" grubundaki katılımcılara (X=0,192) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda P=,000 (p<0,05) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır. Katılımcıların gruplandıkları katılım bankacılığı rasyonelliğine göre riskten kaçınma seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın "Evet" grubundaki katılımcılara (X=0,097) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda P=,054 (p<0,05) istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı hesaplanmıştır.

Tablo 5'te Aşırı güven faktörü üzerine yapılan fark analiz dağılımları verilmiştir.

Tablo 3. Aşırı Güven Fark Analizleri

Faktör	Öğrenim Düzeyi	N	X	SS	F	P	Anlamlı Fark	
Aşırı Güven	Ortaöğretim	10	0,124	0,611	0,910	,458	Fark Yoktur	
	Lise	88	0,169	0,881				
	Önlisans	37	-0,088	1,365				
	Lisans	183	-0,056	1,020				
	Lisansüstü	86	-0,029	0,917				
		Gelir Düzeyi	N	X	SS	F	P	Anlamlı Fark
		0-2000	34	-0,553	1,107	5,043	,001	(0-2000) (2001-3000) (4001-5000) (5001-üstü)
		2001 - 3000	84	0,296	0,951			
		3001 - 4000	116	-0,077	0,828			
		4001 - 5000	52	0,122	0,827			
		5001 ve Üstü	118	-0,029	1,147			
		Katılım Bankacılığı Tercih Sebebi	N	X	SS	F	P	Anlamlı Fark
		Dini Sebepler	295	0,123	0,955	9,298	,000	(Dini Sebepler) (Ekonomik Sebepler) (Hizmet Kalitesi)
	Ekonomik Sebepler	47	-0,450	0,813				
	Hizmet Kalitesi	62	-0,248	1,187				

Katılımcıların öğrenim düzeylerine göre aşırı güven seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın "Lise" grubundaki katılımcılara (X=0,169) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda P=,458 (p<0,05) istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı hesaplanmıştır. Katılımcıların gruplandıkları gelir düzeylerine göre aşırı güven seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın "2001-3000" grubundaki katılımcılara (X=0,296) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda P=,001 (p<0,05) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır. Katılımcıların gruplandıkları katılım bankacılığı tercih sebeplerine göre aşırı güven seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın "Dini Sebepler" grubundaki katılımcılara (X=0,123) ait olduğu

görülmektedir. Varyans analizi sonucunda $P=,000$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır.

Tablo 6'da pişmanlıktan kaçınma faktörü üzerine yapılan fark analiz dağılımları verilmiştir.

Tablo 4. Pişmanlıktan Kaçınma Fark Analizleri

Faktör	Öğrenim Düzeyi	N	X	SS	F	P	Anlamlı Fark	
Pişmanlıktan Kaçınma	Ortaöğretim	10	0,029	1,239	9,376	,000	(Lise) (Önlisans) (Lisans) (Lisansüstü)	
	Lise	88	0,368	1,001				
	Önlisans	37	0,544	0,972				
	Lisans	183	-0,149	1,026				
	Lisansüstü	86	-0,297	0,697				
		Gelir Düzeyi	N	X	SS	F	P	Anlamlı Fark
		0-2000	34	0,319	0,593	10,816	,000	(0-2000) (2001-3000) (3001-4000) (4001-5000) (5001-üstü)
		2001 - 3000	84	0,324	0,878			
		3001 - 4000	116	0,069	1,010			
		4001 - 5000	52	0,161	1,276			
		5001 ve Üstü	118	-0,462	0,864			
		Katılım Bankacılığı Tercih Sebebi	N	X	SS	F	P	Anlamlı Fark
		Dini Sebepler	295	-0,054	1,055	2,211	,111	Fark Yoktur
	Ekonomik Sebepler	47	0,265	0,780				
	Hizmet Kalitesi	62	0,058	0,840				

Katılımcıların öğrenim düzeylerine göre pişmanlıktan kaçınma seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın "Önlisans" grubundaki katılımcılara ($X=0,544$) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda $P=,000$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır. Katılımcıların gruplandıkları gelir düzeylerine göre pişmanlıktan kaçınma seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın "2001-3000" grubundaki katılımcılara ($X=0,324$) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda $P=,000$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır. Katılımcıların gruplandıkları katılım bankacılığı tercih sebeplerine göre pişmanlıktan kaçınma seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın "Ekonomik Sebepler" grubundaki katılımcılara ($X=0,265$) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda $P=,111$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı hesaplanmıştır.

Tablo 7'de sürü davranışı faktörü üzerine yapılan fark analiz dağılımları verilmiştir.

Tablo 5. Sürü Davranışı Fark Analizleri

Faktör	Öğrenim Düzeyi	N	X	SS	F	P	Anlamlı Fark	
Sürü Davranışı	Ortaöğretim	10	-0,262	0,388	14,182	,000	(Lise) (Önlisans) (Lisans) (Lisansüstü)	
	Lise	88	0,395	1,085				
	Önlisans	37	0,671	1,151				
	Lisans	183	-0,102	0,854				
	Lisansüstü	86	-0,445	0,895				
		Gelir Düzeyi	N	X	SS	F	P	Anlamlı Fark
		0-2000	34	-0,182	1,241	10,114	,000	(2001-3000) (3001-4000) (4001-5000) (5001-üstü)
		2001 - 3000	84	0,489	0,973			
		3001 - 4000	116	0,108	0,832			
		4001 - 5000	52	-0,151	1,215			
		5001 ve Üstü	118	-0,335	0,832			

Sürü Davranışı	Katılım Bankacılığı Tercih Sebebi	N	X	SS	F	P	Anlamli Fark
	Dini Sebepler	295	0,071	1,028	4,005	,019	(Dini Sebepler) (Ekonomik Sebepler) (Hizmet Kalitesi)
	Ekonomik Sebepler	47	-0,023	0,968			
	Hizmet Kalitesi	62	-0,320	0,820			
Katılım Bankacılığı Rasyonelliği	N	X	SS	F	P	Anlamli Fark	
Evet	198	-0,083	0,942	2,741	,099	Fark Yoktur	
Hayır Ama Faizsiz	206	0,805	1,048				

Katılımcıların öğrenim düzeylerine göre sürü davranışı seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın "Önlisans" grubundaki katılımcılara ($X=0,671$) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda $P=,000$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır. Yani öğrenim düzeyi daha düşük olan yatırımcılar sürü davranışına daha fazla eğilimli olmaktadır. Eğitim seviyesi arttıkça sürü davranışı azalmaktadır. Katılımcıların gruplandıkları gelir düzeylerine göre sürü davranışı seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın "2001-3000" grubundaki katılımcılara ($X=0,489$) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda $P=,000$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır. Katılımcıların gruplandıkları katılım bankacılığı tercih sebeplerine göre sürü davranışı seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın "Dini Sebepler" grubundaki katılımcılara ($X=0,071$) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda $P=,019$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır. Katılımcıların gruplandıkları katılım bankacılığı rasyonelliğine göre sürü davranışı seviyeleri karşılaştırıldığında varyans analizi sonucunda $P=,099$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı hesaplanmıştır.

Tablo 8'de Otoriterlik faktörü üzerine yapılan fark analiz dağılımları verilmiştir.

Tablo 6. Otoriterlik Faktörü Fark Analizleri

Faktör	Öğrenim Düzeyi	N	X	SS	F	P	Anlamli Fark
Otoriterlik	Ortaöğretim	10	-0,595	0,568	2,576	,037	(Lise) (Önlisans) (Lisans) (Lisansüstü)
	Lise	88	0,054	1,114			
	Önlisans	37	0,194	0,745			
	Lisans	183	0,069	1,131			
	Lisansüstü	86	-0,217	0,585			
	Gelir Düzeyi	N	X	SS	F	P	Anlamli Fark
	0-2000	34	0,386	0,771	6,497	,000	(0-2000) (2001-3000) (3001-4000) (4001-5000) (5001-üstü)
	2001 - 3000	84	0,194	0,737			
	3001 - 4000	116	0,035	0,944			
	4001 - 5000	52	0,159	0,935			
	5001 ve Üstü	118	-0,355	1,192			
	Katılım Bankacılığı Tercih Sebebi	N	X	SS	F	P	Anlamli Fark
	Dini Sebepler	295	0,180	0,937	21,427	,019	(Dini Sebepler) (Ekonomik Sebepler) (Hizmet Kalitesi)
	Ekonomik Sebepler	47	-0,282	0,870			
	Hizmet Kalitesi	62	-0,642	1,077			

	Katılım Bankacılığı Rasyonelliği	N	X	SS	F	P	Anlamli Fark
	Evet	198	-0,051	1,090	1,041	,308	Fark Yoktur
	Hayır Ama Faizsiz	206	0,049	0,904			

Katılımcıların öğrenim düzeylerine göre otoriterlik seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın “Önlisans” grubundaki katılımcılara ($X=0,194$) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda $P=,037$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır. Katılımcıların gruplandıkları gelir düzeylerine göre otoriterlik seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın “0-2000” grubundaki katılımcılara ($X=0,386$) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda $P=,000$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır. Katılımcıların gruplandıkları katılım bankacılığı tercih sebeplerine göre otoriterlik seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın “Dini Sebepler” grubundaki katılımcılara ($X=0,180$) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda $P=,000$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır ve H_{21} hipotezi kabul edilmiştir. Katılımcıların gruplandıkları katılım bankacılığı rasyonelliğine göre otoriterlik seviyeleri karşılaştırıldığında varyans analizi sonucunda $P=,308$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı hesaplanmıştır.

Tablo 9’da muhafazakarlık ve tatmin faktörü üzerine yapılan fark analiz dağılımları verilmiştir.

Tablo 7. Muhafazakarlık ve Tatmin Fark Analizleri

Faktör	Öğrenim Düzeyi	N	X	SS	F	P	Anlamli Fark	
Muhafazakarlık ve Tatmin	Ortaöğretim	10	-0,378	0,628	0,983	,417	Fark Yoktur	
	Lise	88	0,074	0,885				
	Önlisans	37	-0,181	1,103				
	Lisans	183	0,050	1,100				
	Lisansüstü	86	-0,061	0,861				
		Gelir Düzeyi	N	X	SS	F	P	Anlamli Fark
		0-2000	34	-0,345	0,917	5,188	,000	(0-2000) (2001-3000) (3001-4000) (4001-5000)
		2001 - 3000	84	0,211	1,051			
		3001 - 4000	116	-0,198	0,982			
		4001 - 5000	52	0,380	0,880			
		5001 ve Üstü	118	-0,023	0,982			
		Katılım Bankacılığı Tercih Sebebi	N	X	SS	F	P	Anlamli Fark
		Dini Sebepler	295	0,246	0,934	40,191	,000	(Dini Sebepler) (Ekonomik Sebepler) (Hizmet Kalitesi)
	Ekonomik Sebepler	47	-0,755	0,916				
	Hizmet Kalitesi	62	0,601	0,813				
	Katılım Bankacılığı Rasyonelliği	N	X	SS	F	P	Anlamli Fark	
	Evet	198	0,289	0,931	35,291	,000	(Evet) (Hayır Ama Faizsiz)	
	Hayır Ama Faizsiz	206	-0,278	0,986				

Katılımcıların gruplandıkları öğrenim düzeylerine göre muhafazakarlık ve tatmin seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın “Lise” grubundaki katılımcılara ($X=0,074$) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda $P=,417$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı hesaplanmıştır. Katılımcıların gruplandıkları gelir düzeylerine göre muhafazakarlık ve

tatmin seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın "4001-500" grubundaki katılımcılara ($X=0,380$) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda $P=,000$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır. Katılımcıların gruplandıkları katılım bankacılığı tercih sebeplerine göre muhafazakârlık ve tatmin seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın "Dini Sebepler" grubundaki katılımcılara ($X=0,246$) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda $P=,000$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır. Katılımcıların gruplandıkları katılım bankacılığı rasyonelliğine göre muhafazakârlık ve tatmin seviyeleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalamanın "EVET" grubundaki katılımcılara ($X=0,289$) ait olduğu görülmektedir. Varyans analizi sonucunda $P=,000$ ($p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık hesaplanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Geleneksel finans teorilerinde bireylerin, yatırımlarında faydayı maksimize etmeye yönelik davranışlar sergilediği ve akılcı hareket ederek çıkarlarını en üst düzeye çıkarmanın hayatının en önemli gayesi olduğunu ileri sürmüştür. Bireylerin rasyonel olmayan davranışlar da gösterdiği ortaya çıkmasından sonra, klasik iktisat teorileri bu davranışları açıklayamamıştır. Bundan dolayı teoride ortaya çıkan boşluğu doldurmak için "davranışsal finans" kavramı ortaya atılmıştır. Risk ve belirsizlik durumlarının olduğu durumlarda insanların rasyonel karar veremediği tespit edilmiştir. Bununla bağlantılı olarak, sergilenen irrasyonel davranışların birçok nedeni ortaya çıkmıştır. Finans literatüründe bu gelişmeler yaşanırken, bankacılık sektöründe de hızlı değişimler yaşanmıştır. Katılım bankacılığının sektördeki payı artmaya başlamış ve birçok banka bu gelişmelere kayıtsız kalmayarak katılım bankaları kurmaya başlamıştır. Önceleri sadece din ile ilişkilendirilen katılım bankaları, son dönemlerde ürün çeşitliliklerini arttırarak diğer bankalarla rekabet kabiliyetini geliştirmiştir. Hemen hemen her kesimden firma veya birey günümüzde rahat bir şekilde katılım bankaları ile çalışabilmektedir. Bu bağlamda çalışma, katılım bankacılığını tercih eden bireylerin davranışsal finans eğilim algıları ölçümlemek üzere yapılmıştır.

Erzincan ilinde bireysel yatırımcı olan 404 katılımcı ile yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler SPSS 22.00 istatistik programında analiz edilmiştir. Anket verilerine frekans analizi, geçerlilik analizi noktasında faktör analizi ve oluşturulan hipotezlerin test edilmesi için de tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Anket çalışmasında kullanılan soruların güvenilirliği Cronbach alfa katsayısı ile test edilmiş ve Cronbach alfa değerinin 0,841 olduğu tespit edilmiştir. Geçerlilik analizi kapsamında yapılan faktör analizi sonucunda bireylerin katılım bankacılığını tercih etmelerinde, belirsizlikten kaçınma, riskten kaçınma (günaha girme riski, dinen tatmin olmama riski), aşırı güven, pişmanlıktan kaçınma, sürü davranışı, otoriterlik ve muhafazakarlık ve tatmin faktörü olmak üzere yedi tane faktör belirlenmiştir. Faktör dağılımı sonucunda faktörlerin ortalamalarında faktör yükü en yüksek olan ve bireylerin katılım bankacılığını tercih etmelerinde en etkili olan faktör davranışsal finans bileşenlerinden olan "riskten kaçınma (günaha girme riski, dinen tatmin olmama riski)" faktörü en etkili faktör olarak tespit edilmiştir. Yani bireyler, dinen herhangi bir günaha girmemek ve dinen tatmin olmak için, katılım bankacılığını rasyonel görmeseler bile tercih etmişlerdir.

Belirsizlikten kaçınma faktörü katılım bankacılığını tercih ederken etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmıştır. Fark analizleri sonucunda belirsizlikten kaçınma faktöründen dolayı bankayı tercih edenlerde, gelir düzeyi yüksek olanların ve katılım bankacılığını hizmet kalitesinden ve ekonomik sebeplerden dolayı tercih edenlere nazaran dini sebeplerden dolayı bankayı tercih edenlerin belirsizlikten kaçınma eğiliminin arttığı görülmektedir. Yani katılım bankalarını dini sebeplerden dolayı tercih edenlerin ve yüksek gelirli kişilerin belirsizlikten kaçınma eğilimi daha fazladır.

Riskten kaçınma faktörü katılım bankacılığını tercih edenlerde en etkili faktör olarak tespit edilmiştir. Fark analizleri sonucunda riskten kaçınma faktörü etkisiyle katılım bankacılığını tercih edenlerin öğrenim düzeyinin artması ile riskten kaçınma eğilimlerinin de arttığı tespit edilmiştir. Katılım bankacılığını dini sebeplerden dolayı tercih edenlerin ve eğitim seviyesi yüksek olan insanların katılım bankacılığında riskten kaçınma (dini riskten kaçınma, günaha girmemek isteği) eğilimi daha yüksek olurken, katılım bankacılığını hizmet kalitesi ve ekonomik sebeplerden dolayı

tercih eden ve eğitim seviyesi düşük olanların riskten kaçınma (dini riskten kaçınma, günaha girmemek isteği) eğilimi daha düşük olmaktadır.

Aşırı güven faktörünün etkisi ile katılım bankacılığını tercih edenlerin eğitim düzeyi ile bir ilişkisi bulunmazken, gelir seviyesi düşük olanların aşırı güven eğiliminin daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca katılım bankacılığını dini sebeplerden dolayı tercih edenlerin aşırı güven eğilimi daha yüksek çıkmıştır.

Pişmanlıktan kaçınma faktörü katılım bankacılığını tercih edenlerin üzerinde etkili olan bir faktör olarak tespit edilmiştir. Fark analizleri neticesinde katılım bankacılığını tercih edenler arasında gelir düzeyi ve eğitim seviyesi düşük olan bireylerin pişmanlıktan kaçınma eğilimi daha yüksek çıkmıştır.

Sürü davranışı faktörü hayatın birçok noktasında önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle sermaye piyasalarında sürü davranışları örnekleri çok sık görülmektedir. Sürü davranışı, benzer şekilde çalışmamızda da katılım bankacılığının tercih edilmesinde etkili olan bir faktördür. Fark analizleri sonucunda katılım bankacılığını tercih edenlerin eğitim düzeyi ve gelir düzeyi arttıkça sürü davranışı eğilimini daha düşüktür. Katılım bankacılığını hizmet kalitesinden ve ekonomik sebeplerden dolayı tercih edenlerin sürü davranışı eğilimi düşük çıkarken, dini sebeplerden dolayı tercih edenlerin sürü davranışı eğilimi daha yüksektir. Yani katılım bankacılığını dini sebeplerden tercih edenlerin, gelir seviyesi ve eğitim seviyesi düşük olanların sürü davranışı eğilimi daha yüksek olurken, katılım bankacılığını ekonomik ve hizmet kalitesi sebeplerinden dolayı tercih edenlerin, eğitim seviyesi ve gelir düzeyi yüksek olanların sürü davranışı eğilimi daha düşük olarak tespit edilmiştir.

Otoriterlik faktörü üzerinde yapılan fark analizi neticesinde otoriterlik faktörü etkisiyle katılım bankacılığını dini sebeplerden dolayı tercih edenlerin ve gelir düzeyi düşük olanların otoriterlik faktörü eğilimi daha yüksek olmaktadır. Katılım bankacılığını ekonomik sebeplerden ve hizmet kalitesinden dolayı tercih edenlerin ve yüksek gelirli bireylerin otoriterlik faktörü eğilimi daha düşüktür.

Muhafazakarlık ve tatmin faktörü katılım bankacılığının tercih edilmesinde etkili bir faktör olarak tespit edilmiştir. Fark analizleri sonucunda, katılım bankacılığını dini sebeplerden dolayı tercih edenlerin muhafazakarlık ve tatmin faktörü eğilimi yüksek olarak tespit edilmiştir. Katılım bankacılığının rasyonelliğine evet diyen yatırımcıların muhafazakarlık ve tatmin faktörü eğilimi daha yüksek çıkmıştır. Yani katılım bankacılığını dini sebeplerden dolayı tercih edenler ve katılım bankacılığını tercih etmenin rasyonel olduğunu düşünenlerin muhafazakarlık ve tatmin faktörü eğilimi daha yüksek olarak tespit edilmiştir.

Erzincan'da bulunan bireysel yatırımcıların katılım bankacılığı tercih etmesinde davranışsal finans faktörünün etkisinin belirlenmesine yönelik yapılan bu çalışmada, katılım bankacılığını tercih edenlerin davranışsal finanstan oldukça kuvvetli bir şekilde etkilendikleri ve yatırımcı davranışlarına yoğun bir şekilde yansıtıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bireylerin daha çok gelir düzeylerine göre birçok faktörde farklılaşmışlardır. Benzer durum eğitim düzeylerinde de görülmektedir. Bu noktada en önemli görev bireylerden çok katılım bankalarına düşmektedir. Katılım bankalarının sayılarında ve müşteri portföyünde son dönemlerde ciddi artışlar meydana gelmiştir. Bireylerin katılım bankalarına bakış perspektiflerini değiştirmek ve daha çok müşteri sayısına ulaşılabilmesi için, katılım bankalarının ürün çeşitliliğini artırarak daha çok müşteriye ulaşması gerekmektedir. Özellikle Mudarabe ve Müşareke gibi ortaklık içeren yöntemlerin daha fazla kullanılması ile katılım bankalarına olan dar bakış açıları değiştirilebilir. Bu yöntemlerin kullanılması ve başarısı, gerek klasik bankacılık anlayışından farklı olarak bireylerde farklı algılanma ortaya çıkaracak gerekse ülkenin ekonomik yönden gelişmesine daha fazla katkı sağlayacaktır. Ayrıca bireylerin davranış kalıplarının doğru incelenmesi ve bilimsel yöntemlerin kullanılması katılım bankacılığının gelişmesine büyük katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Alonso, A. & Rubio, G. (1990). Overreaction in the Spanish equity market, *Journal of Banking & Finance*, 14(2-3), 464-484.

-
- Anbar, A. & Eker, M. (2009). Bireysel yatırımcıların finansal risk algılamalarını etkileyen demografik ve sosyoekonomik faktörler, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 129-150.
- Aydın, Ü. ve Ağan, B. (2016). Rasyonel olmayan kararların finansal yatırım tercihleri üzerindeki etkisi: davranışsal finans çerçevesinde bir uygulama, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 95-112.
- Baker, H. K. & Nofsinger, J. R. (2002). Psychological biases of investors, *Financial Services Review II*, 1(1), 97-116.
- Barak, O. (2008). İMKB’de aşırı reaksiyon anomalisi ve davranışsal finans modelleri kapsamında değerlendirilmesi, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 207-229.
- Branch, B. (1977). A tax loss trading rule. *Journal of Business*, 50(2), 1198-1207.
- Brown, G. W. & Cliff, M. T. (2005). Investor sentiment and asset valuation. *Journal of Business*, 78(2), 405-440.
- Byrne, B. M. (1994). *Structural equation modeling with EQS and EQS/Windows: Basic concepts, applications, and programming*. California: Sage.
- Chuang, Wen-I & Bong-Soo, L. (2006). An empirical evaluation of the overconfidence hypothesis. *Journal of Banking & Finance*, 30(9), 2489-2515.
- Cuevas, A., Febrero, M., & Fraiman, R. (2004). An anova test for functional data. *Computational Statistics & Data Analysis*, 47 (1), 111-122.
- De Bondt Werner F. M. & Thaler, R. (1985). Does the stock market overreact?, *The Journal of Finance*, 40(3), 793-805.
- Fisher, K. L. & Statman, M. (2000). Cognitive biases in market forecasts, *The Journal of Portfolio Management*, 25(2), 383-417.
- Hinkelmann, K. & Kempthorne, O. (1994). *Design and analysis of experiments: Vol. I Introduction To Experimental Design*. New York: John Wiley & Sons.
- Kahneman, D. & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 40(7), 263-291.
- Kahyaoğlu, M. B. (2011). Yatırım kararlarına etki eden çeşitli duygusal ve psikolojik faktörlere maruz kalma düzeyi üzerinde cinsiyetin rolü: İMKB bireysel hisse senedi yatırımcıları üzerine bir uygulama, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 29-51.
- Kline, R. B. (2011). *An easy guide to factor analysis*. New York: The Guilford Press.
- Korkulutaş, D. (2018). *Bireysel yatırımcı davranış ve kararlarının davranışsal finans kapsamında değerlendirilmesi: Erzincan ili uygulaması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Küçük, A. (2014). Bireysel yatırımcıları finansal yatırım kararına yönlendiren faktörlerin davranışsal finans açısından ele alınması: Osmaniye örneği, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 6(11), 104-122.
- Lehman, B. N. (1990). Fads, martingales and market efficiency, *Quarterly Journal Of Economics*, 105(1), 1-28.
- Özen, Ü., Çam, H. & Yalçın, A. (2011). Kalite boyutları ve sağlık hizmeti unsurları açısından hasta memnuniyetine bir bakış: Gümüşhane devlet hastanesinde örnek uygulama, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 1(2), 25-43.
- Süer, Ö. (2007). Yatırım kararlarında alınan risk düzeyinin belirlenmesine ilişkin ampirik bir çalışma, *Öneri Dergisi*, 7(28), 97-105.
- Şimşek, K. (2018). *Davranışsal finans ve yatırımcı ilişkileri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Galatasaray Üniversitesi, İstanbul.
- Tabachnick, B. G. & Linsa, S. F. (2013). *Using multivariate statistics*. (Sixth edition), Boston, MA: Pearson.
- Tekin, B. (2016). Davranışsal kurumsal finans bağlamında çıpalama (Dayanak Noktası) önyargısının finansal kararlardaki etkisi, *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 1(2), 101-115.
- Thompson, B. (2004). *Exploratory and confirmatory factor analysis: Understanding concepts and applications*. Washington: American Psychological Association.
-

- Wang, M., Keller, C. & Siegrist, M. (2011). The less you know, the more you are - afraid of a survey on risk perceptions of investment products. *The Journal of Behavioral Finance*, 12(1), 9-19.
- Yaşlıoğlu, M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması, *Istanbul University Journal of the School of Business*, 46, 74-75.
- Yıldırım, H. (2017). *Bazı davranışsal finans modellerinin bireysel yatırımcıların getirilerine etkisi: Borsa İstanbul örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yürekli, A. (2019). *Bireysel yatırımcıların davranışlarına etki eden faktörlerin davranışsal finans kapsamında incelenmesi: hizmet ve üretim sektörü çalışanları üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Zarowin, P. (1989). Does the stock market overreact to corporate earnings information?, *the journal of finance*, 44(5), 1385-1399.

Extended Abstract

Aim and Scope

Individuals differ in every field as well as in investment. Traditional finance theories have argued that individuals make rational decisions. However, individuals can make decisions with the influence of many sociological, psychological, emotional and intuitive factors. These factors, which are the basic building blocks of behavioral finance, play a large role in individual investors' decisions. In this direction, the aim of this study is to evaluate the factors that affect the decisions of individual investors who prefer participation banking within the scope of behavioral finance. In the study, individual investors residing in Erzincan province were examined.

Methods

In the study, scanning technique, one of the descriptive research methods was used. Quantitative research is the study of numerical data in a formal, objective and systematic manner. In this study, it is aimed to determine the factors affecting the preference of participation banking within the scope of behavioral finance.

One-way analysis of variance, which is a parametric test, was conducted to test whether the participants differed significantly from the factors. In order to test the source of the difference, Tukey test, one of the Post Hoc tests, was performed. In the study, a questionnaire consisting of three parts has been conducted to examine the demographic information of investors, financial and participation banking information, and the relationship between participation banking and behavioral finance. This survey was applied to 404 people. The survey data were analyzed in the SPSS 22.00 statistics program. The descriptive statistical results and demographic distributions of the 14 questions in the first part of the questionnaire were determined by performing frequency analysis. Explanatory factor analysis of Likert scale questions in the third part of the questionnaire was performed and 7 factors were determined. Subsequently, the hypotheses formed were analyzed with the one-way ANOVA test. In line with the purpose of the research, the study was conducted in full screening model. Within the scope of the research, a total of 26 hypotheses regarding the relationship between participation banking and behavioral finance were tested.

Findings

As seen in Table 1, 84.9% (343 people) of the survey participants are male investors and 15.1% (61 people) are female investors. 10.9% of the participants (44 people) between the ages of 18-24, 40.6% (164 people) between the ages of 25-31, 21.8% (88 people) between the ages of 32-38, 18.6% (75 persons) are between the ages of 39-45, 8.2% (33 persons) are between the ages of 46 and over. 2.5% of the participants (10 people) are at the secondary education level, 21.8% (88 people) at the high school education level, 9.2% (37 people) at the associate degree education level, 45.3% (183 people) are at the undergraduate education level, 21.3% (86 people) are at the graduate education level. It is seen that the participants are predominantly at the undergraduate education level. According to the table, 38.4% of the participants (155 people) were in the public sector, 37.6% (152 people) were in the private sector, 16.3% (66 people) were tradesmen, 3.5% (14 people) as students, 4.2% (17 people) work in other professions.

The distribution of the participants according to their income levels was also examined in the study. According to this, the rate of participants whose monthly income is between 0-2000 TL is 8.4% (34 people), the rate of the participants between 2001-3000 TL is 20.8% (84 people), the rate of the participants between 3001-4000 TL is 28.7%. (116 people), the rate of participants between 4001-5000 TL is 12.9% (118 people), and 29.2% (118 people) who are above 5001.

The reliability of the survey questions was checked with the Cronbach alpha coefficient. As a result of the analysis, it was seen that Cronbach alpha values were 0.841. Reliability of the scale is considered to be good if the Cronbach alpha coefficient is between $0.70 \leq \alpha < 0.90$. As a result of the factor analysis, 7 factors were determined as "Avoiding Uncertainty", "Avoiding Risk", "Over Confidence", "Avoiding Regret", "Herd Behavior", "Authoritarianism" and "Conservatism and Satisfaction". The factor load distributions of the factors are given in Table 2.

As a result of the factor distribution, the component with the highest factor load on the averages of the factors is the " Avoiding Risk " factor. As a result of the factor distribution, the component with the highest factor load on the averages of the factors is the "risk avoidance" factor. Individuals do not see participation banking as rational. However, they preferred to avoid a religious sin and to be satisfied with the religion. Of the hypotheses tested, 18 were accepted and 8 were rejected.

Conclusion

As a result, it has been concluded that those who prefer participation banking are highly influenced by behavioral finance and reflected heavily on investor behavior. They differ in many factors, mostly according to the income levels of individuals. A similar situation is observed at the education level. At this point, the most important task falls to participation banks rather than individuals. There has been a serious increase in the number of participation banks and customer portfolio in recent years. In order to change the perspective of individuals towards participation banks and to reach a higher number of customers, participation banks should increase their product range and reach more customers. Particularly, narrow perspectives on participation banks can be changed by using more common methods such as Mudarabe and Mushareke. The use and success of these methods will create a different perception in individuals, unlike the classical banking understanding, and will further contribute to the economic development of the country. In addition, the correct examination of the behavioral patterns of individuals and the use of scientific methods will greatly contribute to the development of participation banking.

A Bibliometric Analysis of The Impact of COVID-19 on Maritime Logistics and Ports

COVID-19'un Deniz Lojistiği ve Limanlar Üzerindeki Etkisinin Bibliyometrik Analizi

Abstract

Starting from the city of Wuhan in China in March 2020, the Covid-19 virus, which spread all over the world in a short time, affected many areas globally. With the declaration of the epidemic worldwide, a red alert was issued in the national and international community. The significant impact of the restrictions applied to slow the spread of the Covid-19 epidemic, as in many other sectors, has also manifested itself in the economy sector. The maritime industry, which constitutes the most important part of international trade, was caught unprepared for this unexpected epidemic. The purpose of this study is to bibliometrically analyze the articles written on the impact of the Covid-19 pandemic on maritime logistics and ports. Web of Science database was used to conduct the study and 29 articles were reached. The articles were examined in detail in terms of number of publications, keyword analysis, author and journal information, and citation analysis. It is aimed that the results of the bibliometric study will guide future studies in this field.

Öz

Mart 2020'de Çin'in Wuhan kentinden başlayarak kısa sürede tüm dünyaya yayılan Covid-19 virüsü, dünya genelinde birçok alanı etkisi altına aldı. Salgının dünya çapında ilan edilmesiyle birlikte ulusal ve uluslararası toplumda kırmızı alarm verildi. Covid-19 salgınının yayılmasını yavaşlatmak için uygulanan kısıtlamaların etkisi birçok alanda olduğu gibi ekonomi alanında da kendini gösterdi. Uluslararası ticaretin en önemli bölümünü oluşturan denizcilik sektörü bu beklenmedik salgına hazırlıksız yakalandı. Bu çalışmanın amacı, Covid-19 pandemisinin deniz lojistiği ve limanlar üzerindeki etkisi üzerine yazılan makaleleri bibliyometrik olarak incelemektir. Çalışmanın yürütülmesinde Web of Science veri tabanı kullanılmış ve 29 makaleye ulaşılmıştır. Makaleler, yayın sayısı, anahtar kelime analizi, yazar ve dergi bilgileri ve atıf analizi açısından detaylı olarak incelenmiştir. Bibliyometrik çalışmanın sonuçlarının gelecekte bu alanda yapılacak çalışmalara yön vermesi hedeflenmektedir.

Introduction

With the World Health Organization (WHO)'s declaration of the Covid-19 pandemic in March 2020, global changes have begun in the world. The coronavirus has spread rapidly all over the world, increased its impact day by day. According to the WHO current report, as of 3 February 2022, the number of people who lost their lives from the Covid-19 virus in the world was 5.693.824 in total. February 2022 WHO report data shows that the number of global cases has reached a total of 383.509.779 (WHO, 2021). The fight against the Covid-19, which emerged unexpectedly, has become the agenda of the world. The states were caught unprepared for the pandemic. States took important decisions to fight the virus with national and international organizations. The measures taken in this context became more stringent with the increasing number of deaths. Countries have closed borders; travel bans were imposed inside and outside the countries. Schools and workplaces were closed, and lockdowns were imposed. While all of this was going on, the economy has also severely damaged.

Gülşah Ardic Saral

Graduate Student, Yeditepe University,
Institute of Social Sciences, Department of
International Trade and Logistics
Management, Istanbul, Türkiye
gulsah.ardicsaral@std.yeditepe.edu.tr,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-2732-0704>

Özlem Sanrı

Assistant Prof. Dr., Yeditepe University,
Faculty of Commerce, Department of
Logistics Management, Istanbul, Türkiye
ozlem.sanri@yeditepe.edu.tr,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-9788-6594>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

COVID-19, Deniz Lojistiği, Limanlar,
Bibliyometrik Analiz

Keywords

COVID-19, Maritime Logistics, Seaports,
Bibliometric Analysis

JEL Codes: L91, L87, M10

Submitted: 09 / 02 / 2022

Accepted: 27 / 04 / 2022

Especially in the first wave of the pandemic, the supply chain experienced significant difficulties around the world. The disruption of trade had a negative impact on both imports and exports. The spread of the disease and the increase in the number of deaths led to a decrease in the workforce. There were delays in shipments due to the lack of labor, especially at the ports, which are the main points of international trade. The decline in world gross domestic product can be shown as the most important evidence of the negative impact of the Covid-19 pandemic on the finance and trade sector. Major world economies such as America, China, Germany, and U.K. have been the countries most affected by the coronavirus. This situation brought international trade to a standstill. Covid-19 has caused supply disruptions and demand shocks in the world supply chain. The effects of the pandemic have also manifested themselves in maritime companies and businesses in the maritime sector (UNCTAD, 2021).

A noticeable decrease in investments compared to previous years, temporary closures implemented to prevent the spread of the pandemic, and the decrease in logistics services adversely affected maritime companies. Measures and closures taken around the world have rendered the purchasing functions of companies dysfunctional. Generally, materials imported from abroad could not be obtained to a large extent. The existing export potentials of the companies also decreased due to the same reasons. With these decreases, the traffic in maritime transport decreased considerably (Cengiz and Turan, 2021: 54). Within the scope of Covid-19 measures, ports, which are one of the places where mobility is experienced the most, were also subjected to strict measures. The temporary closure of the shipping lines, and the decrease in the current workforce due to illness caused disruptions in operations inside and outside the ports. Therefore, import and export volumes were adversely affected by the pandemic conditions. (Xu et al., 2021: 2).

This study consists of 6 sections. In the next part, the theoretical framework, the general concepts related to the subject are briefly explained to better understand the research. In the third section, the literature review is outlined to summarize the articles regarding the impacts of Covid-19 on maritime logistics and seaports. In the following section, the research methodology is described in terms of the techniques used in the design and preparation of the study. The findings and results that reached as a result of the bibliometric analysis is examined in the fifth section. In the conclusion section, the main implications are summarized.

1. Theoretical Framework

1.1. Covid-19 Pandemic

The Covid-19 (SARS-CoV-2) virus, which first appeared in Wuhan, China in December 2019, is an international disease that unexpectedly affected the whole world. The coronavirus, which spread very quickly around the world, was declared a pandemic by the World Health Organization in as little as 3 months. The world was caught unprepared for this pandemic. The health systems and laboratories of many countries did not have the infrastructure to develop treatment against the virus.

The rapidly increased infection rate has caused a rising in the death rate and strengthen the effect of the virus day by day. In order to reduce the effects of this virus, limitation decisions have been put into effect around the world. Especially in the first quarter of the pandemic, measures such as travel bans between cities and countries, curfews, which brought the routine functioning of life to a standstill, have been implemented. This situation negatively affected the economic and commercial activities in the world. Countries have been announced the number of cases and deaths day by day and informed their citizens about the spread rate and effect of the virus. The World Health Organization has been shared the worldwide coronavirus data with the whole world and supported the fight of countries against the virus and followed it closely (Harapan et al., 2020: 668). Uncertainty about the nature and effects of the disease at first started clinical studies on this subject. Afterwards, studies to develop drugs and vaccines against the coronavirus disease started rapidly around the world. As of May 2021, it is known that there are 442 coronavirus vaccines in clinical trials worldwide. Some of these vaccines are supported by industries, others by the government or academics (Huang et al., 2021: 3276). Pfizer-BioNTech COVID-19 Vaccine, which is the first Covid-19 vaccine approved for use by the World Health Organization, is the vaccine with the highest

effectiveness against the virus to date. However, the virus mutates day by day, making the different world open to different threats. For this reason, vaccine development studies continue against new mutations (Britton et al, 2021: 400).

1.2. Maritime Transportation and Ports

There are many academic studies on maritime transport and ports, which has a long history. Ports are the center points of maritime transport. Maritime transport is not just about operations inside the ship. The performance, efficiency and capacity of ports are functions that need to be well managed for maritime transport to be successful. For this reason, ship and port operations cannot be seen separately from each other. Global maritime transport networks have been created over the years through the strategically important channels and straits of the world. The most efficient realization of the intercontinental trade flow by sea is provided along the routes formed by strategic locations such as the Panama Canal, Suez Canal, Hormuz, and Malacca Straits. These routes were created by connecting the continents by the shortest route. The development of international trade relations with the increase in global supply has increased the role of maritime transport. The level of regional and global economic development increases in direct proportion to the acceleration of trade in fossil fuels, raw materials, grains, parts, and finished products provided by sea transportation. In addition to developed countries, the inclusion of developing countries in the industrialization process in a short time and the evolution of supply chains from a regional to a global structure paved the way for maritime transport. This situation has led to an increase in the share of trade of many products in maritime transport. The development of world maritime transport throughout the historical process has grown in parallel with the increase in the current capacity. With the development of container and bulk cargo transportation, which are the two most important segments of maritime transportation, the capacities of ship and terminal facilities have been enlarged. In this way, the unit costs of products transported by sea are reduced and the advantage of transporting more products with less cost is provided (Rodrigue, 2017: 1-7).

Maritime transport, which is one of the most important elements of international trade, has a critical place in the economies of the countries. The fact that it has an international character compared to other transportation modes is because more than %80 of international trade is carried out by sea (UNCTAD, 2021: 111). Maritime transportation, which offers various cargo transportation alternatives such as bulk cargo, general cargo, and line transportation, also constitutes an important part of passenger transportation and tourism industry. Maritime transport in the world economy has a global structure. The involvement of countries in global maritime transport offers them many opportunities. In this way, countries have gained the chance to have more commercial opportunities by increasing their accessibility to global markets (Xu et al., 2020: 10). There is an important link between the position of countries in international trade and their level in maritime transport. Maritime transport has a positive effect on the development and economy of the country. Maritime transport, which stands out with its economic advantage, is an alternative to environmentally friendly practices, which are becoming more important today (Fratila et al., 2021: 19). In other words, the global economic growth is paralleled by international trade and maritime transport. Improvements in international trade contribute to regional and global economic development. Therefore, economic growth is directly affected by the increasing of international trade volume. The development of intercontinental trade boosts the demand for logistics services as it reveals the need for the transportation of products. Compared to other transportation modes, the demand for maritime transportation, which provides intercontinental transport with critical transit routes around the world, also increases (Yercan & Yıldız, 2021: 59).

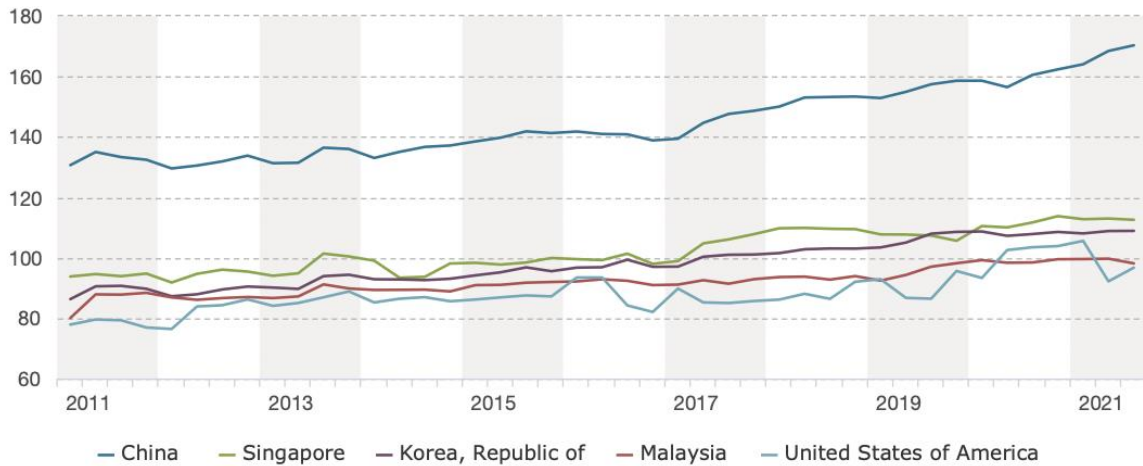

Figure 1: Linear Shipping Connectivity Index, Top 5 Economies

Reproduced from United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD 2021), *The UNCTAD Handbook of Statistics 2021* (p.80)

The UNCTAD maritime transport connectivity index (LSCI) measures the level of participation of countries in maritime transport around the world. This index is created by evaluating the basic components of maritime transport together. The number of port calls, container carrying capacity, the number of maritime transport services and companies, the capacity of the largest ship and the number of countries directly connected to the transport services are the criteria used in the calculation of LSCI. In certain periods, the position of each country in the global maritime transport network is determined by this index. Looking at the LSCI index's data for the third quarter of 2021 in Figure.1, it is seen that China is the country that is most integrated into the maritime transport network around the world. Other countries with the strongest connection in the global maritime transport network, taking place in the top five of the index, are Singapore, the Republic of Korea, Malaysia and the USA, respectively (UNCTAD, 2021: 80).

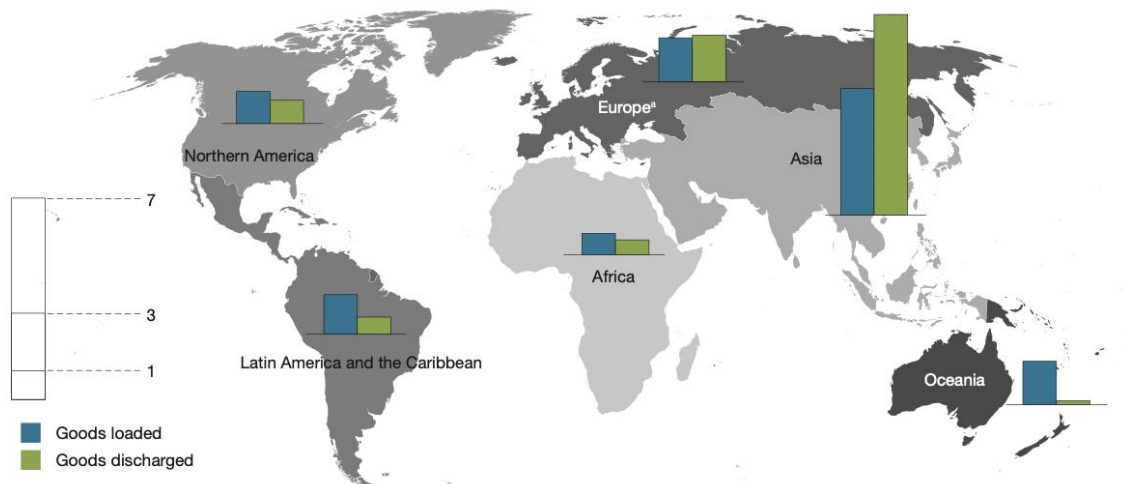

Figure 2: Tonnage loaded and discharged, 2020

Reproduced from United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD 2021), *The UNCTAD Handbook of Statistics 2021* (p.72)

The number of products transported internationally in ports, which are the center of global trade, gives information about the import and export volumes of countries by sea. According to Figure.2, which shows the tonnage of goods loaded and unloaded at world-wide ports in 2020, it is seen that ports in the Asian region are in a leading position in maritime transport compared to other world ports. While global seaborne trade volume was recorded as 10.6 billion tons in 2020,

Considering the loading and unloading rates at ports, which are indicators of imports and exports, more than 41.3 percent of the total goods loaded in world ports were loaded into Asian ports. Developing countries maintain their position at the top with 59.5% loading and 69.5% unloading rates in 2020. Developing countries, especially in the Asia and Oceania regions, take part in this large share (UNCTAD, 2021: 72-73). Since the global economic advancement is directly linked to maritime transport and trade, the worldwide problems and crises affect negatively. While the global maritime trade has improved from year to year for both developed and developing countries in the last decade, global crises such as the economic recession in 2008 and the Covid-19 outbreak in 2020 have led to declines. This situation shows us the interconnected relationship between the global economy and seaborne trade (Yercan & Yıldız, 2021: 38).

2. Literature Review

The literature review study was carried out by analyzing the existing studies between 2020-2021 via the Web of Science (WoS) database. The literature review was conducted by considering the criteria of (1) date range: 2019-2020 (2) language: English (3) source type: article, research article, review, book chapter. In the literature review, "COVID-19, pandemic, maritime logistics, seaports, port resilience and disruptions, maritime supply chain, response strategies" keywords were used. The articles reached as a result of the analysis were divided into three groups according to their contents.

2.1. Disruption and Resilience in Maritime Logistics

According to Yazır et al. (2020), with the bans put in place at the beginning of the pandemic, industrial production and energy consumption fell drastically, and many sectors were harmed by this situation. Intermediate goods provided by China, which is the starting point of the Covid-19 virus, could not be delivered to the countries due to the health crisis. This situation negatively affected the production in many companies. Travel bans and quarantine processes implemented around the world damaged the industry, transportation, and tourism sectors, especially in the first months of the pandemic. Known for its international character, maritime transport is the mode of transport in which a large proportion of imports and exports are carried out. The problems experienced at the ports during the pandemic process therefore directly affect international trade negatively. This has become a bigger crisis, especially for import-dependent countries that must procure certain products from abroad. Ports with constant entrances and exits have become risky in terms of health and safety during the pandemic. The cessation of operations, along with the decreasing workforce due to the health threat, brings along many different costs. Quarantine processes in ports and ships have led to longer delivery times and increased transportation costs. The prolongation of delivery times and the accumulation of cargo at the port have been a major problem, especially for perishable products. For all these reasons, it draws attention to the complete implementation of the measures taken at port entrances and exits.

Akyürek and Bolat (2020) discussed the impact of the pandemic process on maritime transport by evaluating the port state control process. The Paris Memorandum of Understanding on Port State Control (MOU) statistics explained that the number of ship inspections decreased in the first months of Covid-19. Contrary to this reduction, they have drawn attention to the increase in documents related to ship detention. They stated that the reason for this is that the required inspections could not be carried out under the necessary conditions due to the risk of Covid-19. It is pointed out that inspectors who cannot meet the necessary conditions have a reduced chance of conducting an accurate and fair audit. Remote control with the use of technology was suggested as a solution.

Shi and Weng (2021), examined the impact of the pandemic on maritime trade, depending on the commercial ship activities in the Shanghai port. As a result of the comparison of the 2019 and 2020 February Automatic Identification Systems (AIS) data, the connection between the emission rate of ships and the frequency of ship use was analyzed. A parallel relationship has been established between these two different data. In this comparison, according to the emission density of different commercial ship types, it has been revealed that the difference in the emission rate of cargo ships is particularly high. This comparison had showed that the emission density of ships while cruising in

February 2020 was significantly below the 2019 data. In other words, pandemic conditions were shown as the reason for the reduction in the frequency of use of the commercial ship type with decreasing emission intensity. On the contrary, the prolongation of the ship berthing and departure times due to the slowdown in port operations during the pandemic period caused the emission intensities of the ships to increase in this process.

Comparing the effects of the 2009 financial crisis and the 2020 pandemic crisis in the maritime sector, Notteboom et al. (2021) evaluated each crisis as periods that allow the measurement of adaptation and resilience for the maritime sector. One of the important effects of Covid-19 on maritime transport was the decrease in port calls. Especially in the first 6 months of the pandemic, there was a noticeable decrease in port calls compared to 2019. Parallel to the decrease in calls, the decrease in port level and demand has led to an increase in the number of empty voyages, especially on long lines. Although the ports, which tried to renew themselves with a series of measures taken, managed to struggle with the effects of covid-19 for a while, the high levels of cases with the second wave destabilized the balance. The restrictions applied to reduce the spread of Covid-19 have adversely affected not only ship and port operations, but also inland transportation. The answers given by the maritime sector to the restrictions such as the decrease in the number of carriers due to the decrease in the workforce and the closure of border crossings for a certain period have been related to the effective management of the existing capacity. In addition to the general effects of the pandemic, when analyzed on a port basis, it has been observed that different degrees of vulnerability varied according to features such as call selection, shipping network and hinterland location.

Menhat et al. (2021), on the other hand, had drawn attention to the negative impact of disruptions in ports, which are the main connection points of the global maritime supply chain, on international trade. The problem experienced at one point affected other regions connected to the same network in the domino effect. The spread of the disease and the absence of labor due to restrictions made it difficult for the cargo to enter and exit the ports. This situation, which hindered the cargo movement capacity, caused cargo accumulation in the ports. Although the supply of essential food and medical supplies was provided with a compulsory intervention, the movement of materials in other categories was limited to the agglomeration they created in the ports.

2.2. Technical and Organizational Problems in Ports

According to Tai et al. (2021) analyzed the impact of Covid-19 on port operations using the system dynamic model. The pandemic data of the Shanghai port was analyzed within the framework of the concepts of port production and organization. In this study, the system dynamic model has been constructed within the framework of concepts such as cargo carrying capacity, domestic and foreign trade volume, GDP, and environmental pollution. As a result of the data analyzed in three different scenarios, it is stated that the effect of the pandemic on passenger transportation is greater. Tai et al. emphasized the port modernization by drawing attention to the impact of the pandemic on the ports. It also revealed that the information flow between domestic and international ports should be ensured effectively. Another conclusion reached as a result of this study is the necessity of developing coordination and control structures against pandemic conditions in ports. Another negative impact of the pandemic in ports is high detention fees. The delay in deliveries due to the loss of workforce and the slowdown in the operations at the ports caused a heavy load of cargo in the ports. This resulted in a high-cost burden due to the long stay of many containers in ports.

According to Doumbia-Henry (2020), crew change in seaway shipping is one of the main functions that ensures the continuous and efficient operation of the global supply chain. Especially during the pandemic period, many seafarers had to stay at sea for a very long time due to prohibitions. This situation posed a serious risk by rendering maritime trade operations inefficient. He stated that the efforts of the seafarers to continue their operations under difficult conditions during the pandemic process and the crises they have experienced in this process should not be ignored.

Xu et al. (2021) had evaluated the impact of the pandemic on the maritime industry focusing on 14 ports of China. It was stated that there were significant differences in terms of the import and

export volume compared to the previous year. The pandemic conditions caused a significant decrease in the volume of import as an import barrier. In the study the impact of Covid-19 on the transportation sector found to be great and emphasized that measures and inspections should be carried out effectively to reduce this negative effect. Government policies are considered important as a preventive and mitigating factor for the effects of the pandemic. Supportive government policies such as tax reductions and interest-free loans can be an important factor, especially to reduce the devastating effect of the pandemic in the maritime sector.

On the other hand, Van den Oord et al. (2020) explained that the effective strategies implemented by the port authorities in the pandemic crisis helped to overcome this crisis with the least damage. The Antwerp Port Authority (APA), the second largest port in Europe after Rotterdam, has implemented important strategies in managing the Covid-19 crisis. Accurate and fast information sharing to act jointly with its networks emerged as an important management strategy in this sense. When the constraints were put into effect, APA displayed a leadership characteristic by predetermining its strategy regarding the management of key operational processes. APA also negotiated with other ports in the network and shared its policy with them. The port managed to minimize the negative impact of the pandemic by providing effective communication and coordination with each link in the chain. In addition, APA has not been limited to these, but also prioritized studies on port management after the pandemic.

2.3. The Post Covid-19 Effects on Maritime Supply Chain: Digital Transformation and Response Strategies

According to Charłampowicz (2021), the negative effects of Covid-19 on maritime logistics may be possible by renewing the ports. Improving the service quality of the ports was suggested to provide an advantage in this sense. Improving the service quality of the terminals is possible by establishing a control mechanism and checking it regularly. These checks are made by operators, carriers, and freight forwarders to help identifying and improving service quality deficiencies. Charłampowicz (2021) has established a directly proportional relationship between the service quality of the terminals and their competitiveness. He drew attention to the use of digital technologies as an important factor in increasing service quality such as cloud computing, blockchain technology, Artificial Intelligence (AI) etc.

Bocayuva (2020) defended the necessity of digital transformation, the importance of which has increased especially with the pandemic, while on the other hand, he explained that the risks that arise with digital should not be ignored. In order to be competitive, it is necessary not only to have the technological infrastructure, but also to take precautions by being aware of the serious threats of cyber-attacks against ports. In this context, Bocayuva (2020) drew attention to the concept of cyber security.

From Notteboom et al. (2021)'s different perspective, each crisis was evaluated as an opportunity to measure resilience and renew itself according to emerging needs. In addition, the integration of new technologies and the implementation of automation systems to increase the resilience of the maritime supply chain against crises and strengthen its adaptation capabilities have increased its importance with the Covid-19 crisis.

Menhat et al. (2021) evaluated the impact of Covid-19 on maritime transport by considering Malaysia. While evaluating the impact of Covid-19 in the maritime sector in Malaysia, the importance of state support policies in the fight against the pandemic crisis is emphasized, but it is not considered sufficient alone for this struggle to be successful. In addition, it has been mentioned that infrastructural changes that will increase efficiency should also be implemented.

According to Russell et al. (2020) today's supply chain is becoming more and more open to uncertainties. The Covid-19 crisis is one of the most important indicators of this. Thus, management strategies developed against uncertainty in order not to interrupt the supply chain processes has gained importance. In particular, the issue of "flexibility" is an element that should be considered to avoid this uncertainty in port transportation. Flexible capacity management will bring efficiency to port operations in crisis situations where uncertainty prevails, such as a pandemic.

Detailed information of the studies (year, author(s), research method, results) reached as a result of bibliometric analysis are shown in Table-1. According to Table-1, both qualitative and quantitative methods were preferred as research methods in the analyzed academic articles. The effects of Covid-19 were evaluated not only from a single perspective, but also from different perspectives such as seafarers, ports, and supply chain. In addition, the results show that the level of the effect of the pandemic varies in different periods (first, second and third quarter). It is examined that the Covid-19 period has significantly affected both ports and maritime logistics, although the impact was not the same in every period.

Table 1: Literature Review

YEAR	AUTHOR(S)	RESEARCH METHODOLOGY	RESULTS
2021	Shi, K.; Weng, J. X.	Bottom-up Method	As a result of the data analysis in the study, the number and frequency of use of commercial ships decreased during the Covid-19 period, more operation times for berthing and anchoring activities, and longer ship turnaround times were reached.
2021	Millefiori, L. M.; Braca, P.; Zissis, D.; Spiliopoulos, G; Marano, S.; Willett, P. K.; Carniel, S.	The Spatio-Temporal Analysis	As a results of the study, there is a significant decrease in all commercial shipping stages and seaway activities in the first months of Covid-19, when a high degree of precaution was applied.
2021	Tai, Z. L.; Guo, J; Guan, Y. L.; Shi, Q.Q.	Systems Dynamic Model	In the study, attention was drawn to the impact of COVID-19 on the production and operation of ports. It was concluded that the port's collection and distribution capabilities should be strengthened, port production efficiency should be increased, and port modernization should be further strengthened.
2021	Menhat, M.; Zaideen, I. M. M.; Yusuf, Y.; Salleh, N. H. M.; Zamri, M. A.; Jeevan, J.	Literature Review	In this study, it was predicted that the negative effects of the pandemic in all business sectors could be reduced with the support of incentive packages.
2021	Xu, L.; Yang, S. M.; Chen, J. H.; Shi, J.	Panel Regression Model	Emphasizing the negative effects of the pandemic on imports and exports, it was concluded that government prevention would be effective in improving the maritime sector.
2021	Mankowska, M.; Plucinski, M.; Kotowska, I.; Filina-Dawidowicz, L.	Multiple Case Study Method	This study found that some maritime supply chains have disappeared because of the COVID-19 pandemic, while others continue to operate with declining cargo volumes.
2021	Wang, C. N.; Nguyen, N. A.; Fu, H. P.; Hsu, H. P.; Dang, T. T.	The Malmquist Model & The Epsilon-based Measure (EBM) Model	Emphasizing that seaports have an important place in the fight against the pandemic, the study concluded that long-term strategies should be developed to actively contribute to a wider systemic resilience.
2021	Mannan, S.; Shaheen, M. M. A.; Saha, R.	Qualitative Analysis: Semi-structured Questionnaires, In-depth Interviews, Secondary Data Analysis	As a result of the study, it was revealed that during the pandemic period, the berthing times of the ships were prolonged as the cargo discharge of the container slowed down. It was also revealed that the ship waiting time and turn time increased simultaneously.

2021	Bocayuva, M.	Compilation Method	It has been revealed that digital addiction has increased with the COVID-19 pandemic and cyber-attacks in the global shipping industry have quadrupled. It was emphasized that cyber risks should be considered to ensure the security of the European port sector.
2021	Verschuur, J.; Koks, E. E.; Hall, J. W.	Regression Model	Results show widespread port-level trade losses, with the largest absolute losses found for ports in China, the Middle East, and Western Europe, associated with the collapse of specific supply-chains. It is found a clear negative impact of COVID-19 related school and public transport closures on country-wide exports.
2021	Oyenuga, A.	Compilation Method	This article analyzes Africa's MTS performance in the post Covid-19 pandemic period. It has been concluded that sustainable development and multi-stakeholder maritime governance should be given priority in order to achieve the desired development after the pandemic.
2021	Sackey, A. D.; Tchouangeup, B.; Lamptey, B. L.; van der Merwe, B.; Lee, R. O. D.; Mensah, R.; Fuseini, M. C.; Sackey, A. D.	Quantitative Analysis: Interviews and Field Observations	This study concluded that MWS businesses, like all other businesses in the maritime industry, should be proactive and innovative, considering the policies of the countries in which they operate, against the ongoing pandemic risks.
2021	Gao, T. M.; Erokhin, V.; Arskiy, A.; Khudzhatov, M.	the Augmented Dickey-Fuller (ADF), the Phillips-Perron (PP), The Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Method, the Fully Modified Ordinary Least Squares (FMOLS) and the Dynamic Ordinary Least Squares (DOLS) Methods	In 2020, pre-existing tight trade relations at all locations along the China-PSR transport corridor appeared to be weakening. The bidirectional effects between the number of COVID-19 cases and connectivity parameters have made the safety regulations of the maritime industry important.
2021	Battineni, G.; Sagaro, G. G.; Chintalapudi, N.; Di Canio, M.; Amenta, F.	Survey Method	Highlighting good knowledge and behavior about COVID-19 among seafarers, this study demonstrates that shipping companies need to develop good practices and appropriate guidelines to keep marine workers cooperative at all times to reduce the spread of COVID-19.
2021	Zheng, H. L.; Hu, Q. Y.; Yang, C.; Chen, J. H.; Mei, Q.	Hierarchy Classification Model	In this study, the relationship between port call probability and ship deadweight was considered. The analysis was made by regarding the geographical distribution of the ports, the types of ship and cargo. As the result of the study, this analysis will enable to monitor the spread of the virus by sea and take measures.
2021	Notteboom, T.; Pallis, T.; Rodrigue, J. P.	Primary and Secondary Data Analysis	This study determined that the container traffic dynamics observed during the financial crisis cannot be used as a predictive tool for the potential impacts of COVID-19 on ports. At the same time, it has been revealed that the impact of COVID-19 varies according to both the region and the port.
2021	Charlampowicz, J.	Compilation Method	In this study, the importance of improving service quality in reducing the negative effects of crises such as pandemics was emphasized. It was demonstrated that this improvement can be achieved by applying methods such as measuring, evaluating, and continuously controlling the service quality of the terminals.

2021	Choquet, A.; Sam-Lefebvre, A.	Compilation Method	This study has shown that the lack of cooperation makes it more difficult to act on major threats such as the pandemic. It was stated that cooperation between flag states and port states should be ensured to carry out operations safely at sea and in ports.
2021	Fanoy, E.; Ummels, A. E.; Schokkenbroek, V.; van Dijk, B.; Wiegmans, S.; Veenstra, T.; van der Eijk, A. A.; Sikkema, R. S.; de Raad, A.	Survey Method	In this study, it was emphasized that in order to control the epidemic on ships, it was necessary to develop epidemic guides adapted to the ships and local conditions. In order to achieve this, it was stated that a network should be established in advance.
2021	Gutsuliak, V. N.	Compilation Method	This study revealed that the main problem caused by the COVID-19 pandemic is the lack of coordination between port authorities and shipowners.
2021	Pallis, A. A.; Papachristou, A. A.	Survey Method	This study emphasized that for the policies to be developed against the solution of the problems to be beneficial, they should not be based on a single format, but should be implemented in a way that covers both port management and regional market dimensions.
2020	Akyurek, E.; Bolat, P.	Comparative Analysis & Entropy-based Grey Relevance Analysis	This study, which included a comparison of data on inspection numbers, found that after the pandemic outbreak caused by COVID-19, the number of ship inspections under the Paris MOU dropped significantly, but the inspection and detention rate remained the same. For the control system to work efficiently, it was suggested to develop new technologies to adapt.
2020	Duran-Grados, V.; Amado-Sanchez, Y.; Calderay-Cayetano, F.; Rodriguez-Moreno, R.; Pajaro-Velazquez, E.; Ramirez-Sanchez, A.; Sousa, S. I. V.; Nunes, R. A. O.; Alvim-Ferraz, M. C. M.; Moreno-Gutierrez, J.	SENEM Model	Based on the results obtained for ships navigating in the waters around the Strait of Gibraltar, the study revealed a positive relationship between the decrease in ship traffic and the decrease in emission rates.
2020	Olapoju, O. M.	Literature Review	The study concluded that the increased preference for transportation in each era was important for the spread of the epidemic prevailing in the era.
2020	Russell, D.; Ruamsook, K.; Roso, V.	Systematic Literature Review Methodology	In this study, it was stated that the importance of capacity flexibility increased in an environment of uncertainty that emerged with the pandemic. The importance of providing flexibility in the operations of ports struggling with the uncertainty environment was emphasized.
2020	Doumbia-Henry, C.	Compilation Method	The study, which showed that the pandemic had a devastating effect on the maritime industry, revealed that seafarers were ignored. In this sense, it was emphasized that improvements should be made.
2020	Van den Oord, S.; Vanlaer, N.; Marynissen, H.; Bruggemans, B.; Van Roey, J.; Albers, S.; Cambre, B.; Kenis, P.	The Network and Data Analysis	This study identified an interdependence between the port community and APA as a leading network within the community.

2020	Wang, Z. H.; Yao, M. Y.; Meng, C. G.; Claramunt, C.	Case Study and Data-driven and Machine Learning Approach	This study introduced data-driven and machine learning, such as Automatic Identification Systems (AIS), to predict the risk of COVID-19 automatically and dynamically in international shipping globally to mitigate the impact of the pandemic.
2020	Yazır, D.; Şahin, B.; Yip, T. L.; Tseng, P. H.	Literature Review	It was stated that reducing the devastating effects of the pandemic can be achieved with effective Port State Controls based on IMO conventions and big data applications. It was emphasized that in the post-COVID-19 period, it would be possible to minimize potential operational risks and evaluate them as successful return opportunities.

3. Research Methodology

Bibliometric analysis is a research method that offers the opportunity to analyze a large amount of data in a certain field. It is known that large volumes of data needed in bibliometric analysis can be accessed accurately and reliably from important scientific databases such as Scopus and Web of Science. With the bibliometric analysis method, large volumes and objective data can be analyzed, and it can be interpreted with objective evaluations such as performance analysis and subjective evaluations such as thematic analysis. It gives detailed information about academic studies and trends in the field of analysis. Bibliometric analysis requires a controlled examination because it contains too many parameters. Recently developed softwares such as Gephi, Leximancer, VOSviewer allow easy bibliometric analysis on the system (Donthu et al., 2021: 285-286). The research design is given in Figure 3.

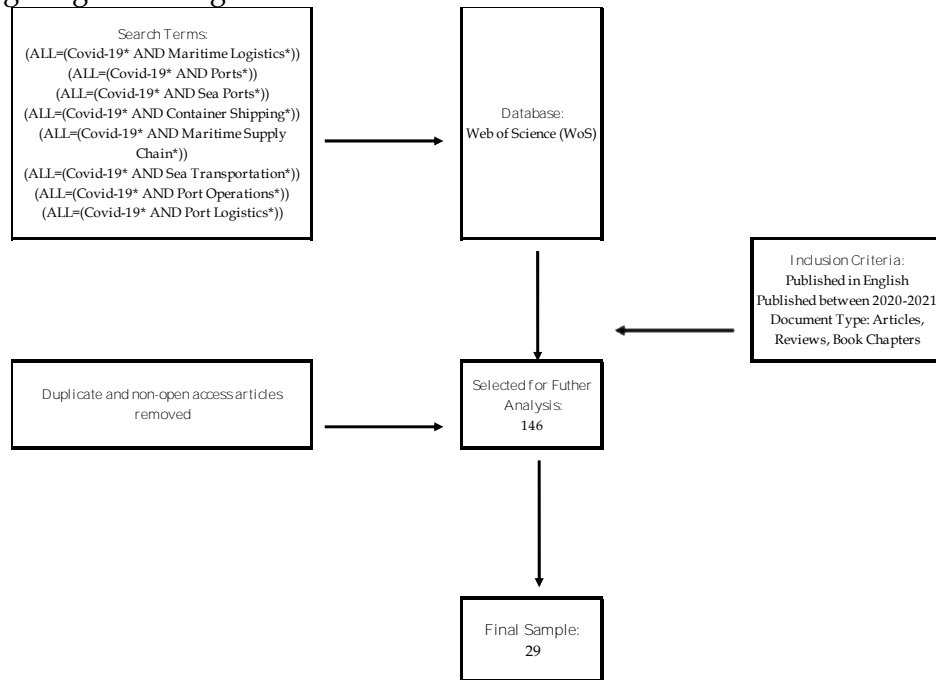

Figure 3: Research Design

This method carried out by following certain steps leads the researcher to more accurate results. Determining the scope and purpose of the study is the first step in starting the analysis. Afterwards, the bibliometric analysis technique is decided, and the data collection phase begins. The last and most important stage is the bibliometric analysis of the found data and the expression of the results (Donthu et al., 2021: 291-293).

As it is seen in the Figure 1 the studies related to “Covid-19 and its impacts on maritime logistics and ports” in the Web of Science (WoS) database between the years 2020-2021 were analyzed using the bibliometric technique, which is one of the qualitative research methods. Since the determined

title is a new topic, it has been observed that the number of studies in this field is low. Thus, to expand the scope as much as possible, different types of publications were included in the study besides the article. The WoS database was preferred because it allows a wider range of studies. The keyword search in the WoS was set to include titles, abstracts, and keywords. In the literature review, "COVID-19, pandemic, maritime logistics, seaports, port resilience and disruptions, maritime supply chain, response strategies" keywords were used.

The first step of study is literature review that was conducted by using the WoS. In order not to go beyond the scope of the main object of the research, the titles, keywords, and abstracts of the reached studies were carefully examined. In the second stage, the publications whose publication language is not English, and which have not yet been fully published have been removed. In addition, publications that do not have open access to their full texts were eliminated.

Finally, as a result, the obtained 29 studies were analyzed. By examining these studies, it is aimed to present a resource in terms of revealing the status of the studies on this subject and guiding future studies. The limitation of this study is that the publications was obtained only using the WoS database. The findings that obtained by bibliometric analysis method in this study are important in terms of identifying research gaps and encouraging high-impact research on the Covid-19 and its impact on maritime logistics and ports.

4. Findings and Results

29 studies were analyzed according to the following categories: (1) publication year, (2) research areas, (3) document type, (4) countries/regions, (5) publication/source titles, (6) times cited, (7) keywords (word cloud). Analysis charts were created via Web of Science database.

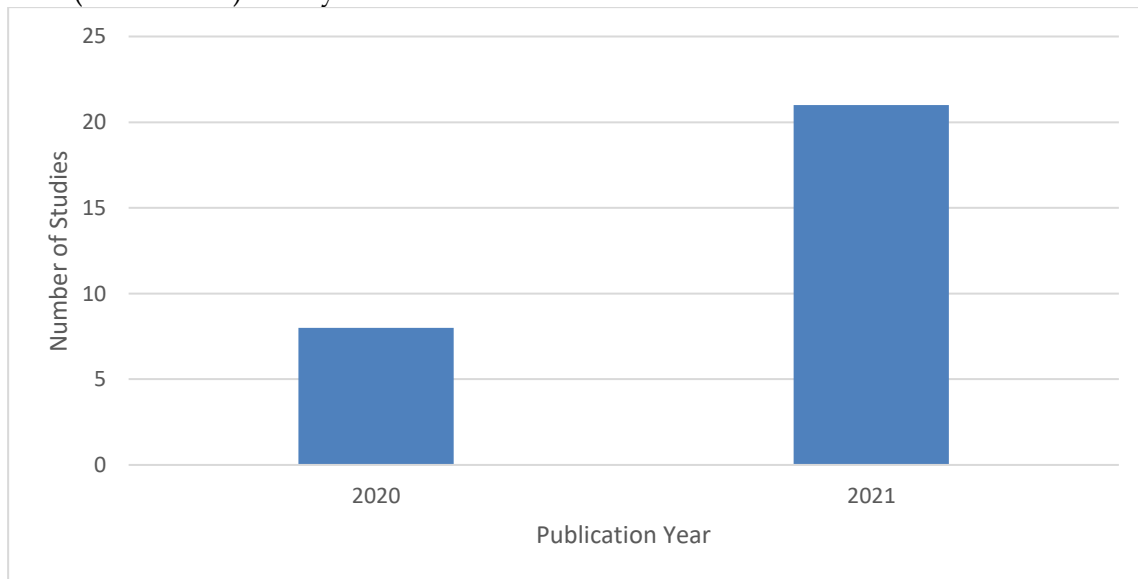

Figure 4: Number of Publications per Year

The distribution of publications by years is shown in Figure 4. Since the SARS-CoV-2 virus has declared a pandemic in March 2020, the concept of Covid-19 has entered the literature as a new concept. For this reason, the beginning of academic studies on this subject was in 2020. In the 2020-2021 period, 8 of the 29 publications in the WoS database were published in 2020. Most of the contributions belong to 2021 (21 publications).

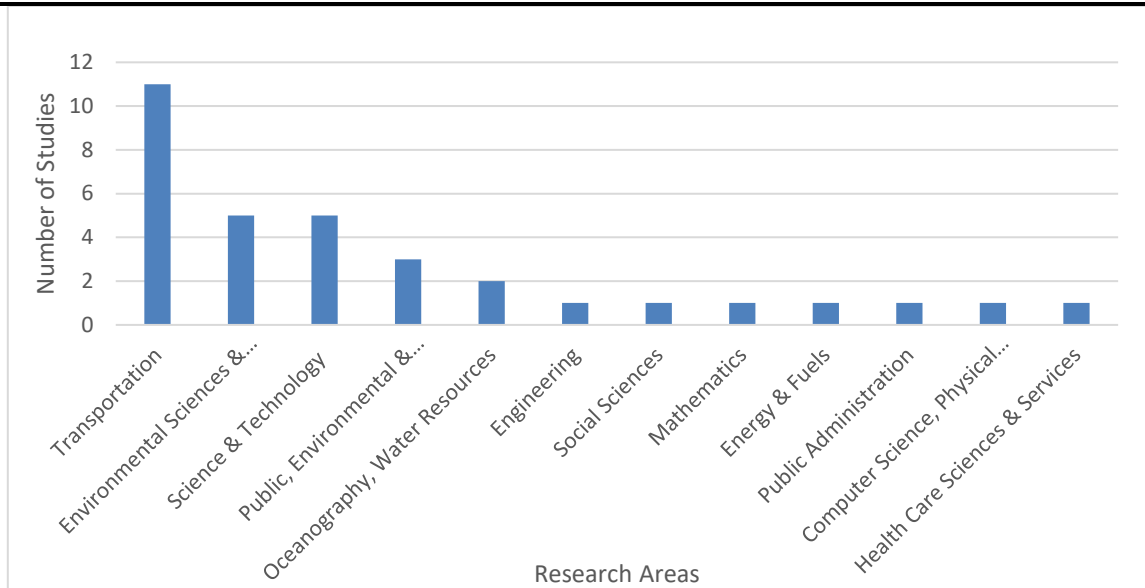

Figure 5: Distribution of Reviewed Papers by Research Areas

Figure 5 shows the distribution of publications by research areas. Most publications are from the field of Transportation. Others have been published in the research areas of environmental science and ecology, science and technology, and public, environmental, and occupational health, respectively. Due to the use of transportation-related keywords such as "maritime logistics" and "ports", more publications related to transportation have been reached. The studies obtained as a result of the research include various research areas. It has been seen that the Covid-19 pandemic has also been discussed in different research areas, as it has effects and consequences that concern many disciplines.

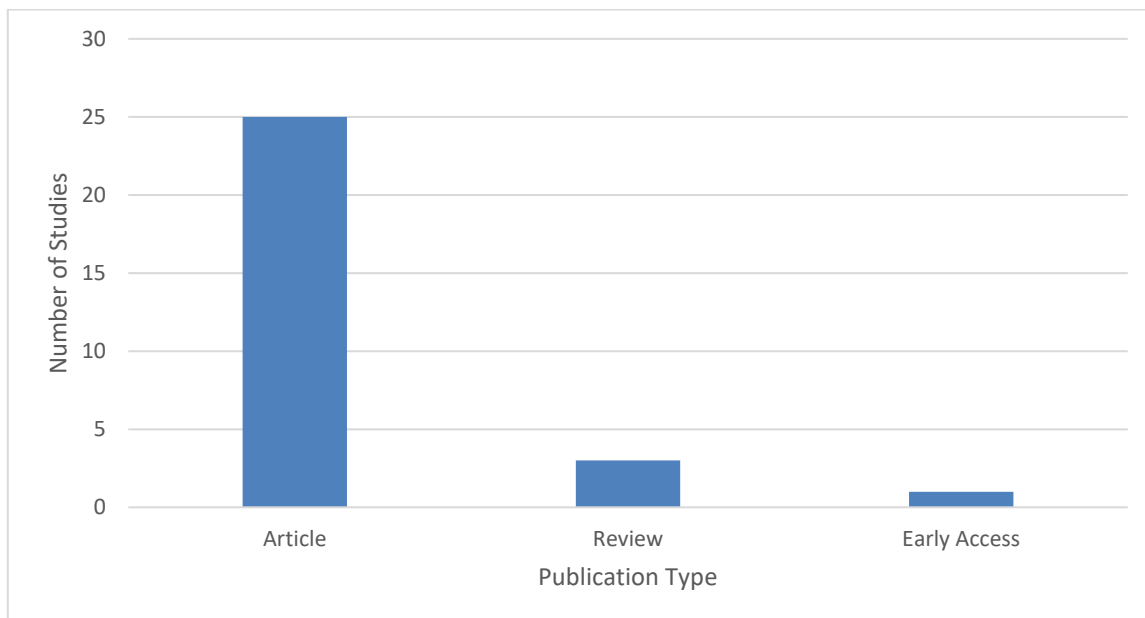

Figure 6: Distribution of Reviewed Studies by Publication Type

The distribution of the publications according to the document type is shown in Figure 6. Articles were found to be the most preferred publication type. Among the publications, there are also few review articles and conference proceedings.

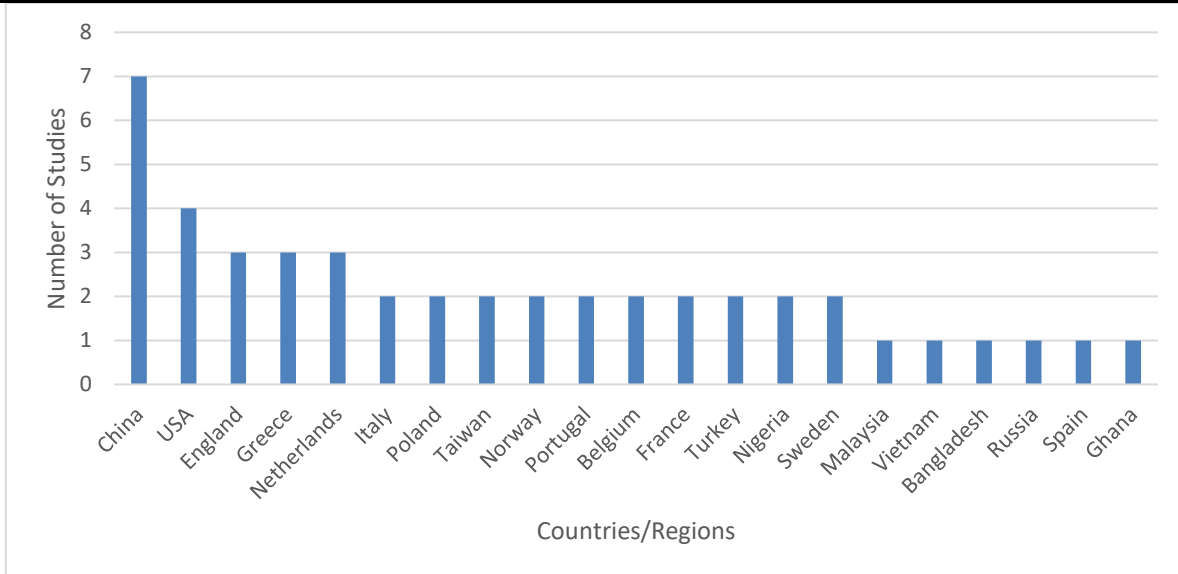

Figure 7: Distribution of Publications by Countries/Regions

Figure 7 indicates the distribution of articles by country. Most of the publications are originated from China. This is followed by USA, England, Greece, the Netherlands, and Italy. In addition, Poland, Taiwan, Portugal, and Belgium are countries which have publications in this topic. It is noteworthy that these countries have an important place in the maritime sector and are among the countries most affected by the pandemic.

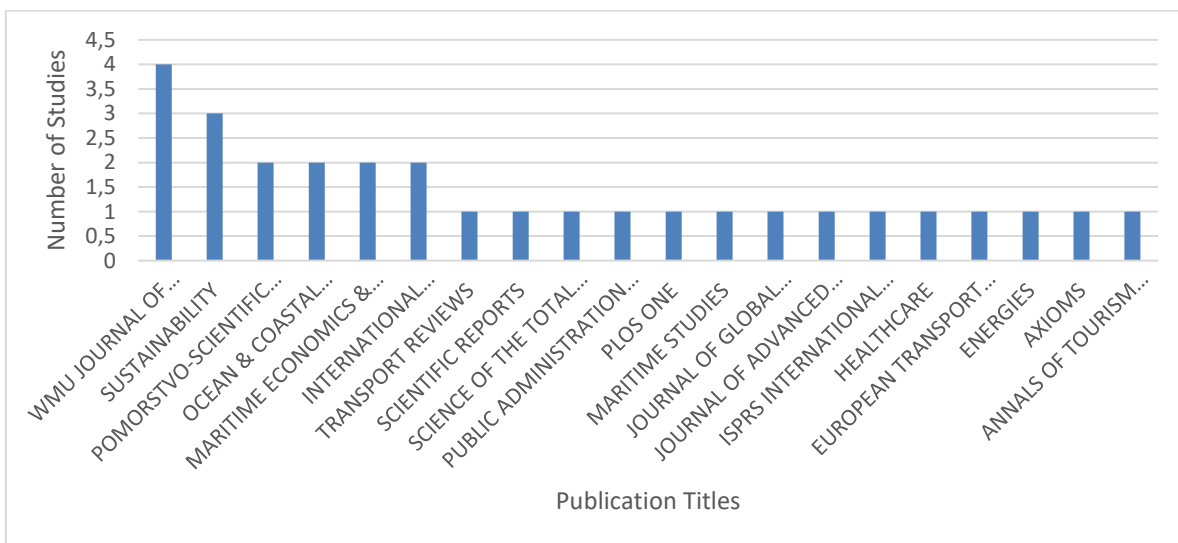

Figure 8: Distribution of Publications Titles

Figure 8 shows the distribution of studies by the publication titles. The World Maritime University Journal of Maritime Affairs (WMU JoMA) ranks first in this distribution. "Sustainability", "Pomorstvo-Scientific Journal of Maritime Research", "Ocean and Coastal Management", "Maritime Economics and Logistics", "International Maritime Health" contribute to the field as scientific journals in which publications are concentrated.

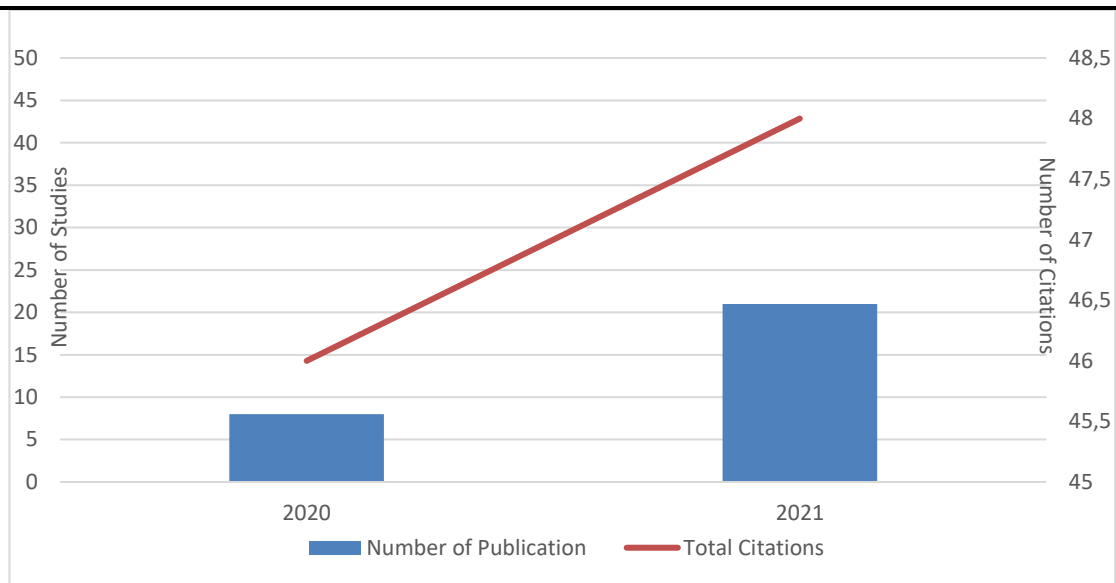

Figure 9: Total Citations Over Time

Figure 9 gives information about the total number of citations of the collected academic studies. While the total number of citing articles is 77, this number is 72 when self-citations are excluded. The total number of citations of the academic studies analyzed in this study is 94. The total number of citations were made without self-quotes is 79. The average number of citing studies and H-index calculations are taken from the analysis of the WoS database. The average number of citing articles is 3.38. The H-index shows the citation levels of the articles reached. A high index record indicates that the articles analyzed in the study have good citation levels. According to WoS analysis, there are 6 academic studies cited at least 6 times according to the H-index ratio.

Figure 10: Word Cloud of Keywords

The word cloud contributes to forming an idea about frequently used keyword. For this purpose, the word cloud figure was created via the website (<https://wordart.com>). According to Figure 10, it has been determined that the most frequently used keywords in publications are COVID-19, ship, maritime, port, pandemic, cruise, container. Other keywords that are frequently used in academic studies are: *China, maritime/shipping industry, shipping, maritime law, outbreak, cruise ships, maritime supply chain, seafarers, ship emissions, port performance.*

Conclusion

This study bibliometrically analyzed the publications conducted in this field in 2020 and 2021 to reveal the effect of Covid-19 on maritime logistics and ports. The analysis was carried out through the Web of Science database, and a total of 29 studies were reached. In the literature review, the criteria of publication year, language (English), accessibility (open access), publication type (article, proceeding, book chapter) were considered. This study can be the first bibliometric literature review in this field, as no other study has been found in this area.

The result of this study gives information about the direction of the studies in this field. Some of these academic studies used Automatic Identification Systems (AIS) data as an important source in explaining the impact of Covid-19 on the maritime shipping. Based on these data, it was revealed that port calls, cargo volume and vessel traffic were adversely affected by the pandemic compared to previous years. (Shi et al., 2021: 9; Wang et al., 2020: 15) When research methods of the studies were observed in general, it has been seen that the descriptive analysis method was widely used. An important common point among some of these studies was the emphasis that the negative impact of Covid-19 on maritime logistics was seen more in the first quarter of the pandemic. It was also emphasized that this effect may vary according to passenger ships, cargo ships and the regions where the ports are located. (Millefiori et al., 2021: 5-8; Tai et al., 2021: 11) Otherwise, the spread of the disease and the increase in the loss of workforce caused the slowdown in port operations. It was observed that the articles discussing the impact of the coronavirus on the ports specifically addressed the technical and operational problems of the ports. (Dolumbia-Henry, 2020: 288-289; Mannan et al., 2021: 260; Tai et al., 2021: 11) As another effect of the pandemic, it has been discussed in some studies that the need for digitalization and new technology use in port and ship operations has become more prominent. (Bocayuva, 2020: 188-189; Charlampowicz, 2021: 97; Menhat et al., 2021: 7; Russell et al., 2020: 16-17) Another important issue addressed in these studies was the role of port states and authorities in the fight against the pandemic. Some studies have also included topics such as which institutions should assume and which roles in terms of controlling the effect of the coronavirus and reducing its spread and how effective are government incentives. (Pallis et al., 2020: 372; Van der Oord et al., 2020: 894) There are also some articles that explain the impact of the pandemic on these concepts by making a connection between port calls, container traffic and emission rates. (Durán-Grados et al., 2020: 12; Notteboom et al., 2021: 206-208; Zheng et al., 2021: 18)

This study has also some limitations. The research was based on a single database (WoS). Academic studies on the Covid-19 pandemic, which officially entered our agenda in March 2020, started that year and continues today. The fact that it has a history of only two years causes resource limitations in the research. This study reveals the scarcity of studies on Covid-19 in the field of maritime logistics, as it is a new subject. The use of a single database in the study made the number of sources even more limited. It is recommended to include other databases such as Scopus, Google Scholar, and Ebscohost for future studies.

References

- Bocayuva, M. (2020). Cybersecurity in the European Union port sector in light of the digital transformation and the Covid-19 pandemic. *WMU Journal of Maritime Affairs*, 20(2), 173-192.
- Britton, A., Jacobs Slifka, K. M., Edens, C., Acharya Nanduri, S., Bart, S. M., Shang, N., Harizaj, A., Armstrong, J., Xu, K., Ehrlich, H. Y., Soda, E., Derado, G., Verani, J. R., Schrag, S. J., Jernigan, J. A., Leung, V. H., & Parikh, S. (2021). Effectiveness of the Pfizer-BioNTech Covid-19 vaccine among residents of two skilled nursing facilities experiencing Covid-19 outbreaks – Connecticut. *MMWR Morbidity and mortality weekly report*, 70(11), 396-401.
- Cengiz, H. & Turan, E. (2021). Business impact of Covid-19 pandemic on global maritime industry. *Journal of Naval Sciences and Engineering*, 17 (1), 43-75.
- Charlampowicz, J. (2021). Maritime container terminal service quality in the face of COVID-19 outbreak. *Pomorstvo*, 35(1), 93-99.
- Donthu, N., Kumar, S., Murkherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296.
-

-
- Doumbia-Henry, C. (2020). Shipping and COVID-19: protecting seafarers as frontline workers. *WMU Journal of Maritime Affairs*, 19(3), 279-293.
- Durán-Grados, V., Amado-Sanchez, Y., Calderay-Cayetano, F., Rodriguez-Moreno, R., Pajaro-Velazquez, E., Ramirez-Sanchez, A., Sousa, S. I. V., Nunes, R. A. O., Alvim-Ferraz, M. C. M., & Moreno-Gutierrez, J. (2020). Calculating a drop in carbon emissions in the Strait of Gibraltar (Spain) from domestic shipping traffic caused by the Covid-19 crisis. *Sustainability*, 12(24), 10368.
- Fratila, A., Moldovan, I. A. G., Nita, S. C., & Hrebenciuc, A. (2021). The importance of maritime transport for economic growth in the European Union: a panel data analysis. *Sustainability*, 13(14), 23.
- Harapan, H., Itoh, N., Yufika, A., Winardi, W., Keam, S., Te, H., Megawati, D., Hayati, Z., Wagner, A. L., & Mudatsir, M. (2020). Coronavirus disease 2019 (Covid-19): a literature review. *Journal of Infection and Public Health*, 13, 667-673.
- Huang, H. Y., Wang, S. H., Tang, Y., Sheng, W., Zuo, C. J., Wu, D. W., Fang, H., Du, Q., & Li, N. (2021). Landscape and progress of global Covid-19 vaccine development. *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, 17(10), 3276-3280.
- Mannan, S., Shaheen, M. M. A., & Saha, R. (2021). Covid-19: Chittagong Port and aftermath. *WMU Journal of Maritime Affairs*, 20, 247-264.
- Menhat, M., Zaideen, I. M. M., Yusuf, Y., Salleh, N. H. M., Zamri, M. A., & Jeevan, J. (2021). The impact of Covid-19 pandemic: a review on maritime sectors in Malaysia. *Ocean & Coastal Management*, 209.
- Millefiori, L. M., Braca, P., Zissis, D., Spiliopoulos, G., Marano, S., Willett, P. K., & Carniel, S. (2021). Covid-19 impact on global maritime mobility. *Scientific Reports*, 11, 18039.
- Notteboom T., Pallis T., & Rodrigue J.-P. (2021). Disruptions and resilience in global container shipping and ports: the Covid-19 pandemic versus the 2008-2009 financial crisis. *Maritime Economics and Logistics*, 23(2), 179-210.
- Pallis, A. A., & Papachristou, A. A. (2020). European cruise ports: challenges since the pre-pandemic era. *Transport Reviews*, 41(3), 352-373.
- Rodrigue J.-P. (2017). Maritime Transport. In *the international encyclopedia of geography: people, the earth, environment, and technology* (Eds. D. Richardson., et al.) John Wiley & Sons Publishing, Oxford, 1-7.
- Russell D., Ruamsook, K., & Roso, V. (2020). Managing supply chain uncertainty by building flexibility in container port capacity: a logistics triad perspective and the Covid-19 case. *Maritime Economics & Logistics*.
<https://doi.org/10.1057/s41278-020-00168-1>.
- Shi, K., & Weng, J. K. (2021). Impacts of the Covid-19 epidemic on merchant ship activity and pollution emissions in Shanghai port waters. *Science of the Total Environment*, 790, 148198.
- Tai, Z. L., Guo, J., Guan, Y. L., & Shi, Q. Q. (2021). Impact of Covid-19 on port production and operation based on system dynamics: a case study of Shanghai port in China. *Journal of Advanced Transportation*, 2021, 9689391.
- UNCTAD (2021). Covid-19 and Maritime Transport Impact and Responses. Retrieved from https://unctad.org/system/files/official-document/dtltlb2021d1_en.pdf, (accessed on 1 February 2022).
- UNCTAD (2021). Handbook of Statistics. Retrieved from https://unctad.org/system/files/official-document/tdstat46_en.pdf, (accessed on 22 April 2022).
- UNCTAD (2021). The Review of Maritime Transport 2021. Retrieved from https://unctad.org/system/files/official-document/rmt2021_en_0.pdf, (accessed on 22 April 2022).
- Van der Oord S., Vanlaer, N., Marynissen, H., Bruggemans, B., Van Roey, J., Albers, S., Cambre, B., & Kenis, P. (2020). Network of networks: preliminary lessons from the Antwerp port authority on crisis management and network governance to deal with the Covid-19 pandemic. *Public Administration Review*, 80(5), 880-894.
-

-
- Yercan F. & Yıldız T. (2022). International Maritime Trade and Logistics. In maritime logistics: a guide to contemporary shipping and port management 3rd edition. (Eds. D.-W. Song & P. M. Panayides) Kogan Page Limited Published, London: New York, 1-491.
- Wang, Z. H., Yao, M. Y., Meng, C. G., & Claramunt, C. (2020). Risk assessment of the overseas imported Covid-19 of ocean-going ships based on AIS and infection data. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 9(6), 351.
- WHO (2022). WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard. Retrieved from <https://covid19.who.int>, (accessed on 3 February 2022).
- Xu, L., Yang, S. M., Chen, J. H., & Shi, J. (2021). The effect of Covid-19 pandemic on port performance: evidence from China. *Ocean and Coastal Management*, 209, 105660.
- Xu, M., Pan, Q., Xia, H., & Masuda, N. (2020). Estimating international trade status of countries from global liner shipping network. *Royal Society Open Science*, 7(10), 200386.
- Zheng, H. L., Hu, Q. Y., Yang, C., Chen, J. H., & Mei, Q. (2021). Transmission path tracking of maritime Covid-19 pandemic via ship sailing pattern mining. *Sustainability*, 13(3), 1089.

Aydınlanma Sonrası Eleştirel Felsefe Geleneğinde İki
Düşünür: Hegel ve Foucault

Two Thinkers in the Tradition of Post-Enlightenment Critical Philosophy:
Hegel and Foucault

Öz

Hegel ve Foucault üzerine literatürdeki genel kanaat, bu iki düşünürün çoğu zaman zıt kutuplarda yer aldığı yönünde olsa da Foucault'nun kavramsallaştırmalarında Hegel'den izler taşıması, her iki düşünürün de bazı ortak paydalarda buluşması ve diğer karşılaştırmalı analizlere kıyasla ikisi arasındaki paralellikler üzerine literatürdeki çalışmaların az olması, bu araştırmanın özünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu araştırma, Hegel ve Foucault karşılaştırması üzerine bir çalışma olarak, akıl, mantık ve mutlak bilgi söz konusu olduğunda, iki düşünür arasında ortaya çıkan belirgin karşıtlıkları göz ardı etmeden, Hegel'in fenomenolojik, Foucault'nun ise soykütütsel bir yöntem ile ele aldığı siyasi özgürlük, tarih ve modernite kavramlarından oluşmakta, Hegel felsefesinin Foucault üzerindeki etkilerini, özgürlük ve modernite hususlarında iki düşünürün benzerlik ve farklılıklarını, Kantçı zeminden nasıl ilham aldıklarını, farklı yöntemlerle de olsa felsefi eleştirilerde buldukları noktaları konu almaktadır. Araştırma süresince yapılan incelemelerden yola çıkarak, zaman zaman ortak noktada buluşarak benzer eleştiriler getirdiklerini vurgulamanın bu kavramların tarihsel analizini yapmak ve iki düşünürün çalışmalarını daha derin irdeleyebilmek adına önem arz ettiği sonucuna varılmıştır.

Abstract

There are few studies on the resemblance between Hegel and Foucault in regard of other comparative analyses in the literature. Although the general opinion in the literature is that these two thinkers are generally at opposite sides, this paper argues that Foucault is in touch with Hegel's conceptualising and both thinkers meet on a common ground. Therefore, this research as a study on the comparison of Hegel and Foucault -without ignoring the apparent contrasts between the two thinkers when it comes to reason, logic and absolute knowledge- deals with some specific issues such as the concepts of freedom, history and modernism which are discussed by Hegel in the phenomenological method and Foucault in the genealogical method. Moreover, the study consists of the effects of Hegel's philosophy on Foucault, the similarities and differences between the two thinkers on freedom and modernity, how they were inspired by the Kantian ground, and the points they met in philosophical criticism, albeit with different methods. Based on the examinations made during the research, it has been concluded that emphasizing that they bring similar criticisms by meeting on a common point from time to time is important in order to make a historical analysis of these concepts and to examine the works of the two thinkers more deeply.

Giriş

G.W.F Hegel, entelektüel birikimi ve ortaya koyduğu düşüncelerle kendinden sonra gelen birçok düşünür üzerinde etkili olmuştur. Mevcut çalışmamızın sınırları itibariyle, bu düşünürler arasından ele alınacak olan isim ise Michel Foucault'dur. Foucault'nun düşünce yapısının Hegelci felsefe çalışmalarıyla ilişkili olarak nasıl geliştiğini analiz edebilmek, onu, teorik ve metodolojik yaklaşımlarını keşfederek daha geniş sosyal teori gelenekleri –özellikle de Hegel'in çalışmaları- içinde konumlandırmak adına bu iki düşünürün kavramsallaştırmalarına ve metodolojilerine odaklanmak yerinde olacaktır. Hegel ve Foucault'nun siyaset felsefeleri arasındaki benzerlikler ve

Kamil Semih Kalyoncuoğlu

Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi,
İstanbul, Türkiye
kalyoncuoglusemih@gmail.com
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-5139-1959>

Seniye Kalyoncuoğlu

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi,
İstanbul, Türkiye
seniyebayram@gmail.com
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-9287-165X>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Hegel, Foucault, Siyaset Felsefesi, Soykütük,
Fenomenoloji

Keywords

Hegel, Foucault, Political Philosophy,
Genealogy, Phenomenology

JEL Codes: Y50, Z00, F59

Submitted: 03 / 04 / 2022

Accepted: 31 / 05 / 2022

farklılıklar nelerdir? Bu iki düşünür tarihsel çözümlemede ne ölçüde ayrışır? Hegel ve Foucault Kantçı özerklik anlayışıyla nasıl bir ilişki kurar? Modernite kavramı bu iki düşünür için ne anlam ifade etmektedir? Foucault'nun felsefi amaçlarının ve metodolojisinin Hegelci kökenleri nelerdir? Foucault'nun diyalektik bir düşünme tarzını ne ölçüde sürdürdüğü söylenebilir? Bu sorular, çalışma için önem arz etmektedir. Söz konusu akıl, mantık veya mutlak bilgi ise Hegel ve Foucault arasında elbette ki belirgin farklar ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızın amacı bu farkları göz ardı etmek veya yok saymak değildir. Fakat, Hegel'in fenomenolojik, Foucault'nun ise soykütüsel bir metodoloji ile müzakere ettiği siyasi özgürlük, modernite, özerklik ve tarih kavramlarına bakıldığında, zaman zaman ortak noktada buluşarak benzer eleştirileri paylaştıkları görülmektedir. Dolayısıyla bugünden bakıldığında, her iki düşünürü de daha iyi anlayabilmek adına bu noktaları vurgulamanın önem arz ettiği kanaatindeyiz. Bu bağlamda, araştırmanın amacı, yukarıdaki sorulardan hareketle, Hegel ve Foucault'nun siyaset felsefesi alanında ortaya koyduğu belli başlı yöntem ve anlayışları inceleyerek, iki düşünürün karşılaştırmalı bir analizini yapmak ve literatüre bu noktada katkıda bulunmaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Hegel'in *Tinin Fenomenolojisi, Hukuk Felsefesinin Prensipleri ve Tarih Felsefesi* eserlerinden yola çıkılarak siyasi özgürlük, tarih ve modernite kavramlarını ele alışı incelenecektir. İkinci bölümde, özellikle "Aydınlanma Nedir?" ve "Nietzsche, Soybilim, Tarih" makaleleri ışığında Foucault'nun bu kavramlara dair görüşleri değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde, *Bilginin Arkeolojisi, Özne ve İktidar* eserlerinde geçen pasajlardan hareketle Foucault'nun Hegel ile bağlantısına odaklanılacak, bu araştırmanın konusu olan soruların cevapları aranacak, iki düşünürün tarihsel ve felsefi eleştirilerinin, kavramsallaştırmalarının bugünden bakıldığında ne ölçüde ve hangi açılardan benzeştiğine ve ayrıştığına dair çıkarımlar yapılarak, araştırma sonuçlandırılacaktır.

1. Hegel'de Siyasi Özgürlük, Tarih ve Modernite

Alman idealizmi döneminde tanınan G.W.F. Hegel, Kant-sonrası idealistlerin arasında sistematik ve kapsamlı bir felsefe geliştirerek öne çıkan bir düşünürdür. 1770-1831 arasında yaşadığı süre boyunca, siyaset felsefesi, sosyal felsefe ve teoloji alanında ilgi çeken ve destek bulan görüşler ortaya koymuştur. Hegel'in mantığını daha iyi kavrayabilmek adına, Kant'ın, insanların ancak sonlu bir görünümle dünyasının bilgisine sahip olabileceğini ve aklın bu alanın ötesine geçmeye ve sonsuz ya da nihai gerçekliği kavramaya çalıştığında, çözülemeyecek çelişkilere düşeceğini, ve bu çelişkilerin her oluştta olacağını iddia ettiğini hatırlatmak faydalı olacaktır. Şüphesiz, Kant'ın bu diyalektik yöntemi Hegel'in felsefesi için bir yol açmıştır. Ancak Hegel diyalektiği, tez-antitez-sentez üçlüsüyle ortaya koyduğu ve karşıtların birliğine dayandırdığı bir sistemden türemiştir. Bu sisteme göre, ifade, ilk hali (tez) olan bir önermeden onun karşıtına (antitez) giderek ikinci halini alır ve ilkini yani tezi olumsuzlar, en son olarak da buradan tekrar ilk haline dönerek, çatışan iki fikir uzlaşır ve üçüncü bir kavrama yani senteze dönüşür. Sentez, antitez ve tez arasındaki çatışmayı uzlaşmayla çözer ve karşıtların birliği bu şekilde gerçekleşmiş olur. Aslında, bu bir anlamda "ötekiyle bir olma"nın ortaya çıkardığı karşılıklı bir diyalektiktir. Çünkü, "kendi" dediğimiz şey, "öteki" ile karşılaştığında ideye dönüşür. Burada söz konusu olan, ben ve ötekinin özdeşliğidir.

Bu bağlamda, mantık, anlama anını örneklediği söylenen saf varlığın basit ve dolaysız kavramıyla başlar. Varlığı burada saf mevcudiyet kavramı olarak düşünebiliriz. Başka bir kavram tarafından dolaylanmaz -ya da başka bir kavramla ilişkili olarak tanımlanmaz- ve dolayısıyla belirlenmemiştir. Saf "varlık" düşüncesi belirlenmemiş olduğu ve saf bir soyutlama olduğu için, bununla birlikte, saf olumsuzlamanın veya mutlak olarak olumsuzun iddiasından farklı değildir. Bu nedenle eşit olarak bir "hiç" yani bir "yokluk"tur. Varlığın belirlenimsizliği böylece onu ortadan kaldırmaya ve ikinci diyalektik uğrağı gösteren yokluk kavramına geçmesine yol açar. Hegel'in tabiriyle, "Varlık, belirsiz dolaysız, aslında hiçtir ve hiçten ne fazla ne de eksiktir" (Hegel, 2015: 59). Varlık ve hiç tanımlarına odaklanırsak, aslında her ikisi de belirsizdir, dolayısıyla aynı tür tanımsız içeriğe sahiptirler. Aralarındaki tek fark, yalnızca kastedilen bir şeydir, yani varlık, mevcudiyet olarak alınan veya olması amaçlanan tanımsız bir içerik iken hiç, yokluk olarak alınan veya olması gereken tanımsız bir içeriktir. Mantığın üçüncü kavramı, ilk iki an arasındaki karşıtlığın olumlu sonucunu

yakalayarak bunları birleştirir. “Oluş” kavramı, mevcudiyet (varlık) olarak alınan ve daha sonra yokluk (hiçlik) olarak alınan tanımsız bir içeriğin düşüncesidir. Olmak, varlıktan hiçe ya da hiçten varlığa gitmektir, ya da Hegel'in dediği gibi, “birinin diğerinde dolaysız ortadan kaybolması”dır (Hegel, 2015: 60). Dolayısıyla varlık ile hiç arasındaki çelişki bir indirgeme değildir ya da her iki kavramın reddedilmesine ve dolayısıyla hiçliğe yol açmaz. Fakat olumlu bir sonuca, yani daha önceki iki karşıt kavramı birleştiren yeni bir kavram olarak senteze yol açar. Başka bir deyişle, oluş “içinde hem varlığın hem de hiçliğin olduğu belirli bir birliktir” (Hegel, 2015: 60). Bu okumada, “varlık” olumlu an ya da tezdır, “hiç” olumsuz an ya da antitezdir ve “oluş” ise sentezin anıdır: varlık ve hiçi iptal eden, koruyan ya da birleştiren kavramdır.

Hegel'in diyalektiğini kavramak, Hegel üzerine düşünmek ve onun ortaya koyduğu kavramları irdeleyebilmek adına büyük önem taşımaktadır. Çünkü, kendisi, felsefi görüşlerinin çoğunu bu diyalektik temelinde ortaya koymuştur. Hegel'in mantığına ve diyalektiğine yaptığımız bu girişten sonra, siyasi özgürlük, tarih ve modernite üzerine görüşlerine değinmek yerinde olacaktır. *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* eserinde, Hegel, diyalektik yöntemini izleyerek hakkı dünyada özgür iradenin varlığı olarak tanımlar. Dolayısıyla bir hukuk felsefesi, zorunlu olarak, birbirimizle nasıl ilişki kurduğumuzda ve sosyal, politik kurumlar inşa ettiğimizde gerçekleşen özgürlüğü kavramaya çalışan bir özgürlük felsefesidir. Hak anlayışının gelişimi üç aşamada gerçekleşmektedir: Soyut Hak, Ahlak ve Etik Yaşam (Hegel, 2015). Hukuk felsefesindeki argümanları, politik özerkliğe ulaşmanın Hegel'in devlet ve hükümet analizi için temel olduğunu göstermektedir. Hegel, açıklamasını birkaç farklı bölüme ayırmıştır. Girişte, irade, özgürlük ve hakkın doğası hakkında bir açıklama yapmaktadır. Soyut Hak başlıklı birinci kısmı, mülkiyeti, mülkiyete karşı yanlışları yöneten ilkeleri; ardından Ahlak başlıklı ikinci bölümü, ahlaki öznelere haklarını, kişinin eylemlerinin sorumluluğunu ve hak teorilerini ele almaktadır. Üçüncü bölüm olan Etik Yaşam, aile, sivil toplum ve devletten oluşan bir bütün olarak rasyonel sosyal hayatın merkezi yönlerini yöneten ilke ve kurumları analiz etmektedir.¹ Hegel, öncelikli olarak irade kavramını analiz eder; asıl mesele, bir iradenin özgürlüğüne kavuşması için neyin gerekli olduğudur. Özgürlüğe ulaşmak için iki temel gereksinime işaret eder: kişinin amaçlarına ulaşması ve eylemlere gönüllü olarak katılması. Hegel'in gönüllülük duygusu, Aristoteles'in, fiili sonuçların tam olarak göz önünde bulundurulduktan sonra kişinin eyleminden pişmanlık duymama duygusunu, Kant'ın özerklik, yalnızca kişinin kendisi için koyduğu yasalara uyma duygusuyla birleştirmektedir (Westphal, 1993: 246-247). Doğadan özerklik elde etmek, Hegel'in Etik Yaşam'ının iki aşaması olan aile ve sivil toplum açıklamasının merkezinde yer almaktadır. Hegel, Kant'ın özgürlük teorisini, özgürlüğün tam olarak gerçekleştirilmesinin modern devletlerin ortak, kurumsallaşmış etik yaşamını gerektirdiği yönünde eleştirel bir şekilde geliştirmiş, özerklik kavramına odaklanmıştır. Kant'ın özerklik kavramı, özgürlük ve düzen, özgürlük ve hukuk arasındaki içsel bir bağlantıyı ortaya koyan merkezi ifade olarak kabul edilebilir. Kant'ın bu tür bir düzene ilişkin açıklamasında, özerk olarak tanımlanan pratik akıl veya iradedir. Kant, rasyonel iradeyi, canlı varlıkların bir tür nedenselliği olarak tanımlamasına rağmen, rasyonel irade, ancak tam olarak failin duyusal, canlı doğası tarafından belirlenmesine izin vermediği sürece özerktir. Özerk bir düzenin öznesi Kant'a göre rasyonel iradedir (Khurana, 2013: 157-158). Hegel, tinin biçimsel özünü (Geist) “özgürlük” olarak nitelendirmede ve bu özgürlüğü kendi kaderini tayin etme açısından daha fazla belirlemede açıkça Kant'ın öncülüğünü izlemektedir. Hegel'e göre gerçek özgürlük, doğrudan tinde olan bir şey değil, tinin etkinliği tarafından üretilecek bir şeydir. Tin, kendisini özgürlüğünün üreticisi olarak gösterir ve gelişimi, sürekli bir kendini özgürleştirme etkinliği olarak karakterize edilmelidir. Dolayısıyla, Hegel'e göre, kişinin kendi yasalarına tabi olması anlamında özgür olmak, ne verili bir şey, ne de herhangi bir şeye bağlı değildir. Tin, kendisinin bir ürünü olması ve gerçekliğinin sadece kendisini olduğu şeye dönüştürmesi olması anlamında özerktir (Hegel, 1984: 6-7). Hegel, bu temaya, bireysel özerkliğin ancak toplumsal bir

¹ Bu bölümlerin hangi noktalara değindiğini tek tek ifade etmemizin sebebi, Hegel'in diyalektik yöntemle ele aldığı, her biri üç aşamadan oluşan ve birbirleriyle bağlantı içerisinde olan bu sistemin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatmaktır.

bağlamda elde edilebileceğini savunarak, bireylere ilişkin toplumsal kavrayışı aracılığıyla bir derinlik katmıştır.

Hegel, verili arzuları değerın temel odağı ve amaçların kaynağı olarak aldığı için insan özerkliğini açıklayamayacağını ifade ederek, Kant'ın faydacılığa getirdiğı ana eleştirilere ortak olmuştur. Faydacılığın iradenin entelektüel karakterini gerektiğı gibi hesaba katmadığına inanarak; devlete ve hükümete karşı fazla araçsal bir bakış açısı içerdiğini; ve özgürlük ve özerkliğe dayanan hakkın uygun temeli ile bağdaşmadığını söylemiştir. Aynı zamanda, kamu yararını, refahı, bireylerin ve kuruluşların amaçlarının temel bir bileşeni ve sivil kurumların temel bir sorumluluğı olarak görmüştür. Ancak, faydadan daha temel bir değer olarak, özgürlüğü güvence altına almanın devlet kurumlarının en birincil yükümlülüğü olduğunu düşünmüştür. Akılcı bir devlet ve onun hükümeti, bireysel eylemlerin başarısı için koşulları güvence altına almakla yükümlüdür; başarının kendisini ve dolayısıyla getirdiğı mutluluğı güvence altına almak zorunda değildir (Westphal, 1993: 243). Bu noktada, Hegel'in, insanları en iyi şekilde yönetmek ve insanların kendilerini en iyi şekilde yönetmelerini sağlamak için özgür kurumlara ve özgür ifadeye dayalı liberal bir politik rejim önerisi yaptığına dair görüşler bulunmaktadır (Treantafelles, 2002: 32). Kısacası, Hegel, bireysel özerklik ve hukukun üstünlüğü gibi iki liberal ilkeyi uzlaştırmak için kolektif bir yaklaşım benimsemiştir. Ona göre, bireyler, özgürlüklerini ve bireysel amaçlarını güvence altına almak için gerektiğı gibi sosyal uygulamaları sürdürerek ve değiştirerek hukukun içeriğini oluşturmada rol oynamaktadır. Hegel'in görüşüne göre, özgürlüğü elde etmek için gerekli olan bu toplumsal pratikler, kanuni hukukun uygun temeli ve içeriğidir (Westphal, 1993: 241).

Hegel'in düşüncesinin en çarpıcı ve karakteristik özelliklerinden biri, felsefeyi tarihselleştirmesi, amacını, ilkelerini ve sorunlarını tarihsel terimlerle açıklamasıdır. Bu tarihsel felsefe anlayışı, Hegel *Hukuk Felsefesi*'nde, felsefenin kendi çağının düşüncede kavranması (Hegel, 2005: 20) olduğunu söylerken tarihsel felsefe anlayışını en açık biçimde ortaya koymuştur. İnsanlığın temellerinin bir tarihsel dönemden diğerine değişebileceğini ve tarihsel oluşturma diyalektiğın hakim olduğunu düşünen Hegel, tarihin, her şeyi aklın zorunluluğıyla ürettiğini, bireylerin eylemlerinin, devletin ya da herhangi bir türden hakikatin yargılanabileceğı hiçbir tarih dışı standart olmadığını savunmaktadır. Ona göre, insanlar tarihi yaratır, ama daha derin bir anlamda tarih insanları yaratmaktadır. Kendini gerçekleştirme için, ya da başka bir deyişle, rasyonel doğamızı sadece potansiyelde değil, gerçekte tezahür ettirmek için verilen mücadele, diyalektiğın bir parçasıdır. Hegel'e göre bu, tarihteki tüm değişiklikleri açıklayan bir süreçtir. Diyalektik, gerçek tarihsel dünyadaki tüm yaşam ve faaliyetlerin genel hareketinin ilkesi olduğu için, aynı zamanda dünya tarihinin tüm gerçek bilgisini anlamamıza yardımcı olan dinamik ilkedir. Sonuç olarak, tarih gerekli bir diyalektik planı takip etmektedir. Kelimenin tam anlamıyla var olan ve aklın ürünü olmayan hiçbir şey yoktur. Hegel bunu, "Rasyonel olan gerçektir, gerçek olan rasyoneldir" (Hegel, 2005: 18) sözüyle çarpıcı bir şekilde dile getirmiştir. Amacı, yalnızca belirli bir zaman ve yerdeki olayları kaydetmek ve yorumlamak değil, akıl kavramının gelişimini düşünmektir.

Hegel'in diyalektiğının tarih felsefesi açısından oluşturduğu en önemli sonuç, bireyin en yüksek amacının, Hegel için rasyonel özerklik anlamına gelen kendini gerçekleştirme olduğunun doğrulanmasıdır. Başka bir deyişle, bireyin önyargı, cehalet, içgüdü vb. engellerden uzak, özsel, rasyonel doğasına uygun olarak kararlar alma gücü asıl olandır. Ayrıca, Hegel, tarihi insan özgürlüğünü gerçekleştirmeye yönelik bir işleyiş olarak nitelendirmektedir. O halde mevzubahis olan şey, insanlığın esas hedefi, tinin dünyada kendisini belirlediğı amaçtır (Hegel, 1975: 63). Hegel (1975), tarihin, tinin kendisini ve kendi kavramını keşfetme süreci (s.62) olduğunu söylerken, nesnel tarih ile tin'i ilişkilendirmiş olmaktadır. Tarih rasyonel bir süreçtir ve mantıksal olarak amacına doğru hareket etmektedir. Çağdaş dünyada var olan öz bilinçli akıl, birdenbire ortaya çıkmamış, zamanla yavaş yavaş gelişmiştir. Hegel, tarihin ampirik bir araştırma olduğu ve bir halkın ayırt edici ilkelerine ampirik olarak yaklaşılması ve tarihsel bir tarzda gösterilmesi gerektiğı konusunda kararlıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Hegel'e göre özgürlük akıl tarafından belirlenmektedir. Gerçekten de diyalektik akıl ve özgürlük birlikte hareket etmektedir, çünkü tamamen içkin bir tarzda geliştirilebilecek tek konu kendi kendini belirleyen belirlenim olacaktır. Geist'in amacı, dünya tarihi bağlamında özgürlüğün elde edilmesi ve geliştirilmesidir; akıl, düşüncenin kendini

mükemmel bir özgürlükle koşullandırmasıdır (Hegel, 2001: 27). Tarihin diyalektiği, Geist'in kendi kendini ortaya çıkışındaki kavramsal olarak gerekli aşamaları yansıttığı şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü, Hegel'e göre, olanı anlamak felsefenin görevidir, çünkü var olan akıldır (Hegel, 2005: 19).

Hegel'in rasyonel topluluğu, üyelerinin özgürlüğünü güvence altına almak için tasarlanmıştır ve yalnızca siyasi anlamda bir özgürlüğü kastetmez. Hegel, özgürlükle daha derin, daha metafizik bir anlamda ilgilenmektedir. Onun kaygısı, kişinin diğer insanlar, doğal arzular veya sosyal koşullar tarafından zorlanmadan seçim yapabildiğinde özgür olması anlamında özgürlükle ilgilidir. Kant gibi, Hegel de özgürlüğün ancak evrensel ilkelere uygun olarak rasyonel olarak seçim yapıldığında var olabileceğine inanmaktadır. Bu seçimler bireysel doyum sağlayacaksa, evrensel ilkelerin rasyonel çizgiler boyunca örgütlenmiş organik bir toplulukta cisimleşmesi gerekmektedir (Luther, 2009: 53). Hegel'in diyalektiği, klasik topluluk kavramını korur ve onu modern birey kavramıyla birleştirmektedir. Özellikle *Hukuk Felsefesi*'nde ortaya koyduğu özgürlük teorisi, liberal demokrasinin temelleriyle bazı kaygıları paylaşırsa da karşı çıkmaktadır. Onun diyalektik eleştirisi, klasik liberalizmde değerli bulduklarını korurken, onu hakların tarihsel bağlamına daha duyarlı şekillerde yeniden formüle etmektedir. Amacı, siyasi yaşamın saygınlığı ve mimari karakterine yapılan antik vurguyu, özgürlük, haklar ve karşılıklı tanıma için modern anlayışla birleştirmektir. Hegel'e göre modern devlet, bireysel çıkarların ve tüm topluluğun çıkarlarının uyum içinde olduğu, kısacası bireyin toplulukla uzlaştığı bir yerdir (Luther, 2009: 53). Hegel, modern kapitalizmde, bölünmüş ihtiyaçların, mekanize emeğin ve çoklu malların bu şekilde çoğalmasının nasıl evrensel olarak toplumsallaşmış bir bütünlüğe dönüştüğünü ya da başka bir deyişle, nasıl olduğunu kavramaya çalışmıştır.

Hegel bugün birçok filozof tarafından modernitenin önde gelen bir düşünürü olarak kabul edilmektedir. Habermas, modernitenin felsefi sorununu ilk açan ve modernitenin normativitesini kendi içinden yaratması gerektiğini ilk öne süren Hegel'in, modern felsefenin başlangıcını işaret ediyor olarak görülebileceğini ileri sürmektedir (Habermas, 1987: 41). Hegel, bilincin ve dilin, eylemin ve toplumun yalnızca bireyci öncüller temelinde kavranamayacağı, bunun yerine sosyal ve iletişimsel süreçler temelinde anlaşılması gerektiği fikrinin öncüsü olarak kabul edilmektedir. Onun pratik felsefesi, a priori bir doğa ya da akıl yasaasının ebedi fikirlerinden yola çıkmamış, sürekli bir iletişim süreci ve ortak bir iradeyi şekillendiren açık bir toplum anlayışının yolunu açmıştır. Hegel'e göre sivil toplum, çeşitli şekillerde bölünme, ayrılma, parçalanma ve çatallanma alanıdır. Sivil toplum, yabancılaştırıcı çalışma koşullarını, gösterişçi tüketimi, toplumsal bir alt sınıfın ortaya çıkışını, sömürgeciliği ve zengin ile fakir arasındaki büyük servet eşitsizliklerine konu olmaktadır. Aynı zamanda, ahlâk ve etik ile ilgili düşüncelerin modern bir sivil toplum açıklamasının merkezinde yer aldığını ileri süren Hegel'e göre, sivil toplum yalnızca öznel özgürlük ilkesini gerçekleştirmekle ya da *Hukuk Felsefesi*'nde formüle edilen bir ahlak nosyonunun gerçekleştirilme alanı olmakla kalmaz, aynı zamanda modern etik yaşamın bir örneği olan birey ve topluluk ilişkisine dair bir açıklamaya da yer vermektedir.

Hegel, modern toplumun, sosyalleşme ve meşruiyet kaynaklarının çöküşü ve geleneksel kurum ve değerlerin erozyonu sonucunda kültürel parçalanmasıyla ilgilenmiştir. Modern bireylerin ailelerine, topluluklarına ve modern devlete yeniden bağlanması ve kendilerini evde hissetmelerine izin verilmesi gerektiğini düşünmüştür. Devletin rolü, modern bireylerin içindeki bölünmelerin üstesinden gelmek ve onları diğer vatandaşlarla, pazar alanının yabancılaştırıcı etkileriyle, sosyal ve politik kurumların dışsalılığıyla uzlaştırmaktır (Muldoon, 2014: 107). Modernizmin parçalayıcı güçlerine karşı kapalı bir bütünlük fikrini, onu tarihselleştirerek ve ilerici gelişmeyle bağlantılı bir manevi anlam katarak korumaya çalışmıştır. Böylelikle, bireyin toplulukla uzlaştığı bir modern devlet oluşumundan bahsedilebilecektir.

2. Foucault'da Siyasi Özgürlük, Tarih ve Modernite

Postmodern düşünceyle ilişkilendirilen belki de en tanınmış figür olan Michel Foucault, Karl Marx, Max Weber ve Friedrich Nietzsche'den çeşitli teorik kavrayışları birleştirerek, özellikle güç ve bilgi arasındaki ilişkiyle ilgilenmiştir. Fransız bir tarihçi ve filozof olarak, yalnızca felsefede değil, aynı zamanda çok çeşitli hümanist ve sosyal bilim disiplinlerinde de güçlü bir etkisi olmuştur.

Foucault'nun aslında bir filozof olup olmadığı sorgulanmaktadır. Akademik oluşumu, felsefenin yanı sıra psikoloji ve tarihi, kitapları ise daha çok tıp ve sosyal bilimler tarihi üzerinedir. Bununla birlikte, Foucault'nun hemen hemen tüm eserleri, felsefenin geleneksel eleştirel projesini yeni ve tarihsel bir tarzda yürütmek ve geleneksel filozofların düşüncesiyle eleştirel bir ilişki bağlamında felsefi olarak okunabilir.

Foucault'nun ilk çalışmaları, söylemin sınırlarının altında yatan yapılara ve söylemlerin gerçeği yaratma biçimlerine odaklanmıştır. Bu nedenle, Foucault'nun çalışmalarının çoğu, psikoloji gibi insan bilimlerinin yaratılmasıyla ilgili söylemlerle ilgilidir. Bu dönemdeki çalışmaları, tıbbi söylemleri ve insanların normatif anlayışının inşasını araştırmaktan ve nihayetinde insanların hem özne hem de nesne olarak ortaya çıkışını çevreleyen sorunsallara kadar uzanmaktadır. Kant'ın gündeme getirdiği fikirlerin gerçekten nesnelere temsil edip etmediği ve eğer öyleyse bunu nasıl yaptıkları sorusunu geliştirerek, Foucault, temsilin kendisinin temsilden başka bir şeyde bir kökene sahip olabileceği konusunda iddialar öne sürmüştür. Foucault'nun Kantçı eleştirel felsefe nosyonunu tam da onu tarihselleştirerek benimsediği ve onun içinden dönüştürdüğü söylenebilir. Foucault'nun teleolojik karşıtı, ilerleyici olmayan, süreksiz tarih anlayışı, Hegelci tarih felsefesine oldukça açık bir şekilde karşı olsa da, belki de en iyi şekilde, bu tarih anlayışını tarihselleştirme girişimi olarak anlaşılabilir. Bu anlamda Foucault'nun amacı, tarihin bir soykütüğünü sunmaktır (Aldea and Allen, 2016: 7). Soykütüksel bir analizin amacı, verili bir düşünce sisteminin rasyonel olarak kaçınılmaz eğilimlerin sonucu değil, tarihin olumsal dönüşlerinin sonucu olduğunu göstermektir. Foucault'nun metodolojisinde tarih denilen şey ayrıcalıklı bir yere sahip olmasına rağmen, bu ayrıcalık, aklın veya rasyonel bir girişim olarak felsefenin tarihselliği hakkında hiçbir evrensel veya tarih-ötesi iddiaya bağlı değildir. Aksine, Foucault'nun dediği gibi, tarihin bir ayrıcalığı varsa, bu, kültürümüzün ve rasyonalitemizin içsel etnolojisi rolünü oynayacağı ve sonuç olarak herhangi bir etnolojinin olasılığını somutlaştıracağı sürece olacaktır (Foucault, 1999: 292-293).

Foucault'nun ilerleyen çalışmaları, bir iktidar soykütüğü, toplumsal değişimin değişmez yasalarını aramayan, aksine tarihin olumsuzluğunu tanıyan bir tür tarihsel analiz yaratmaya çalışmıştır. Esasen, Foucault'nun soykütüğü, bilgi ve iktidarın bedenini düzenlenmesi, yönetim organları ve benliğin oluşumu gibi belirli uygulamaya türlerine nasıl nüfuz ettiğini sorgulamıştır. Böylece insanların bilgi üretimi yoluyla kendilerini ve başkalarını nasıl yönettiklerini sorusunu gündeme getirmiştir. Foucault, bilgiden geliştirilen tekniklere ve bunların insanları kontrol etmek için nasıl kullanıldığına, kendisinin iktidar teknolojileri olarak adlandırdığı tekniklere özellikle dikkat etmiştir. Foucault'ya göre tarih, değişen tahakküm biçimleriyle noktalanmıştır.

Foucault'nun çalışmalarından anlaşılacağı üzere, hem tarihsel araştırmanın hem de siyasi faaliyetin nihai hedefi insan özerkliğidir. Foucault, toplumsal ve tarihsel deneyim yoluyla uzun oluşumumuzun bir sonucu olarak şimdiki zamanda kendimizi nasıl oluşturduğumuzu sorgulamaya çalışmıştır. Foucault'nun eleştirel çalışmaları tek bir gelişme anlatısında birbirine bağlanmak yerine tikel, yerel ve süreksizdir. Birleşik veya ilerici bir tarih şeması fikrini tamamen reddetmektedir. Kısmen, potansiyel bir normalleşme, tahakküm ve kontrol kaynağı olarak aklın karanlık tarafına daha fazla dikkat ettiği için, kısmen de modernleşmede Hyppolite'i takip ettiği için, çağdaş uygulama ve kurumların ya rasyonelliğini ya da meşruiyetini gösterme girişiminden vazgeçmiştir (Muldoon, 2014: 110). Foucault bütünlük fikrine yönelik şüpheliğini, dizilerden, bölünmelerden, sınırlardan, düzey farklılıklarından, kaymalardan, kronolojik özgüllüklerden, belirli yeniden işleme biçimlerinden, olası ilişki türlerinden söz ederek, toplam tarih ile kendi çoğulcu metodolojik yaklaşımını karakterize eden genel tarih arasında ayırım yapmıştır (Raaper and Olssen, 2017: 101).

Foucault "Aydınlanma Nedir?" adlı makalesinde, modern felsefenin yanıtlayamadığı, ama asla kurtulmayı da başaramadığı bir sorunun düşünce tarihine girişine işaret ederek, Hegel'den Nietzsche'ye ya da Max Weber'e, Horkheimer ya da Habermas'a, neredeyse hiç felsefenin, bu soruyla doğrudan veya dolaylı olarak yüzleşmeyi başaramadığını söylemektedir (Foucault, 1984: 32). Kant'ın aydınlanmayı, olgunluk ve sorumluluk için çabalamak olarak gördüğünü ve insanlığın kendisini herhangi bir otoriteye tabi kılmadan, kendi aklını kullanacağı anı temsil ettiğini söylemektedir. Tam da bu anda, akıl kullanımının meşru olduğu koşulları tanımlamak, nelerin

bilinebileceğini, nelerin yapılması gerektiğini ve nelerin umut edilebileceğini belirlemek için eleştirinin gerekli olduğunu düşünmektedir. Ancak, aklın hem teorik hem de pratik alanlarda meşru kullanımı tanımlandığında, özerkliği güvence altına alınabileceğini, dolayısıyla eleştirinin, Aydınlanmada yetişen aklın el kitabı ve Aydınlanmanın eleştiri çağı olduğunu ifade etmektedir (Foucault, 1984: 38). Bu noktada, Kant'ın Aydınlanma üzerine metninin Foucault'nun modernite tutumu dediği şeyin ana hatlarını verdiği söylenebilir. Modernitenin tarihteki bir dönem olarak değil, çağdaş gerçeklikle ilişki kurma tarzı olarak görülmesi gerektiğini iddia eden Foucault, moderniteyi belirli insanlar tarafından yapılan gönüllü bir seçim; sonunda, bir düşünme ve hissetme biçimi olarak görmektedir. Böyle bir tutum, aynı zamanda bir aidiyet ilişkisine işaret eden ve kendisini bir görev olarak sunan bir hareket etme ve davranma biçimidir (Foucault, 1984: 39). Özgürlük ise, kişinin kendi özneleşmesini eleştirel olarak yansıtmaya yeteneğidir. Bu bağlamda, Foucault iktidar ve özneleştirme teorisiyle, sosyal felsefedeki yaygın özgürlük kavramlarına meydan okumuştur. "Eleştiri olarak özgürlük" kavramı aracılığıyla önceki iddiaları genişleterek, ne eski özne kavramını ne de kurtuluş teleolojisini gerektirmeyen belirli bir tür özgürlüğü savunmuştur. Foucault'ya göre özgürlük bir pratik, bir tür pozitif direniştir. Foucaultcu yaklaşım, mevcut özgürlüklerin ve kurtuluş tasarımlarının eksikliklerini ve yanlışlığını ortaya çıkaran eleştirel bir projedir. Foucault'ya göre günümüzde somut özgürlüğün hedefi ne olduğumuzu keşfetmek değil, ne olduğumuzu reddetmektir. Ona göre, modernitenin bize hükmettiği kimliği inkar etmemiz ve aynı zamanda kendimizi yaratmamız gerekmektedir. Ancak bu görev, ulaşılabilecek bir son değil, ebediyen sürdürülecek bir süreçtir. Benlik, devam eden ve asla tamamlanmayan bir işittir. Varoluşun estetiği, postmodernitede özgürlüğün pratiğidir (Minj, 2019: 5-6). Bu noktada, Foucault'nun modernite ve özgürlük eleştirisinin nasıl ilişkilendirdiği daha net anlaşılacaktır. Son olarak, Foucault'nun, "Aydınlanma Nedir?" adlı makalesinde Hegel'in, felsefenin görevinin kendi zamanını düşüncede kavramak ya da başka bir deyişle, şimdinin kalıcı bir felsefi eleştirisini sağlamak olduğu yönündeki iddiasını yinelediği söylenebilir (Muldoon: 2014: 106).

3. Hegel'den Foucault'ya Uzanan Bir Felsefenin Dönüşümü

Öncelikle belirtmek gerekir ki Hegel için insan bilgisi, bilincin gelişmesiyle birlikte gelirken, Foucault için bu bir iktidar fenomenolojisi içinde gerçekleşmektedir. Her ne kadar Foucault kendisini teorisyen veya filozof yerine bir deneyci olarak tanımlasa da birçok teorinin ve felsefi düşüncenin gelişmesi için temel oluşturan iddialar ortaya koymuştur. Fakat, onun felsefi arka planı ve geliştirdiği yöntemler, izini taşıdığı kendinden önceki geleneklerle ilişkilendirildiğinde daha büyük bir anlam kazanacaktır. Elbette Foucault, yalnızca Hegel değil başta Kant, Marx, Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger, Sartre, Deleuze olmak üzere birçok düşünürden etkilenmiş ve bu isimlere eleştirilerde bulunarak yahut bu isimleri destekleyerek bir yöntem ve sistem geliştirmiştir. Fakat, yine çalışmamızın sınırı itibarıyla, ele alacağımız isim G.W.F Hegel'dir. Çünkü, literatürdeki genel kanının aksine, Foucault'yu, "Hegel karşıtı" bir düşünürden ziyade Hegelci düşünce geleneği içinde ilginç bir versiyon olarak konumlandırmak, Foucault'nun çalışmasını ve onun eleştirel teoriyle ilişkisini kavrayabilme hususunda bizi başka bir noktaya taşıyacaktır.

Foucault, akıl ve bilimin irrasyonel alt yapısını açığa çıkarmaya çalışarak, aklın ve bilimin baskıcı sonuçlarıyla ilgilenir. Bu anlamda, Nietzsche gibi Foucault da Kant'ı tarihsel ve sosyolojik bir eleştiriye tabi tutar. Kant'ın insan bilgisinin olanaklılığının koşulları için evrensel temeller oluşturduğu iddialarını reddeder ve Kant'ın aşkın akıl iddialarının yerini Foucault için bir sürekli olumsuzluk ilkesi alır. Burada önemli olan, Foucault'nun Hegel'in Kant'a yaptığı eleştirilere benzer eleştirilerde bulunmasıdır.

Hegel ve Foucault, verili kabul edilen yaşam biçimlerinin aslında uzun bir kültürel gelişme döneminin sonucu olduğunu ortaya çıkarmak için, şimdinin dolaysızlığına dolayımı sokarak çağdaş pratikleri felsefi bir eleştiriye tutmuştur. Bu noktada, insan özerkliği meselesi devreye girmektedir. Hegel ve Foucault, insan özerkliğinin ne anlama geldiği ve bunun modernitede nasıl başarılacağı konusunda farklı anlayışlara sahip olsalar da, ikisi de onu doğrudan reddetmek yerine genişletmek ve dönüştürmek için Kantçı özerklik tanımıyla ilişki kurmaya çalışmıştır (Muldoon, 2014: 107). Bu noktada da iki düşünürün farklı yöntemlerle felsefi analizleri söz konusudur. Hegel ve Foucault için

insan özerkliği felsefenin amacı ise, yöntemi de soykütüksel veya fenomenolojik analiz yoluyla tarihsel bir eleştiridir. Her iki düşünür de, eleştirel tarihsel araştırma biçimiyle uğraşmıştır. İki düşünürün ayrıştığı yer ise kullandıkları yöntemlerin getirdiği çözümlenmelerdir. Foucault, şimdiki zamana aracılık etmek amacıyla, şimdinin tarihleri şeklinde adlandırdığı bir anlayış geliştirmiştir. Hegel'in tarihi ilerleyen bir süreç olarak kabul etmesi, Foucault'ya göre şimdinin önemsizleşmesine sebep olmaktadır. Oysa, tekillerin ve ayrımların soykütüksel analizle ön plana çıkarılması, geleneksel tarih çözümlenmelerinden sıyrılarak bütüncül bakış açısını değiştirecektir. Hegel'in diyalektiği bu anlamda bütüncüldür. Foucault ise herhangi bir meseleye bütüncül bakılmasını yanlış bulmaktadır. Burada dikkat çeken husus, Foucault'nun Hegel'e cevaben bir anlayış geliştirmesi ve Hegel'in Nietzsche üzerinden bir okumasını yapmasıdır. Bu hususlar göz önüne alındığında, Hegel ve Foucault, özerklik, tarih, felsefi eleştiri kavramları bağlamında ilişkilendirilebilecek bir zemin hazırlamış olmaktadır.

Hegel'in Kantçı özerkliğe ilişkin yorumu, Foucault'nun kavramsallaştırmasından farklıdır. Onun için özgürlüğün temeli, yabancılaşmanın üstesinden gelinmesi ve dış dünyanın ötekiliğinin benliğe dahil edilmesidir. Siyasal özgürlük, modern devletin rasyonel olarak kurulması ve meşrulaştırılması yoluyla nesnel olarak dünyada konumlandırılabilir (Hegel, 2005: 31-32). Hegel, Foucault'nun Kantçı özerklik kavramını dönüştürme konusunda hemfikirdir ancak modernitenin tarihsel güçlerini uzlaştırabilmek ve insan özgürlüğü için yeni bir temel sağlayabilmek için Kant'ın insan aklına olan inancına daha yakın durmaktadır (Hegel, 2005: 107). Hegel'in Hukuk Felsefesinin karmaşık özelliklerinden biri, sivil topluma attığı normatif statüyle ilgilidir. Çalışmanın Etik Yaşam bölümünde aile ve devletle birlikte yer alırken, Hegel'in modern piyasa toplumları açıklamasını kapsayan sivil toplum da etikliğin inkarı olarak sunulmaktadır. Hegel'e göre sivil toplum, çeşitli şekillerde bölünme, ayrılma, parçalanma ve çatallanma alanı olarak nitelendirilmekte ve piyasa toplumların tarafından savunulan bireysel özerkliği ve toplumsal refahı baltalayan bir dizi patoloji arasında kalmıştır. Sivil toplum, diğer şeylerin yanı sıra, yabancılaşmaya, aşırı tüketime, sosyal bir alt sınıfın doğuşuna, sömürüye, sosyal ve maddi eşitsizliklere yol açmaktadır. Bu bağlamda, Hegel'in sivil toplumu ele alışı, modern piyasa toplumlarının rasyonalitesini ve normatif olanaklarını farklı şekillerde sorgulayan bir dizi eleştirmenin yanında Foucault'nun da iddialarını öngörmektedir (James, 2017: 116-120).

Hegel, tarihi bütünleştiren ve devleti meşru bir tahakküm ve hakikat organı olarak temsil eden bir filozof olarak zaman zaman akademik çevrede kabul görmemiştir. Ona göre, tüm çelişkilerin üstesinden gelinerek karşıtların uzlaştırılması yoluyla bu bütünleşmeye yol açan felsefedir. Hegel, nihai çözümlere, tarihin yürüyüşüne, diyalektik ilerlemeye inanmakta ve iktidarın devletteki merkezi bir kurumdan kaynaklandığını söylemektedir. Foucault'nun kendi alternatif analizi, iktidara atfedilen herhangi bir sabit yeri reddetmekte ve onu, direnişlerin her yerde mevcut olduğu tüm sosyal sistem genelinde bir güç ilişkileri stratejisi olarak tanımlamaktadır. Foucault'nun Hegel'le ilişkisini anlamak için burada bütünlük kavramı önem arz etmektedir. Çünkü, Foucault *Bilginin Arkeolojisi*'nde de güçlü bir şekilde vurguladığı üzere, bütünlük fikrine yönelik şüpheler barındırmaktadır. Bu bağlamda Foucault, eleştirdiği tarihin bütünselliğinin karşısına genel tarih adını verdiği bir anlayışla çıkmaktadır (Foucault, 1972: 9). Bu anlayış, onun kendi yöntemsel yaklaşımını karakterize eden bir temele sahiptir.

Foucault'nun Hegel ile olan ilişkisi, metodolojisini bir bütün olarak anlamak için kilit bir noktadır. Çünkü, Foucault'nun tüm yaklaşımı bir anlamda Hegel'le yaptığı bir konuşmayı temsil etmektedir. Başka bir deyişle, yirminci yüzyılın büyük bölümünde Fransız felsefesinin yanıt verdiği figür olarak Hegel'in merkezi bir rolü olduğu söylenebilir. Foucault'nun tam anlamıyla felsefi hayata ilk kez Jean Hyppolite ile karşılaştığında başladığı ve onun Hegel okumasından derinden etkilendiği (Gutting, 2020: 13) düşünülürse mesele daha anlaşılır olacaktır. Hyppolite, Hegel'in Nietzscheci bir okumasını sunarak Hegel'in sisteminden ziyade, onun tarihi bütüncül olarak kavramsallaştırmasını reddetmiştir. Foucault da bu temelden beslenerek, teleolojik ve kapalı oldukları için bütüncül yaklaşımlardan kaçınmak istemiştir (Olssen, 2004: 461). Yani, bu bağlamdaki felsefi analizlerini Hegel'e cevaben, onunla ilişkilendirerek ortaya koymuştur. Diğer bir yandan, her iki düşünür de doğruluğun gerçeklikle neredeyse tamamen örtüştüğünü öne süren hakikatin tekabülîyet

(uygunluk) teorisini² reddetmektedir. Hegel bunu fenomenoloji ve idealizm aracılığıyla çözmeye çalışırken, Foucault soykütük yöntemini tercih etmiştir. Hegel'e göre bilincin dışında hiçbir şey olmadığından, gerçek zihinden bağımsız olamaz, onun tarafından yansıtılır. Dolayısıyla dünyadaki gelişme, zihnin dünyayla uzlaştırılması yoluyla olur. Bu anlamda, nesneyi bilincin kendisinin bir parçası olarak görmesinden ötürü fenomenolojinin idealist olduğu söylenebilir. Foucault'ya göre ise bilgi ile bilinecek olan arasında bir güç ilişkisi bulunmaktadır. Bilgi ile nesne arasında bir özdeşleşme ya da yaklaşıma dair bir ilişki kurulamaz. Hakikat, uygunluk gibi geleneksel teorilerle ölçülebilecek bir şey değildir. Foucault'ya bakıldığında, söylenenle var olan arasında uygunluk ya da aynılık üzerine kurulu bir hakikat teorisi görülemez. Çünkü o, kuramlaştırmadan uzak kalarak hakikatin söylemde nasıl işlediğini söylemeye çalışmıştır.

Foucault, tarihsel değişimin diyalektik bir açıklamasından veya gerçekleri Hegel'in geliştirdiği türden zaten kurulmuş bir teleolojik sisteme dahil etmekten kaçınmaya çalıştığı ayrıntılı arşiv araştırmalarına dayanan bir harita çıkarmaya çalışmış ve bu yolda soykütüksel ampirizmi geliştirmiştir. Ayrıca, tarihin temeli olarak özne ve bilince ilişkin fenomenolojik görüşe karşı çıkmış, bunun yerine kavramların, kuralların, yapıların ve uygulamaların zaman içinde nasıl geliştiğini ve değiştiğini açıklamayı tercih etmiştir. Bunu yaparken, Hegel'in genel sisteminden kaçınırken, onun odaklandığı birçok öğeyi konu almış ve Hegel'in bazı fikirlerinden yararlanmış. Yine de Foucault, bir topluma ilişkin temel fikirlerin nasıl değiştiğini açıklamakla ilgilenmiş ve bunun için de Hegel'e karşı Nietzsche ve Heidegger'e başvurmuştur. Hegel, felsefenin kişinin kendi zamanını düşüncede kavramsallaştırma meselesi olması gerektiğini ilk düşünen olarak ve hem Hyppolite hem de Foucault'ya bu bağlamda dayanak oluşturmuştur. Foucault'nun tarihsel kendi kendini yaratma modernizmi, tümüyle Hegelci olmasa da tekrarlanan bir sorgulama çağındaki modernite düşünürü olarak Hyppolite'in Hegel'inin bir dizi temasına yeniden atıfta bulunmaktadır. Foucault'nun, sadece Hegel'i Nietzsche ve Heidegger ile ilişkilendirmekle kalmayıp, bütünleştirici bir kavramsal mantığın temellerini sorgulayarak Hyppolite'in paradigmasını daha da genişlettiği söylenebilir.

Foucault 1984'te Aydınlanma'nın felsefi ahlakının özerkliğimiz içinde kendimizin bir eleştirisi ve kalıcı bir yaratımı olduğunu yazdığına, Kant'tan ziyade Hegel'e yönelik bir söylemde bulunmuştur. Çünkü tasvir edilen Kant'ın büyük ölçüde tarih dışı ve aşkın felsefesi değil, Hegel'in insanlığın kendini gerçekleştirme, kendi kaderini tayin etme ve kendini reddetme eleştirisine ilişkin tarihsel ve diyalektik felsefesidir. Foucault'nun eleştiriye yaptığı gönderme, Hegel'in insan olarak kendimizin daha yeterli bir halini elde etmeye çalışan eleştirel bir felsefeye olan bağlılığını reddetse de kendini yaratma, Hegel'in insanların kendini gerçekleştirmesine ilişkin analizine gönderme olarak alınabilir.³ Hegel, Foucault'nun insan özgürlüğüyle ilgili kaygısını paylaşmakta ve insan iradesinin özgürlüğe yönelik çabasının modern çağın en önemli keşfi olduğuna inanmaktadır. Hegel'in siyaset felsefesi, bireysel özgür iradeyle başlayarak devletin rasyonel kurumlarının bir özgür irade anlayışını nasıl geliştirebileceğini göstermeye çalışmaktadır. Hegel için siyasi kurumların nesnel alanında bireylerin özgürlüklerinin uzlaştırılması, gerçek özerklik anlayışının içindedir (Hegel, 2005: 35). Hatta, Hegel'e göre siyaset felsefesinin amacı kurumların detaylı analizi yoluyla bu uzlaştırmanın nasıl olacağını göstermektir. Foucault ise aklın insan özgürlüğünü gerçekleştirecek kurumları oluşturma kabiliyeti meselesine şüpheli yaklaşmaktadır. Hegel'in devrim karşıtı siyasi konumunu paylaşa da modern toplumlar için herhangi bir kurumsal düzenlemenin karşısında durmaktadır. Dolayısıyla, Foucault, Hegel'in felsefenin siyasetteki yasama yeteneği konusundaki şüpheliğini ileri taşıyarak, onun felsefi sistemini bütünüyle yok saymak veya karşı çıkmak yerine, Hegel'i dönüştüren, daha kapsamlı bir versiyon sunmuş olmaktadır (Muldoon, 2014: 108).

² Platon'a kadar uzanan bu teori anlayışına göre bir düşünce veya yargı, bir gerçeklikle uyduğu ölçüde ve bir gerçekliğe karşılık geldiği kadar doğrudur. Teorinin temelini, zihin ve nesne arasındaki tekabül yet oluşturur. Bkz: Ryan, J. H. (1924). *An Introduction to Philosophy*, New York: The Macmillan Company, 219-222.

³ Bu noktada anlatılmak istenen, Hegel'in Ruhun hareketi olarak tanımladığı somut insan toplumlarının sürekli dönüşümü yoluyla kendini gerçekleştirmesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Muldoon, p.106.

Sonuç ve Değerlendirme

Foucault ve Hegel'in aynı geleneğin farklı yüzleri olarak birbirleriyle ilişkilendirilebilecek zemine sahip iki düşünür olduğu söylenebilir. Keza, Foucault *Özne ve İktidar*'da kaleme aldığı "Aydınlanma Nedir?" bölümünde bunu açıkça dile getirmektedir (Foucault, 2021: 167).

"Burada söz konusu olan, bir hakikat analitiği değil; şimdinin ontolojisi, kendimizin ontolojisidir. Bence bugün için bizim önümüzdeki felsefi tercih şöyle özetlenebilir: Ya kendini genelde hakikatin analitik felsefesi olarak sunan bir eleştirel felsefe tercih edilebilir ya da kendimizin bir ontolojisi, şimdiki zamanın bir ontolojisi biçimine bürünecek eleştirel bir düşünceden yana seçim yapılabilir; nitekim, Hegel'den gelip Nietzsche ve Max Weber üzerinden Frankfurt Okulu'na kadar uzanan, benim de içinde çalışmaya çaba harcadığım bir düşünme biçimi kurmuş olan felsefe biçimi budur"

Foucault'nun Hegel'in Kant'a yaptığı eleştirilere benzer eleştirilerde bulunması ve her ikisinin de verili kabul edilen yaşam biçimlerinin aslında uzun bir kültürel gelişme döneminin sonucu olduğunu ortaya çıkarmak için, şimdinin dolaysızlığına dolayımı sokarak çağdaş pratikleri felsefi bir süzgeçten geçirmesi ikisi arasında ortak bir zemin arayışına girmemizin tetikleyicisi olmuştur. İki düşünürün farklı yöntemlerle felsefi analizlere sahip olması, bu zemini yok eden değil aksine zenginleştiren bir unsurdur. Aynı zamanda, bir önceki bölümde detaylandırılan gerekçelerden ötürü Foucault'nun metodolojisini bir bütün olarak kavrayabilmek için kritik bir noktadır.

Genel itibarıyla Batı düşünürlerine bakıldığında, Hegel'den etkilenmeyen bir düşünür olduğunu söylemek zordur. Foucault için de aynısı geçerlidir. Kendisinin, Hegel'e karşı değil, Hegel'i dönüştüren, daha kapsamlı bir düşünce ortaya koyduğu söylenilebilir. Çünkü, Hegel'in sunduğu tarih anlayışı, Foucault tarafından birçok yönde tersine çevrilmiş olsa da Hegelci şemayla diyalektik bir ilişki içerisindedir. Foucault, Hegel'in keşfettiği tarihin derinliklerine inmiş ve değişikliklerin nerede gerçekleştiğini, bugün olduğumuz kişi haline gelme sürecinin nasıl olduğunu sormuştur. Foucault, Hegelci olmaktan çok Nietzscheci olan bu soruları yanıtlama girişiminde gibi görünse de düşüncelerini Hegel'den tamamen bağımsız bir temelde geliştirmemiştir. İkisinin de bilginin tarihselliği sorununu gündeme getirmesi ve Kant'ın akıl eleştirisinde buluşması bu temelin yapı taşlarını oluşturmaktadır.

Çalışmayı sonlandırmadan önce, bu çalışmanın amacının, akıl, mantık veya mutlak bilgi söz konusu olduğunda, Hegel ve Foucault arasında ortaya çıkan belirgin farkları yok saymak olmadığını yineliyoruz. Hegel'in fenomenolojik, Foucault'nun ise soykütüksel bir metodoloji ile tartıştığı siyasi özgürlük, modernite, özerklik ve tarih nosyonları incelendiğinde, yukarıda belirtildiği gibi zaman zaman ortak noktada buluşarak benzer eleştirilere yöneldiklerini de vurgulamak, bu kavramların tarihsel analizini yapmak ve iki düşünürün çalışmalarını daha derin irdeleyebilmek adına kıymetlidir.

Kaynakça

- Aldea, A. S. & Allen A. (2016). History, critique, and freedom: The historical a priori in Husserl and Foucault, *Continental Philosophy Review*, 49, 1-11.
- Foucault, M. (1972). *The Archeology of Knowledge* (A. Sheridan, Trans.). Newyork: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1984). What is Enlightenment?, P. Rabinow (Ed.), *The Foucault Reader* (pp. 32-50). Newyork: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1999). On the ways of writing history, J. Faubion (Ed.), *Aesthetics, Method, Epistemology (Essential Works of Michel Foucault 1954-1984, Vol.2)* (pp.279-295). Newyork: The New Press.
- Foucault, M. (2021). *Özne ve İktidar* (I. Ergüden ve O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Guttin, G. (2020). *İmkansız Düşünmek: 1960 Sonrası Fransız Felsefesi* (M. Erkan, Çev.). İstanbul: Fol Kitap.
- Habermas, J. (1987). *The Philosophical Discourse of Modernity* (F. Lawrance, Trans.). Cambridge: Polity Press.
- Hegel, G. W. F. (1975). *Lectures on the Philosophy of World History (Cambridge Studies in the History and Theory of Politics)* (H. B. Nisbet, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hegel, G. W. F. (2001). *The Philosophy of History* (J. Sibree, Trans.). Ontario: Batoche Books.
- Hegel, G. W. F. (2005). *Elements of the Philosophy of Right* (A. W. Wood, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.

-
- Hegel, G. W. F. (2015). *The Science of Logic* (G. D. Giovanni, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.
- James, D. (2017). *Hegel's Elements of the Philosophy of Right: A Critical Guide*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Khuruna, T. (2013). Life and autonomy: Forms of self-determination in Kant and Hegel. T. Khuruna (Ed.), *The Freedom of Life: Hegelian Perspectives* (pp.155-193). Berlin: August Verlag.
- Luther, T. C. (2009). *Hegel's Critique of Modernity: Reconciling Individual Freedom and Community*. United Kingdom: Lexington Books.
- Minj, A. (2009). Freedom in postmodernity: a foucauldian understanding. *Pen Acclaims*, 6, 1-7.
- Muldoon, J. (2014). Foucault's forgotten hegelianism. *Parrhesia*, 21, 102-112.
- Olssen, M. (2014). Foucault and Marxism: rewriting the theory of historical materialism. *Policy Futures in Education*, 2 (3-4).
- Raaper, R & Olssen, M. (2017). In conversation with Mark Olssen: on Foucault with Marx and Hegel. *Open Review of Educational Research*, 1(4), 96-117.
- Ryan, J. H. (1924). *An introduction to philosophy*. New York: The Macmillan Company.
- Treantafelles, J. S. (2002). On the teachability of virtue: political philosophy's paradox. *Interpretation*, 30(1), 21-48.
- Westphal, K. (1993). The basic context and structure of Hegel's Philosophy of Right, F. C. Beiser (Ed.), *The Cambridge Companion to Hegel* (pp. 234-269), Cambridge: Cambridge University Press.

Extended Abstract

Aim and Scope

This research is a study on the comparison of Hegel and Foucault. The aim of the research is to make a comparative analysis of the two thinkers and to contribute to the literature at this point by examining the main methods and understandings of Hegel and Foucault in the field of political philosophy. In this study, document analysis was used as a data collection method based on a large literature review. First of all, the concepts of political freedom, history and modernity are discussed, starting from Hegel's works such as *Phenomenology of Spirit*, *Science of Logic* and *Elements of Philosophy of Right*, *Philosophy of History*. Then, Foucault's views on these concepts have been evaluated, starting with the chapters especially "What is Enlightenment?" and "Nietzsche, Genealogy, History" in *The Foucault Reader*. Afterwards, based on the passages in the *The Archeology of Knowledge*, *The Subject and Power*, his connection with Hegel was focused, and the answers to the questions that were the subject of this research were sought. Finally, the research was concluded by making inferences about in which respects and to what extent the historical and philosophical criticisms and conceptualizations of the two thinkers resemble and diverge when viewed from today. The research deals with the effects of Hegel's philosophy on Foucault, the conflicts and reconciliations of the two thinkers on the issues of political freedom and modernity, and the points they meet in philosophical criticism, albeit with different methods. Also, it tries to answer questions such as What are the similarities and differences between the political philosophies of Hegel and Foucault? To what extent do these two thinkers differ in historical analysis? How do Hegel and Foucault relate to the Kantian understanding? What does the concept of modernity mean for these two thinkers? What are the Hegelian origins of Foucault's philosophical aims and methodology? To what extent can it be said that Foucault maintains a dialectical way of thinking?

Conclusion

Although the general opinion in the literature on Hegel and Foucault is that these two thinkers are often at opposite poles, there are few studies in the literature on the parallels between the two compared to other comparative analyses, that Foucault has traces of Hegel in his conceptualizations, that both thinkers meet on some common denominators. is the essence of this research. Therefore, this research, as a study on the comparison of Hegel and Foucault, without ignoring the apparent contrasts between the two thinkers when it comes to reason, logic and absolute knowledge, Hegel's phenomenological method and Foucault's genealogical method. consists of the concepts of political freedom, history and modernity. Based on the examinations made during the research, it has been

concluded that emphasizing that they sometimes come together on a common point and bring similar criticisms is important in order to make a historical analysis of these concepts and to examine the works of the two thinkers more deeply.

Fiziksel Algının Mekan Değerlendirmesi Üzerindeki Etkisi: Kapalı Kayak Merkezleri ve Türk Milli Takımı Sporcuları

Effect of Physical Perception on Space Evaluation: Indoor Ski Centers and Turkish National Team Athletes

Öz

Kullanıcılarına iç mekanda kayak yapma fırsatı sunan kapalı kayak merkezleri, ülkemiz için yeni bir kavram olsa da aslında dünya çapında bir süredir adından bahsettirmektedir. Ülkemizdeki gelişim uygulamaları için bu merkezlerin belirli parametrelere göre değerlendirilmesi ve bu değerlendirmelerin sonucunda kullanılacak verilere ulaşılması araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Yılın büyük bir kısmını antrenman için kar üzerinde geçiren, kapalı kayak merkezlerinin aktif kullanıcıları olan sporcuların iklimin, eğimin, ışığın, sıcaklığın, manzaranın, malzemenin ve yönelimin yapay olduğu bu mekanlarda performanslarını ve öne çıkmalarını sağlayan belirleyici noktalarını nasıl etkilediği çalışmaları ise henüz değinilmemiş bir araştırma konusu. Bu bağlamda; bu çalışma, yapay çevre koşullarının profesyonel kullanıcı algısındaki etkin rolünü araştırmayı amaçlamıştır.

Abstract

Indoor ski centers, which offer their users the opportunity to ski in indoor spaces, are a new concept for our country, but they have been making a name for themselves for a while around the world. Evaluating these centers according to certain parameters for development practices in our country and reaching the data that can be used as a result of these evaluations constitute the subject of the research.

The studies of how the sportsmen, who spend most of the year on the snow for training and are active users of indoor ski resorts, affect their performance and the determining points that enable them to stand out in these places where climate, slope, light, temperature, scenery, material and orientation are artificial is a subject of research that has not yet been addressed. In this context; this study aimed to investigate the effective role of artificial environmental conditions in professional user perception.

Giriş

Tırmanma, sörf, kayak ve bunun gibi açık hava sporlarını çağımızın getirileriyle dağ veya okyanus gibi doğal çevrelere ihtiyaç duymaksızın arazi ve iklim şartları öngörülebilir ve doğrudan kontrol edilebilir kapalı alanlarda gerçekleştirmeyi mümkün kılan yapılar, iklim değişikliğinin de etkisiyle gün geçtikçe sayılarını arttırmaktadır. Bunlardan biri olan kapalı kayak merkezleri de; kayak sporuna elverişsiz coğrafyalarda ve yeterli kar alamayan bölgelerde hizmet veren yapılar olarak yer almaktadır.

Mekan ve mekan algısını, fiziksel çevre ve fiziksel çevrenin mekan ile ilişkisini, davranış kavramının mekan ve kullanıcı üzerindeki etkisini ve bir mekan olarak kapalı kayak merkezlerini tanımlarla anlatan çalışma söz konusu yapay şartlarda profesyonel olarak bu merkezlerden birini (Litvanya'nın Druskininkai bölgesindeki SnowArena Kapalı Kayak Merkezi) kullanan kış sporları sporcularını hedef kitle olarak görür ve antrenörlerinin perspektifinden onların bu merkezlerdeki performans değerlendirmelerini inceler.

Bir kaynak ve hedef belirleyen çalışma, mekanı doğal çevrelerde kurulu kayak merkezlerine oranla kapalı kayak merkezlerini hedeflerken, doğal ve yapayı kıyaslayarak sporcunun tatmin ve

Gamze Demirci

Arş. Gör., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
gamze.demirci@msgsu.edu.tr,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-7244-0473>

Burçin Cem Arabacıoğlu

Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
burcin.arabacioglu@msgsu.edu.tr,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-1204-4479>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Kapalı Kayak Merkezi, Algı, Davranış, Mekan, Fiziksel Çevre

Keywords

Indoor Ski Center, Perception, Behaviour, Space, Physical Environment

Submitted: 12 / 04 / 2022

Accepted: 09 / 06 / 2022

tatminsizlik derecesi ve düzeyini ölçerek kullanıcıyı kaynaklaştırmaktadır. Görgül (ampirik) araştırma örneği aracı olarak hazırlanan anket; bu ölçümü kaynak sporcular ve onların antrenörleri üzerinde ilerleterek cevaplayıcıların demografik özelliklerini betimlemeye yönelik olgusal sorular, bir konu veya objeye ilişkin davranışlar belirlemeye yönelik doğrusal ölçekli davranış soruları, bir konu veya objeye ilişkin duyguların ve görüşlerin belirlenmesine yönelik inanç ve kanı soruları ışığında geliştirilmiştir.

Yapılı çevrenin sunduğu yapay niceliklerin etkilerini kaynak (profesyonel sporcu antrenörleri) üzerinde araştırarak, mekan analizinde etkin olan parametrelere ulaşmak ve bu yapay niceliklerin sporcuların becerileri üzerindeki etkilerini değerlendirmek çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

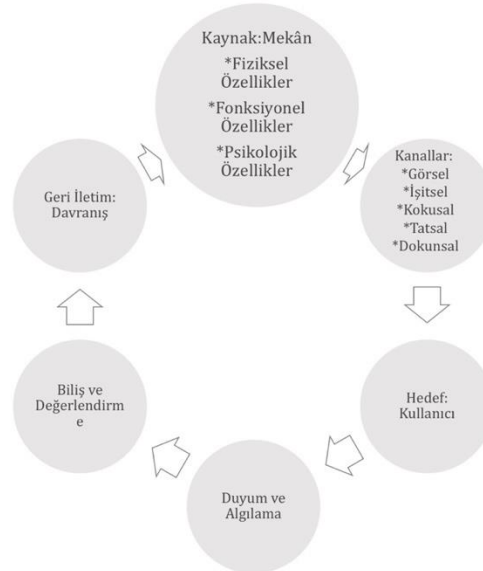
Araştırma diğer taraftan; “Açık kayak merkezlerine kıyasla kapalı kayak merkezlerindeki performansları, sporcuların başarı sıralamasında bir etken midir?” sorusunu cevaplamaya yöneliktir. Mekânın hangi özelliğinin sporcuyla hangi noktada etkilediğini sorgulamanın, sporcunun algısına doğrudan müdahale hakkını doğurup doğurmadığı tartışılmıştır. Mekânsal bazı parametreler kapsamında iki farklı mekân arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı ve bu ilişkinin algıda ne kadar etkin olduğu ve bu etkinlik durumunun da motivasyon, kişisellik ve performans üzerindeki anlamı araştırılmıştır.

Çalışmanın metodolojisinde, yapay çevre koşullarının profesyonel kullanıcı algısındaki etkin rolü, anket çalışmasından elde edilen bulgular SPSS analiz değerlendirme yazılımında değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

1. Kuramsal Yaklaşımlar

1.1. Mekan ve Mekan Algısı

Algı; Türk Dil Kurumunca (TDK, 2011:11), “bir şeye dikkati yönelterek, o şeyin bilincine varma, idrak” olarak tanımlanmaktadır. Algılama aşamalı bir süreçtir. Birey bilgiyi uyarılarla alır, beyinde eski verilerle kıyaslar ve yapılandırır (Looren de Jong,1995:1). Bu yapılanma süreci çevreyi anlamlandırabilmemiz için duyular öncülüğünde başlar. Duyular çevrede var olan fiziksel enerjiyi beyine yönlendirir. Beyinin verdiği cevap onun önceki yaşantılarından beslenir. Dolayısı ile, algılamada bizim daha önceden kavramsallaştırdığımız ve deneyimlediğimiz oluşumların etkisi büyüktür. Her birey çevresini anlamlandırabildiği kadar algılar diyebildiğimiz gibi farklı anlamlar farklı algıları da beraberinde getirir de diyebiliriz. Çünkü yorumlamak öznel bir kabiliyettir. Şekil 1’ de görüldüğü gibi mekândan, içinde bulundurduğu insana bir çok uyarı gider. İnsan bu uyarıları duyu organlarıyla fark eder.

Şekil 1. Mekan algısında iletişim yorumu

Duyumsal olarak algılanan mekân, daha sonrada kişinin mekân içinde geçirdiği süreye bağlı bir şekilde zihinsel olarak algılanır (Lynch, 1960:1). Yani algı gibi mekân algısı da duyularımızın ve zihnimizin oluşturduğu bir süreçtir.

Mekân algısı; bireyin mekânın içinde veya etrafında herhangi bir deneyim edinmesi ve bu deneyime odakla mekânı anımsaması ile doğrudan ilgilidir. Mekâna ait bileşenlerin oluşturduğu farklı özellikler bireyin duyumsal yapısı ile etkileşime girdiğinde algısal sürecin bilişsel ve zihinsel süreçleri başlar.

Rapoport (2019), çevreye yaklaşmanın onun anlamının, o mekanı deneyimledikten sonra edinilen çıkarımlardan kaynaklandığına değinir. Sosyo-kültürel etkenler ve kişisel boyutlar objektif ve nesnel yargıların oluşumunda etkilidir. Dolayısı ile bir mekâna anlam veren değerler, ölçülebilir niceliklerin ötesinde duygusal deneyimler ve anlamlardır. Farklı sistematik yaklaşımlar ve hiyerarsiler çevreyi değerlendirmede farklılıklar yaratabilir. Böylece her mekân için, kullanıcı farklılığından kaynaklanan farklı anlamlar oluşur.

1.2. Fiziksel Çevre Kalitesi ve Mekan İlişkisi

Fiziksel çevre parametreleri ve mekan birlikte değerlendirilmesi gereken kavramlardır. Çünkü çevre, tüm nesnelere ve organizmaları dışarıdan etkileyerek onların davranışları üzerinde etkili olan tüm dış koşullar olarak tanımlanmıştır (Colman, 2015:1). Bu nedenle de bireyin içerisinde zaman geçirmesini ve eylemlerini sürdürmesini sağlamak için inşa edilmiş çevreler fiziksel çevrelerdir.

İçerisinde birden fazla kullanıcının olduğu mekanların tasarımında insan ölçeğinin öneminden bahseden çalışma mekan kullanıcılarının gereksinimlerini genellemek için kişisel alan, toplumsal sınır veya birliktelik, estetik ve görsel sınırlar gibi mekan içerisindeki fiziksel yapıyı belirleyecek kritere değinir (Kayan, 2005:14). Bu fiziksel yapıyı oluştururken ona anlam ve biçim kazandıran nitelikler çevrenin fiziksel bileşenleridir. İnsan algısında çevreden alınan bilgiler esastır. Çevreyi amaçlarımız ve gözlemlerimiz doğrultusunda tanıyabilmemiz, anlamlandırabilmemiz ve onu kullanabilmemiz için ise gerekli tüm özellikler ses, ışık, koku, ısı ve nem gibi fiziksel çevre bileşenlerinden kazanılmaktadır. Her kullanıcının farklı ihtiyaç ve duyuşsal özellikleri olduğundan fiziksel çevrelerde gelişen eylemler ve davranışlar da mekânın fiziksel bileşenlerinin algısal farklılığından dolayı farklılık gösterir (Bechtel, 2000:1). Fiziksel çevre bazı eylemlere izin verir bazılarını ise kısıtlar.

Zorunlu, isteğe bağlı ve sosyal aktiviteler olarak; sadece fiziksel çevre parametrelerinin kişiler için en elverişli olduğu zaman gerçekleşen, dolayısıyla fiziksel çevre kalitesine oldukça bağlı olarak gelişen bireysel aktiviteler isteğe bağlı eylemler olarak tanımlanmıştır. Bunlar da temiz hava almak, güneşlenmek ve spor yapmak gibi eylemler olarak örneklendirilebilir. Tüm bu aktiviteleri doğrudan etkileyen fiziksel çevre kalitesini ise eylemde bulunan kullanıcıların buldukları çevreden beklentileri ve edindikleri memnuniyetler oluşturmaktadır (Frontczak,& Wargocki, 2011:4).

Görsel parametreler psikolojik bir boyuta sahip olmakla birlikte, görsel çevrenin fiziksel özelliklerini de nesnel olarak içermektedir. Görsel parametreler aynı zamanda, aydınlatma, ışık kaynağının parıltısı, rengi, titreşim oranı, çevrede oluşturduğu renkler ve gün ışığı miktarı gibi parametrelerle karakterize edilmiştir (Nicol,& Wilson, 2011:2).

Termal parametreler fiziksel çevreden kullanıcının termal beklentileridir. Termal olarak kullanıcının rahat olması yani konfor ise "termal çevreden memnuniyeti ifade eden bir zihin şartıdır." şeklinde aktarılmıştır (Persily, 2015:91). Dolayısıyla kullanıcının termal ortamda davranış değişikliklerini ve termal beklentilerini incelerken çevredeki iklimlendirme cihazlarının da değerlendirilmesi gerekmektedir.

İç hava kalitesi ile ilgili yaygın olarak kullanılan parametreleri koku ve duyu tahrişinden kaynaklanan memnuniyetsizlikler belirlemektedir. Kaliteli hava; standarda göre; bilinçli otoritelerin belirlediği kirletici maddelerin azami oranda bulunduğu ve soluyan önemli bir çoğunluğun (%80) memnuniyetsizlik belirtmediği havalardır (ASHRAE, 2009:1).

Akustik parametreler kısa ve uzun vadede ses basıncı, seviyesi ve frekansı ile karakterize edilmektedir. Ortamın akustik kalitesi hem ortamın (sesi yansıtması, emmesi ve sesin yalıtılması) hem de sesin sayısız fiziksel özelliklerinden etkilenmektedir (Cowan, 1993:1).

1.3. Davranış Kavramının Mekan ve Kullanıcısı Üzerinde İncelenmesi

Mekânsal davranış, bireyin çevreden topladığı işaretlere bağlıdır. Bilişsel oluşumlar, algı sürecinin bir getirisi olarak iç ve dış etkenler sebebiyle oluşur. Bu etkenler bireyin farklı iç ve dış çevrelerde farklı tepkiler vermesinden kaynaklanmaktadır (Lang, 1987).

Bir mimari yapının tek ve vazgeçilmez bileşeni olan mimari mekan kavramının sınırlarının belli olmadığı durumlarda, sezgisel çıkarımlar mekanı tanımlamada etkili olur (Arabacıoğlu, 2010:3). Yani mekanı nasıl algıladığımız o mekan için bizim yaptığımız bir tanımdır. Ve tanımladığımız mekan içerisindeki hareketlerimizi mekanı algılamakla çevreden edindiğimiz bilgiler belirler.

Çevresel uyarılara karşı bireyin gösterdiği tepki davranış olarak nitelendirilirse, algısal ve bilişsel süreçleri davranışın gerçekleştiği yapısal çevreyi anlamaya etki eden faktörler olarak değerlendirilebiliriz. Yani çevrenin duyu vasıtasıyla deneyimlenmesi, tanımlanması ve çevresel kalitenin algılanması ile meydana gelen tercih ve davranışlar, algısal ve bilişsel süreçler sonunda gerçekleşir. Bu süreçlerin analizi şüphesiz çok yönlü bir yaklaşım gerektirir. Fakat çalışma; özellikle bir fiziksel mekânın (kapalı kayak merkezi) kullanıcıları (Türkiye Kayak Federasyonu'na bağlı milli takım antrenörleri) üzerindeki etkisini araştırmaktadır.

Kapalı kayak merkezlerinde rutin antrenmanlarını yapan sporcuların eylemlerine ek olarak, orada onlarla aynı zaman diliminde bulunan diğer kullanıcılardan ve özellikle içinde buldukları yapının fiziksel çevresinden davranışsal boyutta etkilenmeleri çalışmanın konu alanında önemli bir rol oynamaktadır.

1.4. Bir Mekan Olarak Kapalı Kayak Merkezleri

İnsanların ve diğer varlıkların yaşamsal ilişkilerini sürdürdükleri ve sürekli etkileşim içerisinde oldukları doğal olarak sınırlandırılmış ortamlar doğal çevre olarak adlandırılabilir. Doğal çevrelerde yapılan her türlü spor doğa sporu olarak tanımlandığından (Ardahan,& Lapa, 2011:1), kapalı kayak merkezleri de, kapalı bir alan içerisinde doğa sporu olan kayağı ve diğer kar sporlarını yapmayı vadeden yapılar olarak tanımlanabilir. Karla kaplı dağlardaki doğa gücünün aksine, şekil 2'de görselleri görülen çeşitli kimyasallarla dayanımı artırılan yapay karla örtülü, eğimi ve mekânsal dağılımı insanoglu tarafından planlanan kapalı mekânlardır.

Şekil 2. Kapalı Kayak Merkezinin İçeriden ve Dışarıdan görüntüleri

Kaynak: Demirci G., 2017

Kısa süreli dönemlerde optimal şartlar isteğini uzun süreli saklama çabası "Kapalı Kayak Merkezi" olarak adlandırılan mekânlarda hayat bulmuştur (Mcboyle,& Wall, 1987:82). Çevresel krizlerin toplulukları nasıl etkilediği üzerinde yapılan bir araştırma göstermektedir ki, mekanın sorgulanması ekolojik, ekonomik, toplumsal ve bilişsel stratejilere dayanmaktadır. Bu stratejiler de organizasyonel ve mekansal kararların oluşmasında etkilidir. (Tuncel,& Eke A, 2021:4). Bu kararlar da bir sürece dayanmaktadır ve 90 yıl kadar öncenin Avrupa'sına dayanan bir gelişim sürecine sahip olsa da resmi ve ticari olarak ilk kez 30 yıl önce adından söz ettiren kapalı kayak merkezleri karın olmadığı zamanlarda kara dayalı aktiviteleri devam ettirebilme ihtiyacıyla Viyana

Nordwestbahnhof'ta 1927'de (DPT, 2017), İngiliz bir kimyacı tarafından sodadan kar elde edilerek bir aktivite alanı oluşturulmuştur (Ichner, 2014).

1987 ye gelindiğinde ise Güney Avustralya'da, Mount Thebarton'da inşasına başlanan ilk resmi kapalı merkez, günümüze kadar sayısı Avrupa ve Asya (Orta Doğu, Uzak doğu, Hindistan ve Rusya) ile birlikte 57'yi bulmuştur. Küresel rekabet içerisinde bir pazar oluşturan kapalı kayak merkezleri, elverişsiz doğa şartlarının yaşandığı ülkelerde büyük ilgi görmüştür. Diğer yandan bu tür sporların maliyetleri açısından alt kültür ile oluşturduğu ayrımı kapalı merkezler bir nebze olsun kırmıştır. Başlangıçta kâr amacı gütmeyen, ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkan kapalı spor merkezleri, ilerleyen aşamalarda hızla metalaşan ve pazarlanan medyatik bir nesne haline gelmiştir. Modern toplumun coşku arayışını doyumlamak için, gündelik hayat içerisindeki sıradan rutinlere, gerilim ve heyecanlı, kısa ve hoş anlar yerleştirmeyi sunan yapılar haline gelen bu merkezler, kontrollü koşullar altında duygularını kontrol edememe fırsatını kullanıcılarına yaşatmaktadır (Bourdieu, 2018:1).

Kapalı spor merkezleri, dünya çapında sporun baskın modeli olan rekabet ve medyanın bu konudaki ilgisi sebebiyle rekabetçi spor aktivitelerini de bünyelerine almıştır. Böylelikle bu merkezler; olimpiyat programlarına dahil spor aktiviteleri organize eden, rekabetçi ve performans odaklı merkezler haline gelmiştir. Şekil 3'de Türkiye Snowboard A Takımı katıldıkları bir şampiyona için kapalı bir kayak merkezinde görülmektedir.

Şekil 3. Kapalı Kayak Merkezinde Bir Yarışa ve Kampa Katılmış Türk Sporcular

Kaynak: Demirci G., 2017

2. Anket Çalışması

"Kullanım Sonrası Değerlendirme" çalışmalarında (Preiser, White,& Rabinowitz, 2015), inşa edilen çevrelerin kullanımından bir süre sonra sistematik bir şekilde yapılan değerlendirmeler sonucu çıkan öznel çıkarımlar ışığında çevre problemlerinin tespit edilmesi, problemlere müdahale edilmesi, problemlerin sorgulanması ve yeniden değerlendirilmesi gibi konuların yanı sıra, mekân kullanımı, tasarım kriterleri yenileme ve geliştirme, çevre ve kullanıcı performansı sorgulama, biçimlendirme ve uyarılma çalışmaları da yer bulmuştur.

Daha önce uygulanmış kullanım sonrası değerlendirme çalışmalarından farklı olarak, kullanıcıdan açık kayak merkezlerine kıyasla, pilot çalışma alanı olarak belirlenen bir kapalı kayak merkezinin (SnowArena) fiziksel çevre şartlarından memnuniyeti ve bu memnuniyetin üzerlerinde oluşturduğu yapıcı veya yıkıcı durumların irdelemesini gerektiren ifadeler yorumlarda bulunması beklenmiştir. Elde edilen veriler ışığında, kullanıcı algısında, mekânın görsel, işitsel, akustik ve iç hava kalitesi parametrelerinin, kullanıcı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın literatür kısmında değinilen mekân, mekân algısı, fiziksel çevre ve davranış kavramları ile kapalı kayak merkezlerini ortak bir paydada buluşturan kullanıcılar üzerinde bir anket çalışması yapılmış ve elde edilen veriler anket değerlendirme programlarına işlenmiş ve raporlanmıştır.

Kapalı kayak merkezlerinin mekânsal algısının kullanıcıların mekan içerisindeki davranışları üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla Türkiye Kayak Federasyonu'ndan alınan verilere göre söz

konusu merkezde antrenman yapmış ve düzenlenen yarışlara katılmış 49 sporcu ve 10 antrenöre yapılan anket çalışmasına kendi istekleriyle katılan 42 sporcu ve 10 antrenörün cevaplarıyla analizler yapılmıştır.

Bu çalışma; Litvanya’da bulunan SnowArena isimli kapalı kayak merkezini daha önce kullanan sporcu kafilerine önderlik eden antrenörlere yöneltilen fiziksel çevre parametrelerini değerlendirme soruları ile, onların algılarında oluşan yargılara dayalı olarak, kendilerinin ve sporcularının mekân içerisindeki davranışları üzerindeki etkilerini araştırmıştır.

3. Bulgular

Demografik soruların sorulduğu tablo 1’de soru ve cevaplarının yüzde dağılımları verilen anketin birinci bölümünden sonra, açık kayak merkezlerine oranla, kapalı kayak merkezlerinin kayakla çalışma mekânı olarak; çevrenin görsel, termal, iç hava ve akustik parametrelerine dayalı algısal tatminlik ve bu tatminlik yargılarına cevaben oluşan davranış değişikliğini ölçmek adına katılımcılara sorulan 35 soru 8 bölümden oluşmaktadır.

Tablo 1. Birinci Bölüm Soru ve Cevaplarının Yüzde Dağılımları

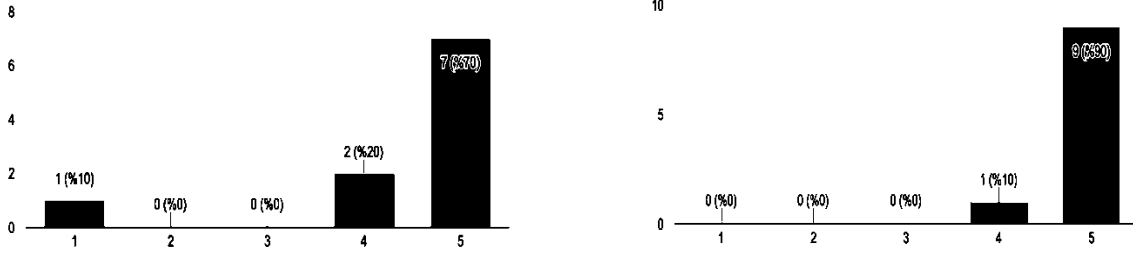
SORULAR		CEVAPLAR	
Seçenekler		ANTRENÖR	
CİNSİYET YAŞ ARALIĞI	11 ve altı		0
	12-13		0
	14-15		0
	16-17		0
	18 ve üzeri		100%
CİNSİYET	Kadın		30%
	Erkek		70%
SPOR GEÇMİŞİ	3-5 Yıl		0
	5-10 Yıl		0
	10 Yılıdan fazla		100%
YILLIK ANTRENMAN SÜRESİ	Kayak		80%
	Snowboard		20%
	50 saatten az		0%
SNOWARENA DA ANTRENMAN YAPMA GEÇMİŞİ	50-100 saat		10%
	100 saatten fazla		90%
	1 yıldan az		10%
SNOWARENA DA ANTRENMAN YAPMA GEÇMİŞİ	1-2 yıl		60%
	3-5 Yıl		30%
	10-15 saat		0
YILLIK SNOWARENA DA ANTRENMAN SÜRESİ	15-25 saat		0
	25-40 saat		40%
	40 saatten fazla		60%
	Evete		60%
BAŞKA BİR KAPALI KAYAK MERKEZİNDE ANTRENMAN YAPMA DURUMU	Hayır		40%

Birinci bölümden sonraki bölümlerde; katılımcılara yöneltilen ifadelerin “1-Kesinlikle Katılmıyorum”, “2-Katılmıyorum”, “3-Kararsızım”, “4-Katılıyorum” ve “5- Tamamen Katılıyorum” şeklinde doğrusal verilerle kodlanması istenmiş ve 10 antrenörün kodlamalarıyla oluşan bölüm değerlendirmelerine ilişkin bulgular elde edilmiştir.

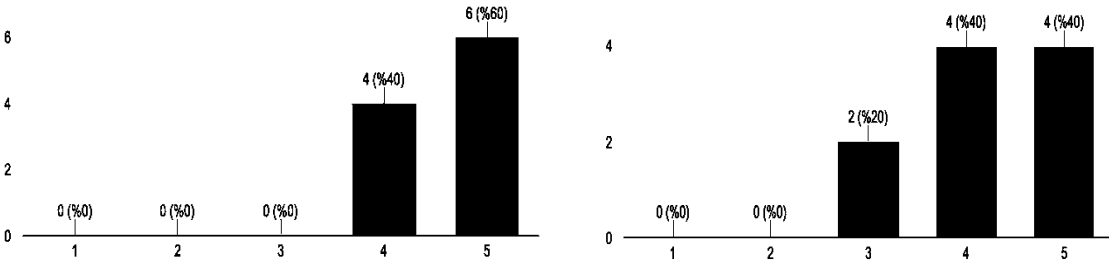
Diğer bölümde; Şekil 4,5,6,7,8,9,10 ve 11’de grafikleri verilen ortam kalitesini belirlemeye yönelik görsel parametre ifadeleri ile, katılımcının değerlendirmesinde sporcunun mekân içerisinde kullandığı pistler, onların mekân içerisindeki konumu ve katılımcının bu durumdan memnuniyeti doğrusal ölçekli ifadelerle sorgulanmıştır.

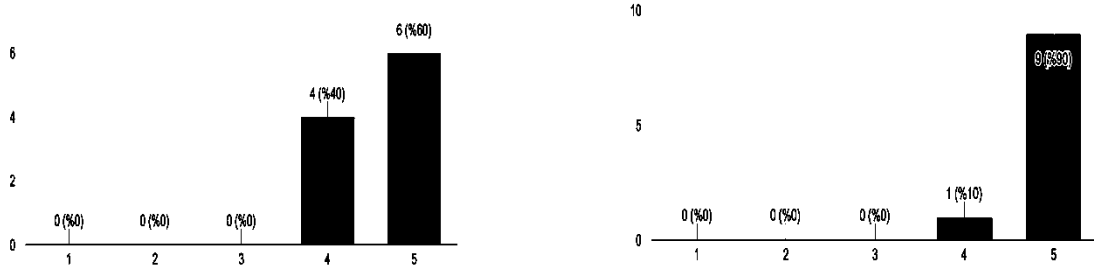
Şekil 4. Antrenman Yapılan Pistin Büyüklüğünden (solda) ve Eğiminden (sağda) Memnuniyet

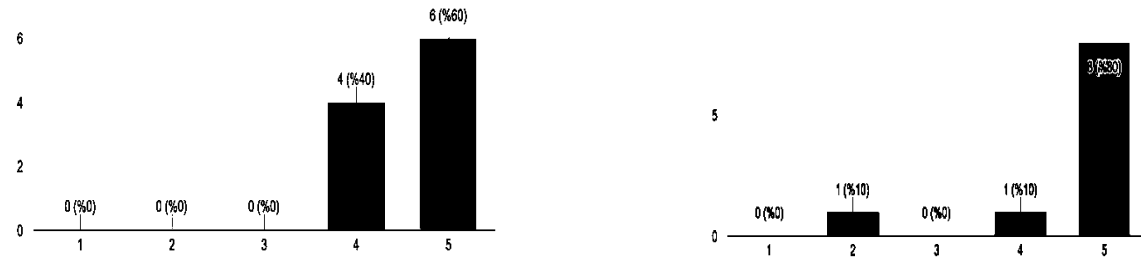
Şekil 5. Antrenman Yapılan Pistlere Ulaşırken Zaman Kaybetmediğini Düşünme İfadesi (Solda), Sporcunun Bir Antrenman Süresi Boyunca Daha Çok İniş Yapması Durumu (Sağda)

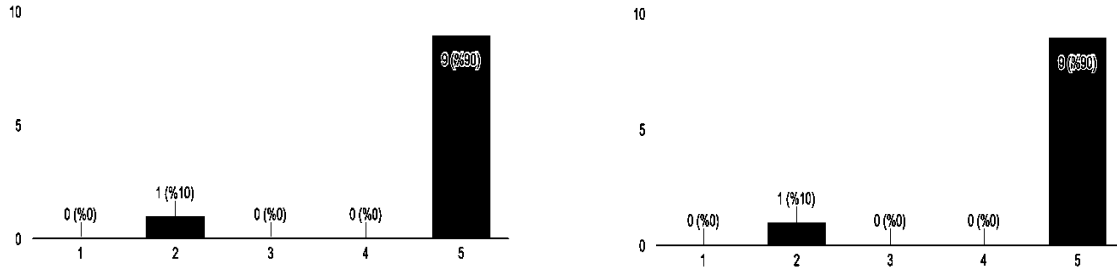
Şekil 6. Yapının Düzeninin Antrenman Yaparken Sporcunun Becerisini Artırma Durumu (Solda), Antrenman Ortamının Genel Temizliğinden Memnuniyet (Sağda)

Şekil 7. Antrenman Ortamının ve Telesiyeylerin Genel Bakım Ve Onarımından Memnuniyet (Solda), Antrenman Ortamındaki Zemin Malzemesinin (Yapay Kar) Sertlik Derecesinden Memnuniyet(Sağda)

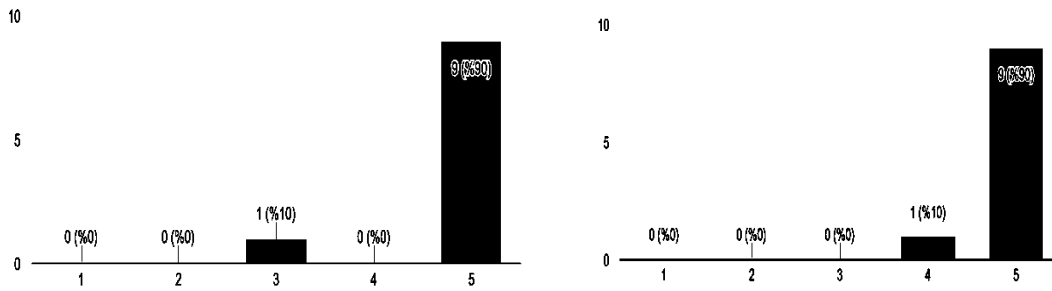

Şekil 8. Genel Olarak Antrenman Ortamının ve Telesiyeylerin Bakım Ve Onarımının Antrenman Yaparken Sporcunun Becerisini Artırma Durumu(Solda), Antrenman Ortamındaki Zemin Malzemesinin (Yapay Kar Antrenman Ortamının Aydınlik Düzeyinden Memnuniyet (Sağda).

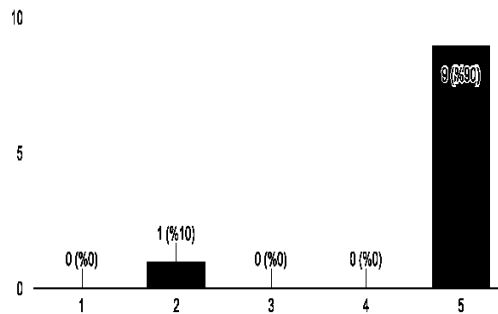

Şekil 9. Antrenman Ortamında Rahatsız Edici Gölgeler Oluşmadığına Dair Görüşler(Solda), Antrenman Ortamının Zemininde Rahatsız Edici Yansımalar Oluşmadığına Dair Görüşler (Sağda).

Sporcuların görsel algısında pistlerin antrenmanları için yeterli özelliklere sahip olup olmadıkları, bu pistlere ulaşımında kaybettikleri veya kazandıkları zamanın antrenman süresine etkisini değerlendirmeleri ve katılımcıdan bu durumun sporcuların mekân içerisindeki davranışı olan becerileri üzerindeki etkisini değerlendirmesi istenmiştir. Ardından mekânın genel temizliği, bakım ve onarımı, zeminde kullanılan yapay karın sertliği ile bu durumların sporcunun becerisi üzerindeki etkisini bildiren doğrusal ölçekli ifadelerde yer almaktadır.

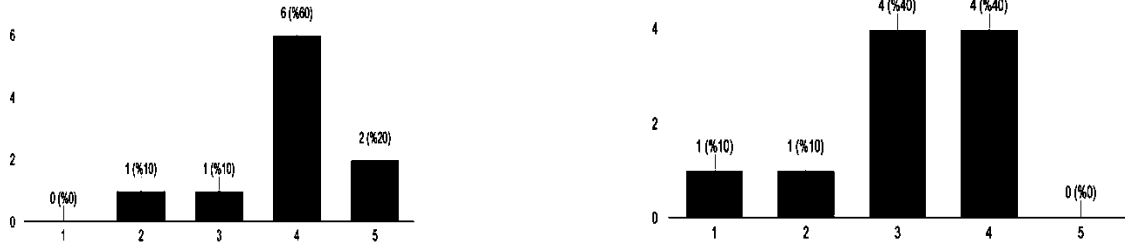
Şekil 10. Antrenman Ortamındaki Işıkların Renginin Rahatsız Edici Olmadığına Dair Görüşler (Solda), Antrenman Ortamının Görsel Konfor Şartlarından Memnuniyet (Sağda)

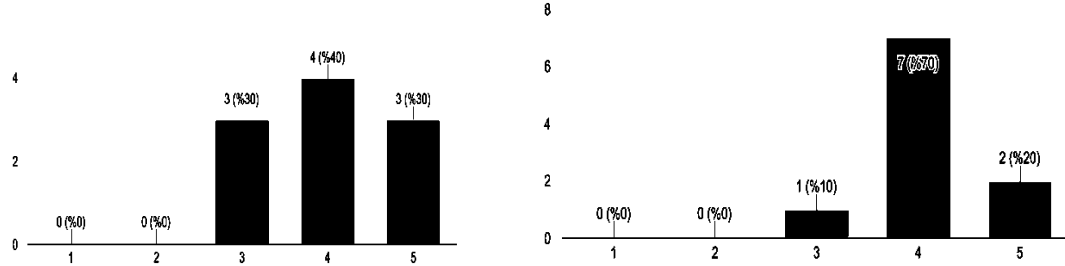
Şekil 11. Genel Olarak Antrenman Ortamının Aydınlatma Kalitesinin Antrenman Yaparken Sporçunun Becerisini Artırma Durumu

Aynı zamanda Şekil 9'da, 10'da ve 11'de görüldüğü gibi sorular, aydınlatma kalitesini belirlemeye yönelik yine görsel parametre ifadeleri ile mekânın aydınlatma düzeyinden, mekânda oluşan gölgelerden, yansımalarından ve ışık renklerinden memnuniyeti ve bu memnuniyetin sporcunun becerisi üzerindeki etkisinin değerlendirilmesinin istendiği ifadeleri içermektedir.

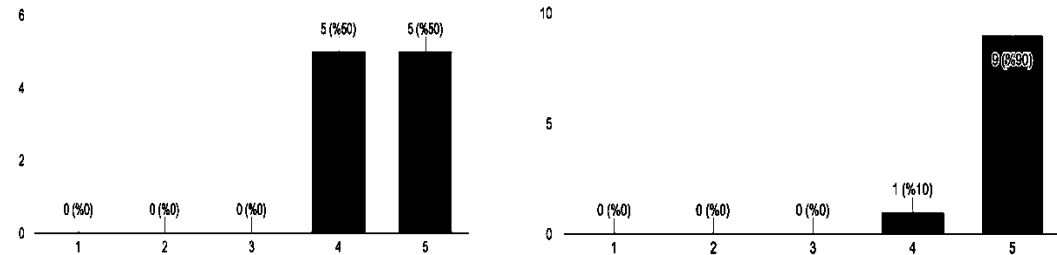
Sonraki bölümde; sıcaklık kalitesini belirlemeye yönelik termal parametre ifadeleri ile, katılımcıların(antrenörlerin) bu parametrelerin sporcuların becerileri üzerindeki etkisini değerlendirdikleri sorular bulunmaktadır. Şekil 12 ve 13 bu soruları ve verilen cevapların yüzde dilimlerini göstermektedir.

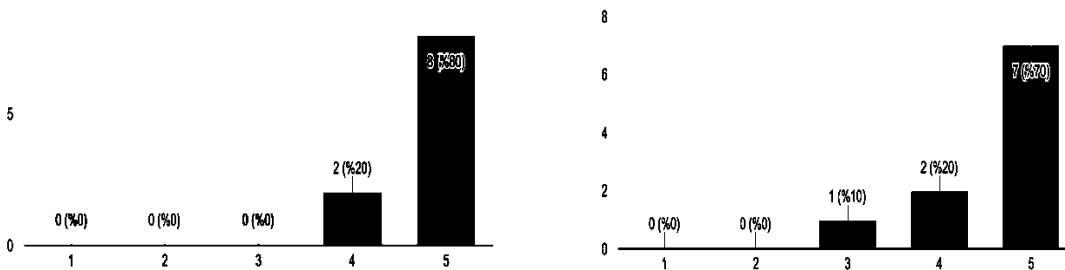
Şekil 12. Katılımcıların Ortam Sıcaklığından Duydukları Memnuniyet (Solda), Sporcuların Antrenman Ortamındaki Klimalardan Rahatsızlık Duymama Durumu (Sağda)

Şekil 13. Genel Olarak Antrenman Ortamının Sıcaklığının Antrenman Yaparken Sporçunun Becerisini Artırma Durumu (Solda), Antrenman Ortamında Nem Seviyesinin Yüksek Olmadığına Dair Görüşler (Sağda)

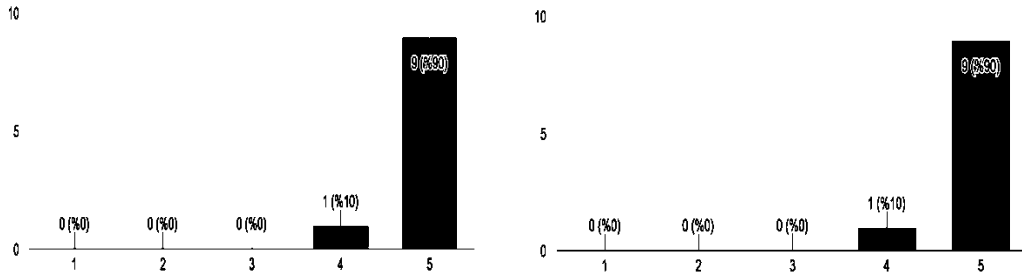

Şekil 14. Antrenman Ortamının Havasının Temiz Olduğuna Dair Görüşler (Solda), Antrenman Ortamında Kötü Kokuların Olmadığına Dair Görüşler (Sağda)

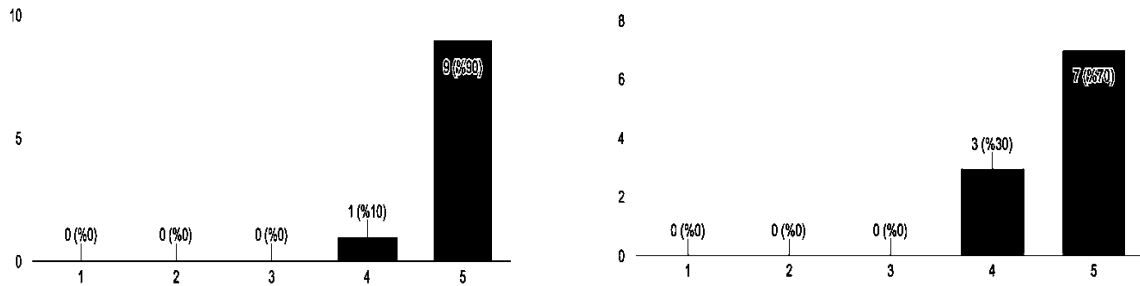

Şekil 15. Antrenman Ortamının Havasız Olmadığına Dair Katılımcı Görüşler (Solda), Genel Olarak Antrenman Ortamının İç Hava Kalitesinin, Antrenman Yaparken Sporçunun Becerisini Artırma Durumu (Sağda)

Şekil 14 ve 15'te yer alan; iç hava parametrelerinden memnuniyeti belirlemeye yönelik doğrusal ölçekli ifadeler yer verilmiştir.

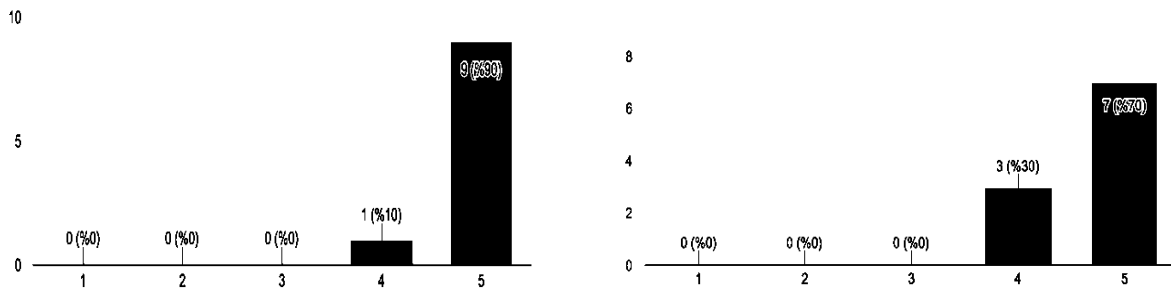
Şekil 16. Antrenman Ortamındaki Gürültü Düzeyinden Memnuniyet (Solda), Antrenman Ortamındaki Ses Düzeyi Ya Da Konuşma Gizliliğinden Memnuniyet Durumu (Sağda)

Şekil 17. Genel Olarak Antrenman Ortamındaki Ses/Gürültü Düzeyinin Antrenman Yaparken Sporcunun Becerisini Artırma Durumu (Solda), Snowarena'nın Fiziksel Çevre Şartlarının Sporcunun Verimliliğine Büyük Ölçüde Katkı Sağlama Durumu (Sağda)

Katılımcıya yöneltilen; işitsel algı üzerine kurulu akustik parametreleri değerlendirme ifadeleri ve bu ifadelere verilen cevaplar Şekil 16 ve 17'de yer almaktadır. Mekânın gürültü düzeyi, konuşma gizliliği ve ses düzeyinin antrenmanını yaparken sporcunun becerisi üzerindeki etkisini değerlendirdiği ifadeler doğrusal ölçekle yöneltilmiştir.

Genel olarak söz konusu mekânda antrenman yapmanın katılımcının, sporcunun antrenörü olarak sporcunun becerisi ve dolayısıyla performansı üzerindeki etkisi üzerinde yapacağı değerlendirmeleri içeren doğrusal ölçekli ifadeler yer verilerek anket sonlandırılmıştır. Bu ifadeler ve verilen cevapların yüzdelik dağılımları Şekil 18'de gösterilmiştir.

Şekil 18. Genel Olarak Snowarena'da Antrenman Yapmanın Beceriyi Artırma Durumu (Sağda), Genel Olarak Sporcuların Snowarena'da Antrenman Yapmasından Memnuniyet (Solda)

3.1. Analiz Sonuçları

Anket çalışması sonucunda katılımcıların vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda ortam kalitesi için korelasyon analizi yapılmış ve %95 güven aralığında ve %5 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olan sonuçlar elde edilmiştir. ($p < 0,05$)

Çalışma antrenörlerin sporcunun mekandan memnuniyetini değerlendirmesi, mekan-kullanıcı(sporcu) arasındaki ilişkiyi yorumlaması amacıyla sporcuların antrenörleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Antrenörlerin vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda ortam kalitesi için korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir.

Tablo 5. Antrenörler İçin Ortam Kalitesi Korelasyonları

	Pist Büyükliğünden Memnuniyet	Pist Eğiminden Memnuniyet	Piste Ulaşımında Zaman Kaybetmeme	Daha çok tekrar Yapma	BECERİ
Yaş	,418*	,627*	,479*	,694*	,543*
	,000	,000	,000	,000	,000
	10	10	10	10	10
SnowArena Antrenman Yılı	,642*	,531*	,460*	,612*	,536*
	,000	,000	,000	,001	,000
	10	10	10	10	10
Snowarena Antrenman Saati	,449*	,541*	,434*	,681*	,448*
	,000	,000	,000	,000	,000
	10	10	10	10	10

Analizler ışığında; Tablo 5'te görüldüğü gibi; sporcuların yaşları, SnowArena antrenman yılı ve antrenman saati ile ortam kalitesi unsurlarından pist büyüklüğünden memnuniyet, pist eğiminden memnuniyet, piste ulaşımında zaman kaybedilmemesi, daha çok iniş(tekrar) yapılıyor olması ve beceri arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Yani sporcuların yaşları, SnowArena antrenman yılı ve antrenman saati arttıkça; becerileri artmakta ve ayrıca pist eğimine ve pist büyüklüğüne, piste ulaşımında zaman kaybedilmemesine ve daha çok iniş(tekrar) yapılmasına verdikleri önem artmaktadır.

Analizler ışığında, Tablo 6'da görüldüğü gibi; sporcuların yaşları ile temizlik ve bakım kalitesi unsurlarından antrenman ortamının genel temizliğinden memnuniyet, antrenman ortamının telesiyelerin bakım onarımından memnuniyet, antrenman ortamındaki zemin malzemesinin sertlik derecesinden memnuniyet ve beceri arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Yani antrenörlere göre; sporcuların yaşları arttıkça becerileri artmakta tüm bu unsurlara verdikleri önem artmaktadır.

Tablo 6. Antrenörler İçin Temizlik Ve Bakım Korelasyonları

	Antrenman Ortamının Genel Temizliğinden Memnunum	Antrenman Ortamındaki Telesiyelerin Genel Bakım ve Onarımından Memnunum	Antrenman Ortamındaki Zemin Malzemesinin Sertlik Derecesinden Memnunum	BECERİ
Yaş	,821*	,719*	,568*	,805*
	,001	,000	,000	,000
	10	10	10	10
SnowArena Antrenman Yılı	,418*	,111	,561*	,520*
	,000	,428	,000	,000
	10	10	10	10
SnowArena Antrenman Saati	,123	,432*	,551*	,546*
	,814	,000	,000	,000
	10	10	10	10

SnowArena antrenman yılı ile temizlik ve bakım kalitesi unsurlarından antrenman ortamının genel temizliğinden memnuniyet, antrenman ortamındaki zemin malzemesinin sertlik derecesinden memnuniyet ve beceri arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Yani katılımcılara göre SnowArena antrenman yılı arttıkça, sporcuların antrenman ortamının genel temizliğine, antrenman ortamındaki zemin malzemesinin sertlik derecesine ve becerilerinin artması üzerine verdikleri önem artmaktadır. Aynı zamanda katılımcılara göre SnowArena antrenman saati arttıkça antrenman ortamının genel temizliğine önem vermezlerken, antrenman ortamındaki telesiyelerin bakım onarımına, antrenman ortamındaki zemin malzemesinin sertlik derecesine ve sporcunun becerisinin artması üzerine verdikleri önem artmaktadır.

Tablo 7. Antrenörler İçin Aydınlatma Korelasyonları

	Antrenman Alanının Aydınlik Düzeyinden Memnuniyet	Antrenman Ortamında Rahatsız Edici Gölgelemler Oluşmuyor	Antrenman Ortamının Zemininde Rahatsız Edici Yansımalar Oluşmuyor	Antrenman Ortamındaki Aydınlatma Renginin Rahatsız Edici Değil	Antrenman Ortamının Görsel Konfor Şartlarından Memnuniyet	BECERİ
Yaş	,784*	,624*	,402*	,397*	,547*	,521*
	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	42	42	42	42	42	42
SnowArena Antrenman Yılı	,325*	,329*	,468*	,310*	,386*	,370*
	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	10	10	10	10	10	10
SnowArena Antrenman Saati	,413*	,101	,713*	,652*	,180	,681*
	,000	,625	,000	,000	,841	,000
	10	10	10	10	10	10

Analizler ışığında, Tablo 7'deki gibi; sporcuların yaşları, SnowArena antrenman yılı ve antrenman saati ile aydınlatma kalitesi unsurlarından antrenman ortamının aydınlık düzeyi memnuniyeti, antrenman ortamında rahatsız edici gölgeler oluşmaması, antrenman ortamının zemininde rahatsız edici yansımalar oluşmaması, antrenman ortamındaki ışıkların renginin rahatsız edici olmaması, antrenman ortamının görsel konfor şartlarından memnuniyet ve beceri arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Yani antrenörlere göre; sporcuların yaşları, SnowArena antrenman yılı ve antrenman saati arttıkça; sporcuların becerileri artmakta ve tüm bu unsurlara verdikleri önem artmaktadır.

Tablo 8. Antrenörler İçin Hava Kalitesi Korelasyonları

	Antrenman Ortamında Nem Yüksek Değil	Antrenman Ortamının Havası Temiz	Antrenman Ortamında Kötü Koku Yok	Antrenman Ortamı Havasız Değil	BECERİ
Yaş	,644*	,510*	,463*	,552*	,609*
	,000	,000	,000	,000	,000
	10	10	10	10	10
SnowArena Antrenman Yılı	,719*	,592*	,501*	,278	,630*
	,000	,001	,001	,461	,000
	10	10	10	10	10
SnowArena Antrenman Saati	,701*	,603*	,489*	,477*	,369*
	,001	,000	,000	,000	,000
	10	10	10	10	10

Analizlere göre, Tablo 8'de görüldüğü gibi; sporcuların yaşları, SnowArena antrenman yılı ve SnowArena antrenman saati ile hava kalitesi unsurlarından antrenman ortamındaki nemin yüksek olmayışı, antrenman ortamındaki hava temizliği, antrenman ortamında kötü kokunun olmayışı, antrenman ortamının havasız olmayışı ve sporcuların beceri arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Yani antrenörlere göre; sporcuların yaşları, SnowArena antrenman yılı ve antrenman saati arttıkça; sporcuların becerileri artmakta ve antrenman ortamındaki nemin yüksek olmayışına, antrenman ortamındaki hava temizliğine, antrenman ortamında kötü kokunun olmayışına, antrenman ortamının havasız olmayışına verdikleri önem de artmakta ve bu durum da başarıyı pozitif yönde etkilemektedir.

Tablo 9. Antrenörler için Sıcaklık Korelasyonları

	Antrenman Ortamının Sıcaklığından Memnunum	Antrenman Ortamındaki Klimalardan Rahatsız Olmuyorum	BECERİ
Yaş	,642*	,402*	,555*
	,000	,000	,000
	10	10	10
SnowArena Antrenman Yılı	,477*	,561*	,431*
	,000	,000	,000
	10	10	10
SnowArena Antrenman Saati	,662*	,418*	,437*
	,000	,000	,000
	10	10	10

Analizlere göre, Tablo 9’da görüldüğü gibi; sporcuların yaşları, SnowArena antrenman yılı ve antrenman saati ile sıcaklık kalitesi unsurlarından antrenman ortam sıcaklığı memnuniyeti, antrenman ortamındaki klimalardan rahatsız olmama ve beceri arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Yani katılımcılara göre; sporcuların yaşları, SnowArena antrenman yılı ve antrenman saati arttıkça; sporcuların becerileri artmakta ve antrenman ortam sıcaklığına, antrenman ortamındaki iklimlendirmeye verdikleri önem artmaktadır. Antrenörler bu durumun başarı etkenlerinden biri olduğunu düşünmektedirler.

Tablo 10. Antrenörler İçin Akustik Korelasyonları

	Antrenman Ortamının Gürültü Düzeyinden Memnunum	Antrenman Ortamındaki Ses Düzeyi ya da Konuşma Gizliliğinden Memnunum	BECERİ
Yaş	,541*	,478*	,419*
	,000	,000	,000
	10	10	10
SnowArena Antrenman Yılı	,607*	,557*	,549*
	,000	,000	,000
	10	10	10
SnowArena Antrenman Saati	,471*	,801*	,803*
	,000	,000	,000
	10	10	10

Analizler ışığında, Tablo 10’da görüldüğü gibi; SnowArena antrenman yılı ile akustik kalitesi unsurlarından antrenman ortamının gürültü düzeyinden memnuniyet, antrenman ortamındaki ses düzeyi ya da konuşma gizliliğinden memnuniyet ve beceri arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Yani katılımcılar; sporcuların SnowArena antrenman yılının artmasıyla, onların akustik kalitesinin tüm unsurlarına verdikleri önemin arttığını ve bu durumun sporcuların becerilerini pozitif yönde etkilediğini düşünmektedirler.

Analiz sonuçları ışığında, Tablo 11’de görüldüğü gibi; sporcuların yaşları ve SnowArena antrenman yılı ile iç mekân kalitesi unsurlarından fiziksel çevre koşullarının verimliliğe büyük ölçüde katkı, genel olarak burada antrenman yapmaktan memnuniyet ve beceri arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Yani antrenörler; sporcuların yaşları ve SnowArena antrenman süreleri arttıkça sporcuların becerilerinin de artmakta olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca fiziksel çevre koşullarının yine sporcularının verimliliklerinde ve genel olarak burada antrenman yapmalarına verdikleri önemde pozitif etkili olduğunu gözlemlemektedirler.

Tablo 11. Antrenörler için İç Mekân Kalitesi Korelasyonları

	Fiziksel Çevre Koşullarının Verimliliğe Katkısı	Genel Olarak Burada Antrenman Yapmaktan Memnunum	BECERİ
Yaş	,801* ,000 10	,451* ,000 10	,613* ,000 10
SnowArena Antrenman Yılı	,378* ,000 10	,742* ,000 10	,634* ,000 10
SnowArena Antrenman Saati	,621* ,000 10	,124 ,235 10	,585* ,000 10

SnowArena’da yıllık ortalama antrenman saati ile iç mekân kalitesi unsurlarından beceri arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Yani antrenörler SnowArena’da sporcuların yıllık ortalama antrenman sürelerinin artmasıyla becerilerinin arttığını fiziksel çevre koşullarının verimliliğe büyük ölçüde katkı sağladığını düşünmektedirler.

Sonuç ve Değerlendirme

Tüketim toplumu; küresel ısınma ve iklim değişikliğinin gün geçtikçe etkilerini daha da göstermesinin bir sonucu olarak iklimin el vermediği durumları kontrol altına alabilmek adına kapalı kayak merkezi gibi aktivite alanlarını kullanıcıların hizmetine sunmuştur. Kapalı kayak merkezlerinin bu hizmet gereği kar sporlarının ve kış sporları endüstrisinin bir birleşeni olduğu bu çalışmanın da gösterdiği gibi açıktır. Buna ek olarak bu çalışma kullanım sonrası değerlendirmeye yönelik veriler toplamak için farklı kapalı kayak merkezi kullanıcılarından görüş almış ve bu merkezlerde kullanıcı faaliyetlerini, algılarını ve memnuniyetlerini ölçmüştür.

Değerlendirmeye katılan kullanıcıların tamamı pilot olarak belirlenen kapalı kayak merkezinin fiziksel özellikleri ve imkânları hakkındaki memnuniyetlerini belirtmiştir. Mekân için her kullanıcının farklı tercih ve ihtiyaçları var olduğundan, mekânın fiziksel koşullarının sürekli olarak değerlendirilmesi zaruridir.

Çalışmanın giriş bölümünde de belirtilen amaca ek olarak bu çalışma, bir hacmin içerisinde oluşturulan yapay şartların, doğal çevredeki kayak merkezlerinin sürekli kullanıcıları olan profesyonel sporcuların ve onların antrenörlerinin algısındaki etkin parametreler dahilinde, bu mekan içerisindeki davranışlarını nelerin etkilediğini belirlemek ve bu etkileri değerlendirmektir.

Sorunsal alt yapısının dahilinde bu çalışma, nitel bir anket çalışması ile her özgün kullanıcının becerisine müdahale hakkı doğurmayı hedeflemiştir. Bunun için Türkiye Kayak Federasyonu’ndan bu güne kadar, söz konusu mekânda antrenman yapmış sporcu ve antrenörlerin kafale listeleri temin edilmiştir. Kullanım sonrası değerlendirme, algılama ve algılananı anlamlandırma süreçlerini, madde ve mana kavramları bir araya getiren bir sorunsal çözmeye odaklanarak mekân içi davranışlarından davranış değişimi değerlendirmesini bir araya getirmiştir. Böylece sporcunun (mekan kullanıcısı olarak) becerisine müdahale hakkı doğurmayı hedeflemiştir. Mekân algısı ve fiziksel çevre gibi somut kavramlarla, davranış ve simgesel bir performans olan becerinin mekan kullanıcısı tarafından öznel olarak değerlendirilmesi gereği oluşan soyut yargılar birlikte ele alınmıştır. Bu bağlamda; çevrenin kullanıcısı için taşıdığı mesajları okuma ve anlamlandırma sürecinin, çevrenin sahip olduğu somut özellikler ile birleşerek kullanıcı zihninde oluşturduğu anlamlarla devam eden süreç tartışılmaya çalışılmış, böylece Türk sporu için kullanılabilir veriler sunulmuştur.

Çevrenin betimleyici düzeni, görsel ve termal parametreler ile akustik ve iç hava kalitesi değerleri; anketörün yaşı, cinsiyeti, kaç yıldır kayak veya snowboard sporlarından biriyle aktif olarak ilgilendiği, branşı, bir yıl boyunca ortalama ne kadar zamanını antrenman yaparak geçirdiği, SnowArena’da kaç yıldır antrenman yaptığı, bir yıllık antrenman süresinin ne kadarını

SnowArena’da antrenman yaparak geçirdiği ve SnowArena dışında başka bir kapalı kayak merkezinde antrenman yapıp yapmadığı kıstaslarına göre kıyaslanarak değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuçlar göstermiştir ki; çalışma kapsamında anlatılan yapay çevre şartlarının sporcunun mekân içerisindeki davranışına doğrudan etkisi bulunmaktadır (Demirci, 2017). Anketin uygulandığı antrenörlerden alınan sonuçlar, bu etkinin varlığını destekler yöndedir.

Teşekkür

Bu çalışma “Kapalı Kayak Merkezlerinin Mekan Algısının Sporcu Davranışı Üzerindeki Etkileri” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Dönemin Türkiye Kayak Federasyonu yönetimi başta olmak üzere çalışmanın ilerlemesine katkıda bulunan antrenör ve sporculara teşekkür ederim.

Kaynakça

- Arabacıoğlu, B. C. (2010). Using fuzzy inference system for architectural space analysis. *Applied Soft Computing*, 10(3), 926-937.
- Ardahan, F., & Lapa, T. Y. (2011). Açık alan rekreasyonu: bisiklet kullanıcıları ve yürüyüşçülerin doğa sporu yapma nedenleri ve elde ettikleri faydalar. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1327-1341.
- ASHRAE, A. H. F. (2009). *American society of heating, refrigerating and air-conditioning engineers*. Inc., Atlanta.
- Bechtel, R. B. (2000). *Assumptions, methods, and research problems of ecological psychology*. In *Theoretical Perspectives in Environment-Behavior Research* (pp. 61-66). Springer, Boston, MA.
- Bourdieu, P. (2018). *Distinction a social critique of the judgement of taste* (pp. 287-318).
- Colman, A. M. (2015). *A dictionary of psychology*. Oxford University Press, USA.
- Cowan, J. P. (1993). *Handbook of environmental acoustics*. John Wiley & Sons.
- Demirci, G. (2017). *Kapalı kayak merkezlerinin mekan algısının sporcu davranışı üzerindeki etkileri* (Master's thesis, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- DPT,(2017). “Künstliche Piste: Wien hatte schon 1927 eine Skihalle,” In: oe24.at, 14. Jänner 2009. Date of Access: 13 Jan 2017.
- Frontczak, M., & Wargocki, P. (2011). Literature survey on how different factors influence human comfort in indoor environments. *Building and environment*, 46(4), 922-937.
- Ichner, V. B. (2014). *Die Skistadt Wien - ein historischer Rückblick*. Kurier.At. Retrieved.
- Kayan, H. Z. (2005). *Ofis iç mekan tasarımlarında gelişen teknolojiler ışığında esneklik*. *Tasarım+ Kuram dergisi*, 8(14), 79-96.
- Lang, J. (1987). *Creating Architectural Theory, The Role of The Behavioral Sciences in Environmental Design*, Van Nostrand Reinhold Company Inc, New York.
- Looren de Jong, H. (1995). *Ecological psychology and naturalism: Heider, Gibson and Marr*. *Theory & Psychology*.
- Lynch, K. (1960). *The Image of City*, US.
- McBoyle, G., & Wall, G. (1987). The impact of CO₂-induced warming on downhill skiing in the Laurentians. *Cahiers de géographie du Québec*, 31(82), 39-50.
- Nicol, J. F., & Wilson, M. (2011). A critique of European Standard EN 15251: strengths, weaknesses and lessons for future standards. *Building Research & Information*, 39(2), 183-193.
- Persily, A. (2015). Challenges in developing ventilation and indoor air quality standards: The story of ASHRAE Standard 62. *Building and Environment*, 91, 61-69.
- Preiser, W. F., White, E., & Rabinowitz, H. (2015). *Post-Occupancy Evaluation (Routledge Revivals)*. Routledge.
- Rapoport, A. (2019). 10 culture and built form— a reconsideration. *Culture-Meaning-Architecture: Critical Reflections on the Work of Amos Rapoport*.
- TDK, (2011). *Büyük Türkçe Sözlük* (11. Baskı). Ankara.
- Tuncel, D., & Eke, A. S. M. (2021). *Space Creating Strategies Of Alternative Communities: A Comparative Study Of Drop City And Sieben Linden Ecovillage*. *Turkish Online Journal Of Design Art And Communication*, 11(4), 1263-1276.

Extended Abstract

Aim and Scope

The purpose of this study is to evaluate the Indoor Ski Center, which is a brand new experience for our country although it is not a new concept across the world, and as a result of this evaluation, to provide usable data for our country.

The study includes definitions and descriptions over theoretical approaches which describe the space and space perception, definition of indoor ski centers as a space and their historical development, their users and the relationship between their users. In artificial ski tracks, the target audience is professional snow sports athletes on artificial conditions. The SnowArena Indoor Ski Center, located in Druskininkai, Lithuania has been determined as the study center. It includes a definition, progression and conclusion analyses of a study to unveil how the definitive points are affected, which determine the performance and prominence of the athletes who spend most of the year on snow, are active users of indoor ski centers and are registered at the Turkish Ski Federation at the spaces where the climate, slope, light, temperature, view, material and inclination are artificial.

Methods

This study, in which the space is a source and the user is a target, continued with measuring the grade and level of satisfaction or dissatisfaction of the athlete compared to outdoor ski centers. This measurement was carried out by coaches or their athletes. As an empirical study example which would function as a tool for measurement, the survey was developed under the light of the factual questions to describe the demographic characteristics of the respondents, linear scale behavioral questions to determine behaviors with regard to a specific topic or object and belief and opinion questions to determine the emotions and views with regard to a specific topic or object.

The purpose of the study is to evaluate the effects of the concerned artificial qualities on the abilities of the user (athlete) considering the parameters which are efficient in analyzing the space, by reviewing the effects of the artificial qualities offered by these artificial spaces established in natural environments on professional athletes.

Findings

To measure how these structures, which clearly benefit from the use of advanced technology and the industrial design language challenge climate change, which is a product of global warming, with their internal equipment and how this process it offers makes the users feel. To completely acquire the ability to directly intervene with and direct the performance of the athlete under the light of the data obtained as well as to make a preliminary study for further profess of indoor ski centers, as a brand new concept in our country.

The study also aims for answering the question "If the performance of the athletes in indoor ski centers compared to outdoor ski centers is a factor in their rank of success?". It was discussed if to interrogate at which point which quality of the space affects the athlete gives rise to the right to directly intervene with the perception of the athlete. Whether there is a significant relationship between two different spaces within the scope of some spatial parameters and how deep this relationship is in perception and the meaning of this efficiency on motivation, personality and performance were examined. The study intends to reach conclusions which support the hypothesis "training on artificial environmental conditions improves the ability of the user".

Conclusion

In the methodology of the study, in which the athletes are considered to be subjects and these centers are to be the laboratory environment, the efficient role of artificial environmental conditions on the professional user perception, the findings of the survey were evaluated and interpreted in SPSS analysis evaluation software.

The survey results verified the target for revealing the positive impact of ISC artificial environment conditions on the user. Most of the participants of the survey reported satisfaction with the physical properties and capabilities of a ISC selected as pilot. Meanwhile, many users reported their complaints and/or suggestions for the space. As the space serves different users and every user has different preferences and needs, constant evaluation of the physical conditions of the space is essential.

In this study, data for ex-post evaluation was collected from different Indoor Ski Center (ISC) users to examine the user activities, user perception and satisfaction.

As the global warming and climate change become more distinguishable and the requirements of the consumption society increase day by day, the use activity areas such as ISC also increases. This study clearly shows ISC is a critical component of snow sports and the industry.

Kanunilik İlkesi Kapsamında Ek Mali Yükümlülüklerin Değerlendirilmesi

Evaluation of Additional Fiscal Liabilities under The Principle of Legality

Öz

Vergilerin kanuniliği ilkesi kapsamında vergilendirme yetkisi yasama organına aittir. Vergiler konulurken, değiştirilirken ve kaldırılırken kanuna dayalı olarak yapılması gerekmektedir. Ancak ekonomik ve sosyal birtakım nedenlerden dolayı bazı alanlarda vergilendirme yetkisi yürütme organına devredilebilmektedir. Bu alanlardan birisi dış ticaret alanıdır. Dış ticaretin ülke ekonomisi yararına düzenlenmesi amacıyla vergi ve benzeri mali yükümlülükler dışında ek mali yükümlülük koyma yetkisi Anayasa 167. madde kapsamında yürütme organına devredilmiştir. Ek mali yükümlülüklerin yürütme organı tarafından konulup kaldırılması, vergilemenin kanunilik ilkesine aykırılık oluşturup oluşturmadığı sorusunu akla getirmektedir. Buradan hareketle çalışmanın amacı dış ticaret işlemleri üzerinden alınan ek mali yükümlülüklerin anayasada yer alan kanunilik ilkesi kapsamında değerlendirilmesidir. Bu açıdan bakıldığında gerek Anayasa Mahkemesi kararları gerekse dış ticaretin sahip olduğu nitelikler açısından ek mali yükümlülük koyma yetkisinin yürütme organına devri vergilemenin kanunilik ilkesine aykırılık oluşturmamaktadır.

Abstract

Within the scope of the principle of legality of taxes, the taxation authority belongs to the legislature. When levying, changing and removing taxes, it must be done on the basis of the law. However, due to a number of economic and social reasons, the taxation authority can be transferred to the executive body in some areas. One of these areas is the foreign trade area. In order to regulate foreign trade for the benefit of the country's economy, the authority to impose additional fiscal liabilities other than taxes and similar fiscal liabilities has been transferred to the executive body within the scope of Article 167 of the Constitution. The imposition and removal of additional fiscal liabilities by the executive body raises the question of whether taxation constitutes a violation of the principle of legality. From this point of view, the aim of the study is to evaluate the additional fiscal liabilities taken over foreign trade transactions within the scope of the principle of legality in the constitution. From this point of view, the transfer of the authority to impose additional fiscal liabilities to the executive body, in terms of both the decisions of the Constitutional Court and the qualifications of foreign trade, does not violate the principle of legality of taxation.

Giriş

Tarih boyunca içinde bulunulan koşullar çerçevesinde devletlere çeşitli fonksiyonlar yüklenmiştir. Devletler bu fonksiyonları yerine getirebilmek için de birtakım harcamalar yapmak durumundadır. Kamu harcamaları olarak adlandırılan bu harcamaların hangi kaynaklarla finanse edileceği konusu da zamanla artan harcamalar nedeniyle önem kazanmıştır. Devletler kamu harcamalarının finansmanı için temel olarak vergilere başvurmaktadır. Vergilerin alınma amaçlarına bakıldığında ise geleneksel olarak kamu harcamalarının finansmanı için alınmasının yanında, zamanla ekonomik ve sosyal birtakım amaçlar için de alınmaya başlanmıştır. Bu nedenle devletler vergilendirme yoluyla amaçladığı fonksiyonları yerine getirirken, vergilendirme ile ilgili birtakım kurallara uymak durumundadır. Vergilemeden beklenen amaçlara maksimum şekilde ulaşılabilmesi için vergilerin toplum tarafından kabul görüp vergiye uyumun sağlanması önem arz etmektedir. Vergilerin toplum tarafından genel kabul görmesi ise ancak vergilendirme ilkeleriyle uyumlu olmasına bağlıdır. Vergilendirmeye ilişkin bu ilkeler ise günümüzde anayasal kurallar ile belirlenmekte ve güvence altına alınmaktadır.

Göksel Karaş

Arş. Gör. Dr., Kütahya Dumlupınar
Üniversitesi, Kütahya, Türkiye
goksel.karas@dpu.edu.tr,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-4091-1258>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Kanunilik İlkesi, Ek Mali Yükümlülük,
Vergilendirme Yetkisi

Keywords

Principle of The Legality, Additional Fiscal
Liability, Taxation Authority.

JEL Codes: F13, H20, K34

Submitted: 14 / 04 / 2022

Accepted: 27 / 05 / 2022

Devletler, zaman zaman vergilendirme ile ilgili yetkilerini kullanırken kişilerin temel hak ve özgürlüklerine müdahalede bulunabilmektedir. İşte bu noktada, devletlerin vergileme konusunda keyfi davranışlarının önüne geçilmesi amacıyla anayasal birtakım ilkeler geliştirilmiştir. Bu ilkeler içerisinde şüphesiz en önemlisi vergilemenin kanunilik ilkesidir. Kanunilik ilkesi gereği vergiler yalnızca kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Ancak ekonomik ve sosyal birtakım nedenlerden dolayı yasama organı tarafından vergilendirme yetkisi yürütme organına devredilebilmektedir. Yetki devriyle ilgili önemli alanlardan birisi dış ticaret alanıdır¹. Dış ticaretin özelliği gereği dinamik bir yapıya sahip olması, bu alandaki düzenlemelerin gecikmeksizin yapılması önem arz etmektedir. Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nda yer alan 167. maddenin ikinci fıkrasında dış ticaretle ilgili olarak düzenleme yapma ve dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koyma ve kaldırmayla ilgili yürütme organına yetkinin verilebileceği hükmü yer almaktadır. İlgili hüküm doğrultusunda da 2976 Sayılı Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun 02/02/1984 tarihinde çıkarılmıştır.

Buradan hareketle Anayasa'da yer alan ilgili hüküm ve 2976 sayılı kanun ile dış ticaret alanında ek mali yükümlülüklerle ilgili düzenleme yetkisinin yürütme organına devrinin vergileme ilkelerinden kanunilik ilkesine aykırılık oluşturup oluşturmadığı hususu tartışmalı bir konuma gelmiştir. Bu durum çalışmanın ortaya çıkış amacını oluşturmaktadır. Yani çalışma kapsamında ek mali yükümlülüklerin hukuki niteliklerinin belirlenmesi ve anayasada yer alan kanunilik ilkesi kapsamında değerlendirilerek literatürde yer alan tartışmalara açıklık getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu durumla ilgili olarak literatürde kanunilik ilkesine aykırılık oluşturduğu ve oluşturmadığı yönünde çeşitli görüşler bulunmaktadır. Aynı zamanda ilgili durumla alakalı olarak da Anayasa Mahkemesi'ne kanunilik ilkesine aykırılık iddiası nedeniyle iptal istemiyle başvurular da bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi ise ilgili başvurular hakkında dış ticarete ek mali yükümlülük koyma yetkisinin yürütme organına bırakılmasının kanunilik ilkesine aykırılık oluşturmadığı ve ek mali yükümlülüklerin vergi ve benzeri yükümlülüklerden farklı bir niteliğe sahip olduğu gerekçesiyle ret kararı vermiştir.

Bu açıdan bakıldığında çalışma kapsamında öncelikle vergi ve vergileme ilkeleri kavramına değinilmekte, ardından vergilemede kanunilik ilkesi ve ek mali yükümlülük kavramları açıklanarak gerek literatürde yer alan çalışmalar gerekse de Anayasa Mahkemesi kararları ışığında ek mali yükümlülüklerin kanunilik ilkesi kapsamında değerlendirilmesine yer verilmektedir.

1. Vergi Kavramı ve Vergileme İlkeleri

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle vergi kavramına değinilmektedir. Ardından vergileme ilkelerinin tanımı yapılarak genel kabul görmüş vergileme ilkeleri hakkında bilgi verilmektedir.

1.1. Vergi Kavramı

Devletler, ülkelerin içinde bulunduğu koşullar, uluslararası gelişmeler, toplumsal ihtiyaçlar ve toplum tercihleri doğrultusunda ortaya çıkan ve anayasa tarafından sınırları çizilen birtakım fonksiyonlara sahiptir. Bu fonksiyonların yerine getirilmesinde anayasal sınırlar içerisinde başvurduğu ve değerlendirdiği çeşitli kaynaklardan elde ettiği gelirleri kullanmaktadır. Bu gelirlere kamu gelirleri adı verilmektedir (Akdoğan, 2011: 103). Çeşitli şekillerde ve çeşitli kaynaklardan sağlanan kamu gelirleri içerisinde en önemli kaynak vergilerdir. Devletlerin tarih boyunca üstlendiği mali ve mali olmayan fonksiyonların yerine getirilmesinde ihtiyaç duyulan finansman kaynağı olarak temel araç vergiler olmuştur. Bu açıdan bakıldığında vergiler, gerek geçmişte gerekse modern devletin en önemli finansman kaynakları arasında yer almaktadır (Şen ve Sağbaşı, 2016: 1-2).

Vergi kavramına bakıldığında "Devletin ve/veya devletten vergilendirme yetkisi almış kamu tüzel kişilerinin, sahip oldukları mali ve mali olmayan fonksiyonları yerine getirmek amacıyla gerçek ve tüzel kişilerden (hatta tüzel kişiliği olmayan bazı kurum ve kuruluşlardan) yasal esaslara uymak kaydıyla egemenlik gücüne dayanarak, zorla, karşılıksız ve nakdi olarak aldığı parasal

¹ Vergilendirme yetkisinin yasama organı tarafından devriyle ilgili diğer alanlar ise mahalli idarelere sağlanan yetki devri, uluslararası anlaşmalar kapsamında yetki devri ve yürütme organına verilen olağanüstü hallerde değişiklik yapma yetkisi, matrah ve oranlarda değişiklik yapma yetkisi, vergi ödeme sürelerinde değişiklik yapma yetkisi ile vergi muafık ve istisnalarda değişiklik yapma yetkisidir.

değerler” şeklinde tanımlanmaktadır (Nadaroğlu, 1992: 222; Akdoğan, 2011: 122; Şen ve Sağbaş, 2016: 1-2). Tanımdan hareketle verginin, devletler tarafından kişilerden özel bir karşılık sunulmaksızın, genel olarak kamu hizmetlerden yararlanma karşılığında egemenlik gücüne dayanılarak alınan parasal değerler olduğu söylenebilir. Aynı zamanda vergiler alınırken yasal esaslara uyulması gerekmektedir. Yasal esaslar ise anayasa tarafından belirtilen hükümlerdir. Anayasada belirtilen hükümlere göre verginin mali, hukuki, sosyal, siyasi ve iktisadi temellere dayandığı görülmektedir (Akdoğan, 2011: 119). Verginin, devletin üstlenmiş olduğu fonksiyonların yerine getirilmesi için yapılan harcamalar nedeniyle gereken finansmanın sağlanması amacıyla alınması mali temelini, vergiler alınırken yasal esaslar çerçevesinde hareket edilmek zorunda olunması verginin hukuki temelini, vergi yükünün toplum içerisinde adil ve dengeli dağıtımının sağlanması verginin sosyal temelini, vergilerin devletlerin birtakım siyasi amaçlara ulaşmak için birer araç olarak kullanılması siyasi temelini ve vergilerin kişilerin ödeme güçlerine göre makroekonomik hedeflere ulaşmak için bir araç olarak kullanılması ise iktisadi temelini ifade etmektedir.

1.2. Vergileme İlkeleri

Vergilerin gerek kapsamı gerekse yapılarının belirlenmesi açısından uyulması gereken normlara vergileme ilkeleri adı verilmektedir (Turhan, 1993: 190). Devletlerin üstlenmiş olduğu fonksiyonların yerine getirilmesi amacıyla gerçekleştirilecek olan harcamaların finansmanında en önemli paya sahip olan vergilerin, kendisinden beklenen bu hedeflere hangi ölçüde uyumlu olduğu sorusundan hareketle vergileme ilkeleri ortaya çıkmıştır. Bir verginin ve vergi sisteminin uygulamasında toplum tarafından kabul edilebilir olması ancak genel kabul görmüş vergileme ilkelerini içermesi ile mümkün olmaktadır. Vergileme ilkeleri her ne kadar ülkeden ülkeye hatta aynı ülke içerisinde zamandan zamana farklılık gösterse de birtakım vergileme ilkeleri toplum tarafından benimsenmiştir (Uluatam, 2012: 321).

Vergileme ilkeleri bir vergi uygulamasının gerek mevzuat gerekse uygulama açısından etkin bir şekilde yürütülebilmesi açısından geliştirilmiştir (Akdoğan, 2011: 202). Ancak bu durum olandan çok olması gerekeni amaçlayan normatif nitelikte bir gelişimdir (Turhan, 1993: 190). Eski zamanlarda vergilemeden sadece mali amaç kapsamında kamu harcamalarının finanse edilmesi beklenirken, zamanla ekonomik ve sosyal hayatta yaşanan gelişmelerle birlikte kaynak dağılımında etkinlik, gelir dağılımında adalet, ekonomik büyüme ve kalkınma gibi amaçlara ulaşılması noktasında da beklentiler ortaya çıkmıştır. İşte bu noktada hedeflenen amaçlara ulaşmada vergilerin ve vergi sistemlerinin sahip olması gereken nitelik ve özelliklerinin yani vergileme ilkelerinin belirlenmesi önem arz etmektedir (Aksoy, 1998: 221). Tarih boyunca çeşitli teorisyenler vergileme ilkeleri konusunda çalışmış ancak genel kabul görmüş ilkelerin geliştirilmesi noktasında Adam Smith ve Adolph Wagner öne çıkmaktadır. Smith’e göre vergiler dört ilkeye göre tasarlanmalıdır. Bu ilkeler; eşitlik, belirlilik (kesinlik), uygunluk ve iktisadilik ilkesidir.

Eşitlik ilkesi; aynı zamanda adalet ilkesi olarak da adlandırılmakta olup, bireylerin elde ettikleri gelire orantılı şekilde vergi ödemelerini ifade etmektedir. Belirlilik (Kesinlik) ilkesi; tüm bireylerin vergileme süreci hakkında tam bilgiye sahip olmasını ifade etmektedir. Uygunluk ilkesi; her verginin vergiye uyumun yükseltilmesi amacıyla yükümlü tarafından en uygun zamanda ve koşullarda alınmasını ifade etmektedir. İktisadilik ilkesi; vergilerin tarh ve tahsil masraflarının mümkün olan en az şekilde olması gerektiğini ifade etmektedir (Pehlivan, 2015: 144-145).

Wagner’e göre ise vergileme ilkeleri, mali ilkeler, iktisadi ilkeler, adaletin sağlanmasına yönelik ilkeler ve teknik ve idari ilkeler olmak üzere dört grup altında toplanmaktadır. Mali ilkeler içerisinde yeterlilik(verimlilik), esneklik ve istikrar ilkeleri, iktisadi ilkeler içerisinde uygun vergi kaynağı ve uygun vergi türü ilkeleri, adaletin sağlanmasına yönelik ilkeler içerisinde genellik, eşitlik ve nispilik ilkeleri, teknik ve idari ilkeler içerisinde belirlilik, uygunluk ve iktisadilik ilkeleri yer almaktadır. Wagner’e göre vergileme ilkeleri aşağıda yer alan tablodaki gibi özetlenebilir.

Tablo 1. Wagner'in Vergileme İlkeleri

Mali İlkeler	Yeterlilik (Verimlilik) İlkesi: Kamu harcamalarının kamu gelirleri ile karşılanmasıdır. Esneklik İlkesi: Vergilerin konjonktürel değişimlere karşı uyum sağlayabilecek nitelikte olmasıdır. İstikrar İlkesi: Vergi kanunlarının mümkün olduğunda daha az değiştirilmesidir.
İktisadi İlkeler	Uygun Vergi Kaynağı: Vergini elde edildiği kaynaklar itibarıyla bozucu bir etki yaratmadan uygun bileşimin oluşturulmasıdır. Uygun Vergi Türü: Vergi türünün vergileme amaç ve fonksiyonlarına uygun tasarlanmasıdır.
Adaletin Sağlanması Yönelik İlkeler	Genellik İlkesi: Verginin ödeme gücüne sahip tüm gerçek ve tüzel kişilerden alınmasıdır. Eşitlik İlkesi: Vergilerin elde edilen gelir ile eşit orantılı olmasıdır. Nispiyet İlkesi: Vergi yükünün yükümlünün kişisel özellikleri dikkate alınarak dağıtılmasıdır.
Teknik ve İdari İlkeler	Belirli İlkesi: Vergilendirme sürecinin yanlış anlaşılmaya neden olmayacak şekilde açık ve kesin olmasıdır. Uygunluk İlkesi: Verginin yükümlü için en uygun zaman ve koşullarda tahsil edilmesi durumudur. İktisadilik İlkesi: Vergilerin tarh ve tahsil masraflarının mümkün olan en az şekilde olması durumudur.

Kaynak: Wagner, 1883: 307-316; Şenyüz, 1993: 209; Turhan, 1993: 195-208; Edizdoğan ve diğerleri, 2012: 238-239.

Tarih boyunca çoğu araştırmacının ilgisini çeken vergileme ilkeleri içerisinde genel kabul gören Smith ve Wagner'in vergileme ilkelerinden de anlaşılacağı üzere, devletin görevleri konusunda birbirlerinden farklı bakış açılarına sahip kişiler farklı görüşler ortaya koymaktadır. Ancak vergileme ilkeleri konusunda günümüzde yaşanan gelişmelerle birlikte en çok önem kazanan ilkeler, vergilemede adalet ve etkinlik ilkeleridir (Edizdoğan ve diğerleri, 2012: 240). Adalet ve etkinlik kriterleri yanında kabul gören diğer ilkeler ise tarafsızlık, açıklık, istikrar ve kanunilik ilkesidir.

Vergilemede adalet ilkesi; ekonominin işleyişinin sağlanmasının yanında gelir dağılımında meydana gelen adaletsizlikleri gideren ve bireylerin ödeme güçlerini dikkate alan bir vergilemenin yapılmasıdır (Karaş, 2020: 102). Vergilemede etkinlik ilkesi; ekonomide optimum kaynak dağılımını yani Pareto etkinlik koşullarını sağlayan vergilerin uygulanmasıdır (Karaş, 2020: 96). Pareto etkinlik, bir ekonomide hiç kimsenin refahını azaltmadan en az bir kişinin refahının artırılmasının mümkün olmadığı durumu ifade etmektedir (Kirmanoğlu, 2007: 68). Vergilemede tarafsızlık ilkesi; vergilerin piyasanın işleyişini bozmayacak şekilde düzenlenmesini ifade etmektedir. Vergilemede açıklık ilkesi; vergi ile ilgili düzenlemelerin herkes tarafından anlaşılabilir açık bir şekilde yapılmasıdır. Vergilemede istikrar ilkesi; vergi ile ilgili yapılan düzenlemelerin sık sık değiştirilmemesini, düzenli ve istikrarlı olmasını ifade etmektedir. Vergilemede kanunilik ilkesi; vergi ve benzeri mali yükümlülüklerin yalnızca kanunla konulup, değiştirilip, kaldırılabilmesini ifade etmektedir (Edizdoğan ve diğerleri, 2012: 259-262).

Bahsedilen bilgilerden hareketle çalışmada, çalışmanın ortaya çıkış amacına uygun şekilde kanunilik ilkesi üzerinde durulmuş ve kanunilik ilkesi ile ilgili detaylı bilgi aşağıda verilmiştir.

2. Kanunilik İlkesi

Vergilemede kanunilik ilkesi, vergi ve benzeri mali yükümlülüklerin kanunsuz vergi olmaz anlayışından hareketle yalnızca yasama organı tarafından ve kanunla konulabilmesi, değiştirilebilmesi ve kaldırılabilmesini ifade etmektedir (Edizdoğan ve diğerleri, 2012: 260). Bir başka tanıma göre ise, vergileme ile ilgili düzenlemelerin gerek şekli gerekse maddi anlamda kanunla yapılması, devletin vergilendirme yetkisini genel, soyut, kişisel olmayan ve yasa koyucu tarafından anayasada belirtilen usullere uygun olarak çıkartılan kanunlar ile kullanılması, verginin kanuna uygun ve doğru alınması durumudur (Gerçek ve diğerleri, 2014: 90-91).

Vergilemede kanunilik ilkesi, bireyler üzerine mali yük getirilmesi, değiştirilmesi ve kaldırılması kapsamında hukuk devleti gereği anayasal bir güvence sunarken, aynı zamanda da vergiden doğan yükümlülük ve vergi ile ilgili yöntemlerin yasal bir zeminde işlenmesini sağlamaktadır (Gerçek ve diğerleri, 2014: 91). Sağlanan bu hukuki güvence ile birlikte yürütmenin keyfi ve sınırsız şekilde vergi alanında bir yetkiye sahip olmasının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır (Karakoç, 2013: 1265). Çünkü bu ilkenin vergileme ile ilgili yalnızca bir kanunun

çıkartılmasının yeterli olmadığı, bununla birlikte vergilemenin konu, matrah, yükümlü, oran, muafiyet ve istisna, alt ve üst sınır gibi vergilemenin temel unsurlarını da açıkça belirlenmesini gerektirmektedir (Öncel ve diğerleri, 2006: 14). Dolayısıyla yükümlü ve devlet arasındaki somut bir ilişkiden hareketle meydana gelen vergi, bu ilke gereği yasal hükümler çerçevesinde ele alınıp incelenmektedir (Karaş ve Karaş, 2020: 29).

Vergileme ile ilgili yürütme organının keyfi uygulamalarının önüne geçilmesi amacıyla hemen hemen her ülkede hukuki bir güvence sağlanması amacıyla anayasalarında düzenlemeler yer almaktadır. Bu durum Türkiye için de geçerlidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze anayasal tarihine bakıldığında yalnızca 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda vergileme ile ilgili bir düzenlemenin yapılmadığı görülmektedir. Ardından 1924 Anayasası 85. maddede "vergiler ancak kanunla salınır ve alınır" hükmü ile anayasal güvence altına alınmıştır. Sonrasında ise 1961 Anayasası yürürlüğe girmiştir. Bu anayasada ise 61. maddede düzenleme yapılarak vergilemede genellik, mali güç ve kanunilik ilkelerine yer verilmiştir. Son olarak ise 1982 Anayasası yürürlüğe girmiş ve "Vergi Ödevi" başlığı altında 73. maddede düzenleme yapılmıştır (Gerçek ve diğerleri, 2014: 89-90). Buna göre (1982 Anayasası, 1982);

• "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

• Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

• Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

• Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanına verilebilir."

Madde metnine bakıldığında vergilemede genellik, mali güç, adalet ve kanunilik ilkelerini düzenlediği görülmektedir. Ayrıca 1982 Anayasası'nda 1961 Anayasası'nda düzenlenen vergilemede genellik, mali güç ve kanunilik ilkelerinin korunduğu da görülmektedir.

3. Ek Mali Yükümlülük Kavramı ve Niteliği

Çalışmanın ortaya çıkış amacına uygun şekilde ek mali yükümlülüğün vergilemenin kanunilik ilkesi açısından değerlendirilebilmesi için öncelikle ek mali yükümlülük kavramına teknik açıdan bakılması ve hukuki niteliğinin ortaya konulması daha doğru olacaktır. Buradan hareketle bu bölümde ek mali yükümlülük kavramının tanımı yapılarak, niteliksel açıdan vergi ile farkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.1. Ek Mali Yükümlülük Kavramı

Dış ticaretin ülke ekonomisi yararına düzenlenmesini sağlamak amacıyla ithalat, ihracat veya dış ticaretle ilgili diğer işlemler üzerine konulan vergi ve benzeri yükümlülükler dışındaki eş etkili mali yükler ek mali yükümlülük olarak adlandırılmaktadır (Gerçek, 2020: 203). Geniş anlamda ek mali yükümlülük, devletin egemenlik gücünü kullanarak zora dayalı şekilde vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerden farklı olarak, sadece ithalat, ihracat ve dış ticaret işlemleri üzerinden ülke ekonomisi yararı gözetilerek alınan, gümrük vergilerine nazaran tarife dışı bir niteliğe sahip olsa da fiyatlara yansımaları yoluyla tarife benzeri etkiler yaratan koruyucu nitelikte bir dış ticaret vergisidir (Özer, 2009: 7). Ek mali yükümlülük geçmişte ağırlıklı olarak İthalatta Korunma Önlemleri kapsamında kullanılırken, günümüzde ise Avrupa Birliği (AB) üzerinden ithal edilen bazı menşeli ürünlere karşı kullanılmaktadır (Selen, 2020: 167). AB ile imzalanan gümrük birliği anlaşması kapsamında üçüncü ülkelerle yapılacak olan ticarete ortak gümrük tarifesi uygulanmaktadır. Ancak AB, Türkiye'nin taraf olmadığı serbest ticaret anlaşmaları imzalayabilmektedir. Bu durumda AB'nin serbest ticaret anlaşması imzaladığı bir ülkeden ithal ettiği üründen gümrük vergisi alınmamakta ve dolayısıyla gümrük birliği bölgesine serbest dolaşıma girmektedir. Serbest dolaşımda olan bu eşya, sonrasında yine gümrük vergisiz Türkiye'ye girebilmektedir. Eğer üçüncü ülkeden ilgili eşya doğrudan Türkiye'ye ihraç edilmiş olsaydı ortak gümrük tarifesi üzerinden vergilendirilmesi gerekmektedir. İşte bu nedenden dolayı AB ile Türkiye arasında Türkiye aleyhine ticaret sapması ortaya çıkmaktadır. Ticaret sapması ise iki açıdan Türkiye

için olumsuz durum ortaya çıkarabilmektedir. Birincisi, AB üzerinden dolaylı olarak gümrük vergisiz şekilde Türkiye'ye giren eşya, yerli sanayi üzerinde ciddi zarar ve zarar tehdidi yaratabilmektedir. İthal eşya ile yerli eşya arasında fiyat farklılığı ortaya çıkmakta ve bu durumda talep ithal eşyaya kaymaktadır. Bunun sonucunda yerli eşyanın satış miktarı düşmekte ve kapasite azaltımına gidilmesi söz konusu olabilmektedir. İkincisi ise, eşyanın doğrudan Türkiye'ye gelmesi durumunda ortak gümrük tarifesi üzerinden alması gereken vergi gelirinden mahrum kalması durumudur. Bu olumsuz etkilerin ortadan kaldırılabilmesi için bu kapsamdaki eşyalara ek mali yükümlülük getirilebilmektedir. Buradan hareketle ek mali yükümlülüğün amaç ve kapsamı şu şekilde ifade edilebilir (Gerçek, 2020: 203):

- Korunma önlemleri kapsamında ülke ayrımı gözetmeksizin serbest ticaret anlaşması hükümlerinin uygulanması sonucu Türkiye aleyhine ortaya çıkan farklılıkların giderilmesi,
- Gümrük Kanunu 55/3. maddesine istinaden Türkiye aleyhine ticari yasak, kota, tarife vb. engellemelerde bulunan ülkelere mütekabiliyet ilkesi kapsamında ek yükümlülüklerin uygulanması,
- Belirli bir ürünün belirli bir amaç için kullanılmasının önlenmesi.

İthalatta yaşanan ani artışlar aynı zamanda ülke ekonomisi açısından dış açık verilmesi, döviz talebinin artması sonucu döviz kurlarında artışların meydana gelmesi gibi birtakım olumsuz etkiler de yaratabilmektedir. Bu açıdan da korunma önlemleri kapsamında dış ticaret işlemlerinden olan ithalat üzerine ek mali yükümlülük getirilebilmektedir. Ek mali yükümlülüğün yasal dayanağını 1982 Anayasası'nın 167/2 maddesine dayanılarak çıkartılan 2976 Sayılı Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun oluşturmaktadır. İlgili kanunun amaç ve kapsam başlığına bakıldığında "Dış ticaretin, ülke ekonomisinin yararına düzenlenmesini sağlamak amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler konulması ve kaldırılması, bu yükümlülüklerle ilişkin esasların tespit edilmesi ve oluşan fonların kullanılması bu Kanun hükümlerine göre yürütülür." ifadesi yer almaktadır. Bahsedildiği üzere serbest ticaret anlaşmaları hükümleri kapsamında Türkiye aleyhine ortaya çıkabilecek olumsuz durumların ortadan kaldırılması ülke ekonomisinin yararı olarak yorumlanabilir. Bunun için de ilgili işlem ve eşyalara ek mali yükümlülük konulabilmektedir.

3.2. Ek Mali Yükümlülüğün Niteliği

Dünyada yaşanan küreselleşme nedeniyle ticari anlamda ulusal sınırlar ortadan kalkmış ve dünya uluslararası alanda tek bir pazar haline gelmiştir. Özellikle 1944 Bretton Woods görüşmeleriyle başlayan ve ardından 1980'li yıllarda neoliberal politikalarla birlikte hız kazanıp 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün kurulması küreselleşmenin dış ticaret üzerindeki etkileri olarak ifade edilebilir. Bununla beraber ülkeler arasında gerek ekonomik bütünleşme gerekse de ikili ticaret anlaşmaları da yapılmaktadır. Tüm bu gelişmeler ülkelerin dış ticaret üzerindeki vergilendirme yetkisini uluslararası alanda kısıtlamaktadır. Ülkeler yapmış oldukları anlaşmalar ve katılmış oldukları uluslararası kurumlar nedeniyle gümrük vergileri üzerinde değişiklik yapma noktasında bağlayıcı hükümlere tabidirler. Bu bağlayıcı hükümler altında ülkeler ekonomik, sosyal ve mali birtakım nedenlerle ithalata konu bazı mallar üzerine ek mali yükümlülük getirebilmektedir (Hacıköylü, 2014: 22). Çünkü uluslararası ticarete düzenleyici kurum olan DTÖ'ye üye olabilmek için ekli anlaşmaların imzalanması ve bu anlaşmalardaki hükümlere uyulması gerekmektedir. Bu hükümler doğrultusunda üye ülkelerde uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi amaçlanmakta ve korumacılığın yalnızca gümrük tarifeleri yoluyla gerçekleştirilmesi istenmektedir. Bir sonraki yılda uygulanacak gümrük tarifeleri ise her üye ülke tarafından ilgili yılın başında resmi olarak ilan edilmekte ve bu listeyle bağlı kalınmaktadır. Yıl içerisinde ilan edilen listede herhangi bir değişiklik yapılmak istenmesi durumunda katı ve uzun süren prosedürler benimsenmiştir. Ancak ülkelerin karşı karşıya kaldığı zor durumlarda ani hareket edebilmesi için de kaçış maddesi (escape clause veya pressure valves) gibi birtakım istisnaların kullanımı üye ülkelere izin verilmektedir. Bu istisnalar ise hemen hemen her ülkenin anayasalarında kendine yer bulmuştur. Bu istisnalardan birisi de ek mali yükümlülük uygulamasıdır.

Ek mali yükümlülüğün tanımından da görüldüğü üzere aslında vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerden farklılaştığı ifade edilebilir. Vergi Usul Kanunu (VUK) 1. maddesinde

kanunun 2. maddesinde yazılanların kanun kapsamında olmadığı belirtilmektedir. VUK 2. maddesinde ise “Gümrük ve Tekel Vergileri” başlığı düzenlenmekte olup, gümrük idareleri tarafından alınan vergi ve resimlerin bu kanuna tabi olmadığı, 4458 sayılı Gümrük Kanunu’nun 242. maddesi hükümlerinin uygulanacağı belirtilmektedir.

VUK’un ilgili hükmü gereği hangi vergilerin Gümrük Kanunu’na tabi olduğuna bakılırsa 4458 sayılı Gümrük Kanunu’nun 8. maddesinde gümrük vergilerinin tanımı “ilgili mevzuat uyarınca eşyaya uygulanan ithalat vergilerinin ya da ihracat vergilerinin tümü” şeklinde tanımlanmaktadır. Devamında 9. ve 10. maddelerde ithalat vergileri ve ihracat vergilerinin tanımı yapılmaktadır. Buna göre “ithalat vergileri, eşyanın ithalinde ödenecek gümrük vergisi ile diğer eş etkili vergiler ve mali yükler ile tarım politikası veya tarım ürünlerinin işlenmesi sonucu elde edilen bazı ürünlere uygulanan özel düzenlemeler çerçevesinde ithalatta alınacak vergiler ve diğer mali yükler” şeklinde tanımlanmaktadır. Yani ek mali yükümlülükler 5911 sayılı kanun değişikliğiyle ithalat vergilerinin tanımı içerisine alınmış ve ek mali yükümlülüğün ithalat sırasında tahsil edilmesinden hareketle, teknik açıdan gümrük vergilerinin tabi olduğu usul ve hükümlere tabi olduğu ifade edilebilir. Ek mali yükümlülüğün vergilerden farkının ortaya konulması, konunun daha iyi değerlendirilebilmesi açısından yararlı olacaktır. Vergilerin konusu belirlenirken daha genel olarak belirlenmektedir. Gümrük vergisi tanımı içerisine alınan ek mali yükümlülüğün konusunu ise kararname ile düzenlenen ve ilgili kararnamede belirlenen şartlara uyan ithale konu eşyalar oluşturmaktadır. Gümrük vergileri açısından bakıldığında ise gümrük vergilerinin yine daha genel bir konuyu kapsadığı yani tüm ithalat işleminden oluştuğu görülmektedir. Yani ek mali yükümlülüğün konusunun daha özel ve dar kapsamlı olduğu ifade edilebilir. Amaçları açısından incelendiğinde ise vergilerin genel konuluş amacının kamu harcamalarının finansmanı yani mali amaçlı olduğu ifade edilmekle birlikte, sosyal ve ekonomik birtakım amaçlar nedeniyle de vergi konulabilmektedir. Ancak ek mali yükümlülüğün konuluş amacı mali amacın dışında tamamen ülke ekonomisinin ve yerli sanayinin korunmasıdır. Bu sebeple bu noktalardan vergilerle ek mali yükümlülüklerin ayrıştığı söylenebilir. Aynı zamanda ek mali yükümlülüklerle ilgili çıkarılan 2018/11799 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararında yer alan düzenlemelere bakıldığında, ek mali yükümlülüklerin tarife dışı yani gümrük vergileri dışında bir mali yükümlülük olduğu ifade edilebilir.

4. Ek Mali Yükümlülüklerin Kanunilik İlkesi Kapsamında Değerlendirilmesi

Türkiye’de vergilemeye ilişkin temel esaslar Anayasa ile belirlenmektedir. Bahsedildiği üzere 1982 Anayasası 73. maddesinde vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konular, değiştirilir veya kaldırılır hükmü yer almaktadır. Bu hüküm doğrultusunda Türkiye’de vergileme yetkisinin yasama organına ait olduğu görülmektedir. Kuvvetler ayrılığı gereği yürütme ve yargı organlarının ise kural olarak vergi koyma yetkisi bulunmamaktadır. Çünkü vergileme, kişilerin temel hak ve özgürlüklerini ilgilendiren bir olaydır. Bu nedenle temel hak ve özgürlükler noktasında bir düzenleme yalnızca kanunla gerçekleştirilebilmektedir.

Dış ticaret işlemlerinden alınan ek mali yükümlülüklerle ilgili düzenleme yapma yetkisi de 2976 Sayılı Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ile yürütme organına devredilmektedir. 2976 Sayılı Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun’un ilk üç maddesi aşağıdaki şekildedir.

• “Madde 1 - Dış ticaretin, ülke ekonomisinin yararına düzenlenmesini sağlamak amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler konulması ve kaldırılması, bu yükümlülüklerle ilişkin esasların tespit edilmesi ve oluşan fonların kullanılması bu Kanun hükümlerine göre yürütülür.

• Madde 2 - Cumhurbaşkanı bu Kanun kapsamındaki konularda düzenlemeler yapmaya yetkilidir.

• Madde 3 - İthalat, ihracat veya dış ticaret işlemleri üzerine konulan ek mali yükümlülüklerin nevi, miktarı, tahsili, takibi, iadesi, gerektiğinde bütçeye irat kaydedilmesi, bir fonda toplanması ve fonun kullanım esasları Cumhurbaşkanı kararında gösterilir.”

2976 Sayılı Kanunun 3. maddesine bakıldığında ek mali yükümlülük koyma yetkisi Cumhurbaşkanına bırakılmaktadır. Bu durum, Anayasa 73. maddesinde yer alan hüküm dikkate alınarak değerlendirildiğinde Anayasaya aykırı olmaktadır. Bu haliyle vergi ve benzeri

yükümlülükler yalnızca kanunla konulup, değiştirilip, kaldırılmalıdır. Ancak yine Anayasa'da yer alan 167/2. maddeye bakıldığında "Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla Cumhurbaşkanına yetki verilebilir." hükmü yer almaktadır. Bu ifadeden hareketle ek mali yükümlülükler vergi ve benzeri yükümlülüklerden farklı anlam yüklendiği görülmektedir. Dolayısıyla Anayasa 167/2. madde kapsamında 2976 sayılı kanun çıkartılmış ve ek mali yükümlülüklerle ilgili düzenleme yetkisi Cumhurbaşkanına devredilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ise ek mali yükümlülüklerin kanunilik ilkesine aykırılık oluşturmadığı ifade edilebilir. Çünkü dış ticaret işlemlerinin son derece teknik konuları içermesi nedeniyle yaşanan ekonomik gelişmeler ile teknolojik ilerlemelerin ortaya çıkardığı zorluklara karşı ekonomik politikalarla uyumlu hızlı şekilde düzenleme yapılması gerekmektedir (Doğrusöz, 1985, s.75). Bahsedildiği üzere genel kural olan gümrük vergilerinin kullanılmasının uluslararası anlaşmalar nedeniyle hem katı prosedürlere tabi olması hem de daha uzun süreç alması nedeniyle ticaret sapmasının ortaya çıkardığı yerli sanayi üzerindeki olumsuz etkiler ile hazinenin vergi kaybına uğramasının engellenebilmesi için hızlı bir şekilde önlemin alınması gerekmektedir. Aynı zamanda ilgili madde hükmü gereği ek mali yükümlülüklerin yalnızca dış ticaretin ülke ekonomisi yararına düzenlenebilmesi amacıyla alınması ek mali yükümlülüklerin kapsamını da daraltmaktadır. Bunun için de yürütme organına ek mali yükümlülük noktasında verilen yetkinin anlaşılabilir olduğu ifade edilebilir.

Ayrıca yürütme organına yani Cumhurbaşkanına ek mali yükümlülük koyma yetkisinin verilmesinin ardında birtakım sosyo-ekonomik gerekçeler de bulunmaktadır. Ekonomide yaşanacak ani ve beklenmeyen değişimlere karşı anında önlem alabilmek için yürütmeye yetki verilmektedir. Çünkü çağdaş demokratik ülkelerde parlamentoların işleyiş usullerine bağlı olarak kanun çıkarmanın zaman alması, özellikle dış ticaret alanında gerekli tedbirlerin hızlı ve etkin şekilde alınması gerektiğinden bu durumu engellemekte ve ülkenin sosyo-ekonomik dengeleri için zararlı sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Tekbaş, 2009: 108; Gerçek ve Bakar, 2017: 12).

Ek mali yükümlülüklerde amaç dış ticaretin ülke yararına düzenlenmesi olsa da bu durumun hukuki güvenlik ve öngörülebilirlik gibi ilkelere aykırılık taşıyıp taşımadığı da diğer bir tartışmalı durumu oluşturmaktadır. Vergilemede hukuki güvenlik ilkesi, vergi kanunlarının, düzenleyici işlemlerin ve yargı kararlarının hem mükellef hem de idare açısından bir güvenlik oluşturmasıdır (Gürdal ve Ekeryılmaz, 2018: 206). Kavramda geçen güvenlik ifadesi ise vergi ile ilgili kanunların belirli olması ve geçmişte olan işlemlere uygulanmaması durumunu ifade etmektedir. Vergilemede hukuki güvenlik ilkesi belirlilik, kıyas yasağı ve geriye yürümezlik ilkelerini kapsamaktadır (Çağan, 1982: 172). Öngörülebilirlik ilkesi ise vergi mükelleflerinin kendilerine uygulanacak vergi rejimleri hakkında bilgi sahibi olmalarını ifade eden ilkedir (Göker, 2013: 123). Ek mali yükümlülüğün tanımında da bahsedildiği üzere aslında ek mali yükümlülük ihracat veya dış ticaretle ilgili diğer işlemler üzerine konulan vergi ve benzeri yükümlülükler dışındaki eş etkili mali yüklerdir. Yine bahsedildiği üzere ek mali yükümlülük geçmişte ağırlıklı olarak korunma önlemleri kapsamında kullanılmasına rağmen, günümüzde serbest ticaret anlaşması ve gümrük birliği kapsamında ticaret saptırıcı işlemlerin engellenebilmesi amacıyla uygulanmaktadır. Nitekim 22/06/2018 tarihli resmi gazetede yayımlanan 2018/11799 Sayılı Bazı Ürünlerin İthalatında Ek Mali Yükümlülük Tahsili Hakkında Karar'da bu durum açıkça görülmektedir. İlgili karara göre, bazı ülkeler menşeli eşyaların AB ülkeleri üzerinden serbest dolaşıma sokularak ve bu kapsamda Türkiye'ye getirilerek Türkiye aleyhine ortaya çıkan tarife farklılıklarının giderilmesi amaçlanmaktadır. Böyle bir durumda acil önlem alınmaması yine bahsedildiği üzere hem yerli sanayi üzerinde hem de hazinenin vergi gelirleri üzerinde olumsuz etki yaratabilmektedir.

Bilindiği üzere dış ticaret işlemleri pazar araştırması sürecinden başlayıp ilgili malın gümrükleme işlemlerinin tamamlanmasıyla son bulan uzun bir süreci kapsamaktadır. Devlet ise dış ticaret işlemleri kapsamında sürece gümrükleme aşamasında dahil olmaktadır. Gümrük işlemleri 4458 Sayılı Gümrük Kanunu'na göre beyan esasına dayanmaktadır. Bu nedenle yükümlü, eşyanın

gümrüğe gelmeden hemen önce vereceği özet beyan ile devleti haberdar etmektedir. Gümrüğe gelen eşya ile ilgili gümrük prosedürleri işletilmekte ve nihai olarak gümrük vergisi ve diğer mali yükümlülüklerin tahsil edilmesi veya teminat gösterilmesi sonucu eşyanın serbest dolaşıma girmesiyle süreç tamamlanmaktadır. Gümrük vergisi ve diğer mali yükümlülüklerin tahsili için Gümrük Kanununda herhangi bir süre öngörülmemektedir. Ancak gümrük beyan süreci içerisinde tahsil işlemlerinin de tamamlanması gerekmektedir. Dolayısıyla denizyolu ile gelen eşyalarda 45 gün, diğer yollarla gelen eşyalarda 20 gün içerisinde vergi ve mali yükümlülüklerin tahsil edilerek gümrük beyan sürecinin tamamlanması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında ek mali yükümlülük ile ilgili kararların geriye yürümezliği konusu da açıklık kazanmaktadır. Çünkü alıcı ile satıcı arasında pazarlık süreci ile gümrük işlem sürecinin tamamlanması arasındaki zaman dilimi kısa olabileceği gibi uzun bir zaman dilimini de kapsayabilmektedir. Bu durumun tespit edilmesinin veya ispatının güç olduğu aynı zamanda da suistimale yola açabileceği de açıktır.

Öngörülebilirlik ilkesi kapsamında ek mali yükümlülük değerlendirildiğinde ise Türkiye'nin bir yıl boyunca hangi ülke menşeli hangi eşya için uygulayacağı gümrük vergisi oranları ilgili yılın başında resmi gazete taviz listesi olarak ilan edilmektedir. Yine Türkiye'nin yaptığı serbest ticaret anlaşmaları ile gümrük birliği anlaşmasının koşulları da açık şekilde ulaşılabilmektedir. Aşırı artan ithalat nedeniyle yerli sanayinin zarar görmesi ve ülke çıkarları doğrultusunda mütekabiliyet esas kapsamında korunma önlemi olarak ek mali yükümlülük uygulanabilmektedir. Ancak bu durum nadiren gerçekleşmekte ve ülke yararı gözetilmektedir. Diğer durumda yani serbest ticaret anlaşması veya gümrük birliği kapsamında ticaret saptırıcı bir eylemin gerçekleşmesi durumunda ise yükümlü zaten bilgi sahibi olmak durumundadır. Çünkü üçüncü ülke menşeli bir malı üçüncü ülkeden getirmesi durumunda tabi olacağı tarife oranı belirlidir. Yani menşe tespiti ile ilgili durum hakkında bilgi sahibi olabilecektir. Bu nedenle aslında daha pazar araştırması veya pazarlık sürecinde yükümlünün bu durumla ilgili tüm araştırmaları yaparak bilgi sahibi olması olağandır.

Ek mali yükümlülük koyma yetkisinin yürütme organına bırakılmasının kanunilik ilkesine aykırı olup olmadığı konusunda literatürde çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bulutoğlu (1976), yürütme organına vergilendirme noktasında verilecek yetkinin, ekonomide yaşanacak ani ve beklenmedik değişimlere karşı uygulanacak kısa vadeli iktisat ve maliye politikasının bir gereği olduğunu ifade etmektedir (Bulutoğlu, 1976: 5-6). Çağan (1982), kanunilik ilkesinin katı bir şekilde uygulanmasının çağdaş demokratik ülkelerde yaşanan gelişimle ters düşeceğini ileri sürmektedir (Çağan, 1982: 109-110). Bu açıdan bakıldığında vergilendirme yetkisinin yürütme organına belirli konularda devredilmesinin kanunilik ilkesi açısından herhangi bir aykırılık teşkil etmediği ifade edilmektedir.

Oktar (1997), ek mali yükümlülüklerin vergi benzeri yükümlülük olduğunu ve gerek Anayasada gerekse de 2976 sayılı kanunda ek mali yükümlülük kavramının tanımının yapılmaması ve aynı zamanda ek mali yükümlülüklerin nevi ve miktarının saptanmayarak doğrudan yürütme organına devredilmesinin kanunilik ilkesine aykırılık oluşturduğunu ifade etmektedir (Oktar, 1997: 174-179). Tekbaş (2009), 2976 sayılı kanunun Anayasa'nın 167/2. maddesini tekrarladığı, bu durum her ne kadar ekonomik açıdan gerekli olsa da 2976 sayılı kanunun, konulacak yükümlülüklerle ilgili belirli unsurların yer alacağı şekilde yeniden düzenlenmesinin vergilendirme ilkelerine uygunluk sağlaması açısından yerinde olabileceğini ifade etmektedir (Tekbaş, 2009: 123). Bozkurt (2011), ek mali yükümlülük konusunda yürütme organına vergilendirme yetkisinin devrinin vergilemenin kanuniliği ilkesine aykırılık oluşturduğunu ifade etmektedir (Bozkurt, 2011: 144). Göker (2013), Anayasanın 167/2. maddesinde yer alan ek mali yükümlülük kavramının geniş anlamda vergi kavramına atıf yapıldığını ve vergi kanunlarının vergilerin konu, matrah, yükümlü, oran, muafiyet ve istisna gibi temel unsurlarını belirtmesi gerektiğinden gerek Anayasa 167/2 gerekse 2976 sayılı kanunun 3. maddesinde yer alan ek mali yükümlülük koyma yetkisinin yürütme organına devrinin kanunilik ilkesiyle bağdaşmayacağını ifade etmektedir (Göker, 2013: 119-120).

Nitekim 2976 sayılı kanun kapsamında yürütme organına ek mali yükümlülük getirme noktasında verilen yetkinin, vergilemenin kanunilik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine iki adet başvuruda bulunulmuştur. Buna göre Anayasa Mahkemesi'nin 1984/6 Esas Sayılı ve 1985/1 Sayılı kararında, gelişmekte olan ülkelerde mal ve hizmet ihracatındaki artış hızının

düşük olmasına karşılık, kalkınmanın sağlanması için gereken ithalatın artış hızının daha yüksek olması nedeniyle ortaya çıkan dış ticaret açığı için acil ve etkili önlemler alınmasının zorunlu olduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda da gelişmekte olan ülke statüsünde olan Türkiye’de de dış ticaret alanında karşılaşılan güçlüklerin aşılmasında acil ve etkili önlemlerin derhal alınmasının gerekli olduğundan ve Anayasa 167. maddesinde yürütme kuruluna yetki verilebileceğinin öngörüldüğünden hareketle, 2976 sayılı kanunun Anayasa’ya aykırılık teşkil etmediği yönünde karar vermiştir. Aynı zamanda ilgili kararda ek mali yükümlülük konulmasının, onun nevi ve miktarının saptanması anlamına geldiği bu nedenle de nevi ve miktarı belli olmayan bir yükümlülüğün konulamayacağı ifade edilmektedir. Ancak ülke ekonomisi ne gibi ek mali yükümlülükler konulmasını gerektiriyorsa, bunun nevi ve miktarının saptanmasında, ek mali yükümlülüklerin önceden neler olduğunun sayılmasına olanak olmaması ve dış ticaretin ülke ekonomisi yararına düzenlenmesinin sağlanabilmesi gibi nedenlerle yürütme organına yetki verilebileceğini de belirtmektedir (Anayasa Mahkemesi, 1985).

4458 Sayılı Gümrük Kanunu’nun 3. maddesinin 5911 sayılı kanunla değişikliğe uğrayarak “ve mali yükleri” ibaresinin eklenmesinin Anayasa’nın 73. maddesine aykırılık oluşturduğu nedeniyle Anayasa Mahkemesine bir başka iptal başvurusunda bulunulmuştur. Buna göre Anayasa Mahkemesi 2011/109 Esas Sayılı ve 2012/145 Sayılı Kararı’nda gümrük vergileri tanımının içerisine diğer eş etkili vergiler ve mali yüklerin de dahil edilmesinin ek mali yükümlülüklerin de gümrük vergilerinin tabi olduğu usul ve esaslara göre işletilmesinin amaçlandığı ifade edilmektedir. Bu sayede de ek mali yükümlülükler için hak arama yolları, tahsil usulleri ve zamanaşımı gibi konularda ithalat vergileriyle birlikteliğin sağlanmış olacağı belirtilmektedir. Bununla birlikte ek mali yükümlülüklerin ithalat vergileri tanımının içerisine alınmasının ek mali yükümlülükler vergi niteliğinin kazandırmadığı da ifade edilmektedir. Buradan hareketle ek mali yükümlülüklerin nitelik ve içerik bakımından vergilerden farklılaştığı ve ithalat vergileri kavramı içerisine alınsa bile vergi niteliği kazanmadığı gibi nedenlerden dolayı ilgili düzenlemenin Anayasa’nın 73. maddesine aykırı olmadığı yönünde oybirliği ile karar vermiştir (Anayasa Mahkemesi, 2012).

Anayasa Mahkemesi kararlarından da anlaşılacağı üzere dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere acil ve etkili şekilde karar alınmasını gerektiren bir alan olması, ek mali yükümlülük kavramının Anayasa 73. maddesinde belirtilen “ve benzeri mali yükümlülük” kavramından farklılaştığı ve vergiden farklılaşması nedeniyle vergi niteliğine sahip olmadığı gibi nedenlerden dolayı ek mali yükümlülük koyma noktasında yürütme organına yetki verilmesinin vergilemenin kanunilik ilkesine aykırılık teşkil etmediği görüşü kanaatimizce ağır basmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Dış ticaret işlemleri sahip olduğu nitelikleri itibariyle anlık önlem alınıp uygulamaya geçilmesi gereken dinamik bir yapıya sahiptir. Ülke ekonomisi yararına olacak şekilde gerek yerli sanayinin korunması, gerek ticaret saptırıcı olaylar nedeniyle ticaret hadlerinde kötüleşmenin önlenmesi ve hazinenin gelir kaybına uğramasının önüne geçilmesi, gerekse de günümüzde gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunları arasında yer alan dış açığın kapatılması noktasında ithalatın kısıp ihracatın teşvik edilebilmesi için anlık tedbir alınıp uygulanmalıdır. Bu noktada yaşanacak gecikmeler ülke ekonomisi üzerinde ciddi zararlar oluşturabilmektedir. Bu nedenle dış ticaret işlemleri üzerinde ek mali yükümlülük koyma yetkisinin yürütme organına bırakılması anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü çağdaş demokratik devletler de doğal kanun yapma yoluyla getirilecek vergilerin uygulanması zaman alabilmektedir. Ayrıca dış ticaretin ülke ekonomisi üzerine yaratacağı olumsuzluklara karşı korumacılık politikasının uygulanabilmesi de mümkündür. Ancak günümüzde ülkelerin gerek uluslararası kuruluşlar gerek se de ikili ticaret anlaşmaları kapsamında temel olarak gümrük vergileri yoluyla korumacılık uygulayabileceği hükmü bulunmaktadır. Gümrük vergileri yoluyla korumacılık ise gerek prosedür açısından gerekse de zaman açısından oldukça katı bir yapıda düzenlenmiştir. Bu nedenle de ülkeler dış ticaret nedeniyle ortaya çıkan olumsuzluklar kapsamında hızlı ve kesin bir önlem almak için ek mali yükümlülük gibi birtakım istisnai kaçış klostları ya da emniyet valflerine sahiptir. Aynı zamanda bu noktada yapılan başvurular sonucunda ek mali yükümlülüklerin yürütme organına devredilmesinin kanunilik

ilkesine aykırılık teşkil etmediği yönünde Anayasa Mahkemesi kararları da bulunmaktadır. Sonuç olarak dinamik bir yapıya sahip dış ticaret işlemleri üzerine ülke ekonomisi yararına ek mali yükümlülük getirilmesi yetkisinin yürütme organına devredilmesinin kanunilik ilkesine aykırılık teşkil etmediği ifade edilebilir.

Kaynakça

- Akdoğan, A. (2011). *Kamu maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aksoy, Ş. (1998). *Kamu maliyesi*. (3. baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Anayasa Mahkemesi (1985, 11 Ocak). E.1984/6 ve K.1985/1 sayılı karar. Ankara: Anayasa Mahkemesi.
- Anayasa Mahkemesi (2012, 11 Ekim). E.2011/109 ve K.2012/145 sayılı karar. Ankara: Anayasa Mahkemesi.
- Bozkurt, N. (2011). İthalat sürecinde tahsil edilen ek mali yüklerin hukuksal anlamı. *Mali Çözüm*, 107, 137-146.
- Bulutoglu, K. (1976). *Türk vergi sistemi*. (5. Baskı). İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Çağan, N. (1982). *Vergilendirme yetkisi*. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları.
- Doğrusöz, B. (1985). Vergilendirme yetkisinin yasama ve yürütme organları arasında bölüşümü. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 6(1-3), 65-76.
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö., & Gümüş, E. (2012). *Kamu maliyesi*. (4.baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Gerçek, A. (2020). *Dış ticaret işlemleri ve vergilendirilmesi*. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Gerçek, A., & Bakar, F. (2017). Vergilemede kanunilik ilkesi açısından Anayasa'nın 73/4. Maddesi ile bakanlar kuruluna yetki verilmesinin değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance*, 2(1), 7-26.
- Gerçek, A., Bakar, F., Mercimek, F., Çakır, E. U., & Asa, S. (2014). Vergilemenin anayasal temellerinin çeşitli ülkeler açısından karşılaştırılması ve Türkiye için çıkarımlar. *AÜHFİD*, 63(1), 81-130.
- Göker, C. (2013). Dış ticaret işlemlerine konulan ek mali yükümlülüklerde öngörülebilirlik ilkesi üzerine bir deneme. *Ankara Barosu Dergisi*, 2013(1), 115-124.
- Gürdal, T., & Ekeryılmaz, Ş. (2018). Vergilemede hukuki güvenlik ilkesinin Danıştay kararları ışığında incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(2), 205-226.
- Hacıköylü, C. (2015). İthalat sırasında ödenen vergiler ve diğer mali yükümlülükler: Türkiye ve cep telefonu ithalatı. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 21-36.
- Karakoç, Y. (2013). Anayasal vergilendirme ilkeleri üzerine bir değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(Özel Sayı), 1259-1308.
- Karaş, E. (2020). *Refah iktisadi bağlamında optimal vergi arayışı: Türkiye örneği*. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Karaş, G., & Karaş E. (2020). Vergileme tekniği açısından anti-damping vergisinin incelenmesi. *Vergi Raporu*, 245, 27-41.
- Kirmanoglu, H. (2007). *Kamu ekonomisi analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Nadaroglu, H. (1992). *Kamu maliyesi teorisi*. (8. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Oktar, S. A. (1997). Vergi benzeri mali yükümlülükler ek mali yükümlülükler ve bir totolojik düzenlemenin analizi. *İ. Ü. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 37. seri, 155-189.
- Öncel, M., Kumrulu, A., & Çağan, N. (2006). *Vergi hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Özer, F. (2009). *Vergi hukukunda ek mali yükümlülükler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pehlivan, O. (2015). *Kamu maliyesi*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Resmi Gazete. (2018, 22 Haziran). 2018/11799 Sayılı Bazı Ürünlerin İthalatında Ek Mali Yükümlülük Tahsili Hakkında Karar.
- Selen, U. (2020). *Gümrük işlemleri ve vergilendirilmesi*. (10.baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Şen, H., & Sağbaş, İ. (2016). *Vergi teorisi ve politikası*. Ankara: Kalkan Matbaacılık.
- Şenyüz, D. (1993). Vergilemede istikrar ilkesi ve Türk vergi mevzuatı. *İ. Ü. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 35. seri, 207-216.
- Tekbaş, A. (2009). Vergi kanunlarının anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi: Türkiye değerlendirmesi. *Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2009/396*.

Turhan, S. (1993). *Vergi teorisi ve politikası*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası. (1982, 9 Kasım). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>, Erişim Tarihi: 15.03.2021.

Uluatam, Ö. (2012). *Kamu maliyesi*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Wagner, A. (1883). *Finanzwissenschaft*. Leipzig.

Extended Abstract

Aim and Scope

States, from time to time, may interfere with the fundamental rights and independents of individuals while exercising their taxation-related authority. At this point, a number of constitutional principles have been developed in order to prevent arbitrary behavior of states in taxation. Undoubtedly, the most important of these principles is the principle of legality of taxation. In accordance with the principle of legality, taxes are imposed, changed or abolished only by law. However, due to a number of economic and social reasons, the taxation authority can be transferred to the executive body by the legislature. One of the important areas related to the delegation of authority is the field of foreign trade. It is important that foreign trade has a dynamic structure due to its nature and that regulations in this area are made without delay. At this point, in the second paragraph of Article 167 of the 1982 Constitution of the Republic of Turkey, there is a provision that the executive body may be authorized to make regulations regarding foreign trade and to impose and remove additional fiscal liabilities, other than taxes and similar liabilities, on foreign trade transactions. In line with the relevant provision, the Law No. 2976 on the Regulation of Foreign Trade was enacted on 02/02/1984. From this point of view, the issue of whether the transfer of regulatory authority regarding additional fiscal liabilities in the field of foreign trade with the relevant provision in the Constitution and the Law No. This situation constitutes the purpose of the study. In other words, within the scope of the study, it is aimed to determine the legal qualifications of additional fiscal liabilities and to clarify the discussions in the literature by evaluating them within the scope of the principle of legality in the constitution.

Methods

Within the scope of the study, whether the additional fiscal liabilities taken over foreign trade are in accordance with the principle of legality is technically examined. Then, the articles written on the subject were reached and the general trend was revealed as well as from which angle the literature approached the subject. Afterwards, the relevant decisions of the Constitutional Court are given. Finally, the legality of additional fiscal liabilities, both technically and in terms of the Constitution, is discussed.

Findings

There are various opinions in the literature about whether leaving the authority to impose additional fiscal liabilities to the executive body is against the principle of legality. Bulutoğlu (1976) and Çağan (1982) states that the authority to be given to the executive body at the point of taxation is a requirement of the short-term economic and fiscal policy to be applied against sudden and unexpected changes in the economy. Oktar (1997), Tekbaş (2009), Bozkurt (2011) and Göker (2013) states that additional fiscal liabilities are tax-like liabilities and that the definition of the concept of additional fiscal liability in both the Constitution and the Law No. 2976, and at the same time not determining the type and amount of additional fiscal liabilities and transferring them directly to the executive body constitutes a violation of the principle of legality. As a matter of fact, two applications were made to the Constitutional Court on the grounds that the authority given to the executive body to impose additional fiscal liabilities within the scope of Law No. 2976 was contrary to the principle of legality of taxation. According to the decisions of the Constitutional Court, the delegation of authority to the executive body in the regulation of additional fiscal liabilities does not constitute a violation of the principle of legality of taxation.

Conclusion

Foreign trade transactions have a dynamic structure that requires immediate action and implementation due to its characteristics. For the benefit of the country's economy, both to protect

the domestic industry, to prevent the deterioration in the terms of trade due to trade diversion events and to prevent the loss of income of the treasury, and to close the foreign deficit, which is one of the most important problems of today's developing countries, in order to reduce imports and encourage exports, it can be done instantly. precautions should be taken and implemented. Delays at this point can cause serious damage to the country's economy. For this reason, it is understandable that the authority to impose additional fiscal liabilities on foreign trade transactions should be left to the executive body. Because in modern democratic states, it may take time to apply the taxes to be brought through natural law making. In addition, it is possible to implement a protectionism policy against the negative effects of foreign trade on the country's economy. However, today, there is a provision that countries can apply protectionism mainly through customs taxes within the scope of both international organizations and bilateral trade agreements. Protectionism through customs duties, on the other hand, is regulated in a very strict structure in terms of both procedure and time. For this reason, countries have some exceptional escape clauses or safety valves, such as additional fiscal liabilities, in order to take a quick and definite measure within the scope of the negativities arising from foreign trade. At the same time, there are also Constitutional Court decisions stating that the transfer of additional fiscal liabilities to the executive body as a result of the applications made at this point does not constitute a violation of the principle of legality. As a result, it can be stated that the transfer of the authority to impose additional fiscal liabilities for the benefit of the country's economy on foreign trade transactions with a dynamic structure does not constitute a violation of the principle of legality.

Halkla İlişkilerde Yapay Zeka Kullanımı Üzerine Nitel Bir Araştırma

A Qualitative Research on The Use of Artificial Intelligence in Public Relations

Öz

Geride bıraktığımız on beş yılda bilişim ve iletişim araçlarının teknolojilerinde yaşanan gelişmeler halkla ilişkiler çalışmalarını kökten değiştirmiştir. Yapay zekâ, büyük veri, makine öğrenmesi ve doğal dil işleme gibi terim ve kavramlar kurumsal iletişimin bir parçası olmuştur. Kitlelerin aynı zamanda içerik üreticisi haline gelmesi krizleri geleneksel medyadan başka mecralara taşımış, sesli asistan ve chatbot gibi araçlar sayesinde müşteri iletişimi farklı boyutlar kazanmıştır.

Bu makalede yapay zekânın halkla ilişkiler sektörünü nasıl etkilediği araştırılmıştır. Günümüzde birbirinden çok farklı alanlarda karşımıza çıkan yapay zekânın halkla ilişkiler için ne anlam ifade ettiği, sektöre ne gibi katkılar sağladığı, hangi PR uygulamalarında yapay zekâdan faydalandığı üzerinde durulmuştur.

Ayrıca yapay zekâ kullanımında karşılaşılan güçlüklerin neler olduğuna, yapay zekâlı halkla ilişkilerin geleceğine ve etik konularına değinilmiştir. Makaleyi yazma sürecinde farklı jenerasyonlara mensup on dokuz halkla ilişkiler uzmanıyla yarı yapılandırılmış sorular çerçevesinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapay zekânın hedef kitle analizi, kriz yönetimi, kampanya tasarımı, ölçüm ve raporlama, tekrarlanan görevlerin otomasyonu, influencer belirleme, içerik oluşturma ve medya takip gibi görevlerde meydana getirdiği değişiklikler hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Abstract

In the last fifteen years, developments in the technologies of information and communication tools have radically changed public relations studies. Terms and concepts such as artificial intelligence, big data, machine learning and natural language processing have become a part of corporate communication. The fact that the masses have become content producers at the same time has moved the crises from traditional media to other channels, and customer communication has gained different dimensions thanks to tools such as voice assistant and chatbot.

In this article, it has been researched how artificial intelligence affects the public relations sector. The meaning of artificial intelligence for public relations, which we encounter in many different fields today, what kind of contributions it makes to the sector, and which PR practices use artificial intelligence are emphasized.

In addition, the difficulties encountered in the use of artificial intelligence, the future of artificial intelligence public relations and ethical issues are mentioned. In the process of writing the article, interviews were held with eighteen public relations experts from different generations, within the framework of semi-structured questions. Evaluations were made about the changes made by artificial intelligence in tasks such as target audience analysis, crisis management, campaign design, measurement and reporting, automation of repetitive tasks, influencer identification, content creation and media monitoring.

Giriş

Yapay zekâ çalışmalarının başlangıcı 1950'li yıllara kadar gitmektedir ancak bu teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşması yakın zamanlarda olmuştur. Günümüzde e-ticaret, bankacılık, telekomünikasyon, pazarlama, reklamcılık, eğitim, sağlık, havacılık ve lojistik gibi pek çok sektörde yapay zekâ yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Teknolojide yaşanan gelişmeler ve ortaya çıkan yeni iletişim araçları her devirde halkla ilişkiler çalışmalarını doğrudan etkilemiştir. Günümüzde geleneksel PR uygulamaları tamamen yok

Tolkun Nazarkul Kyzy Soldan

Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla
İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Kocaeli,
Türkiye, tolkunsoldan@gmail.com
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-9727-1020>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Halkla İlişkiler, Yapay Zekâ, Büyük Veri,
Doğal Dil İşleme, Makine Öğrenmesi

Keywords

Public Relations, Artificial Intelligence, Big
Data, Natural Language Processing, Machine
Learning

Submitted: 06 / 05 / 2022

Accepted: 27 / 05 / 2022

olmamıştır ancak yapay zekânın sunduğu fırsatlar halkla ilişkiler çalışmalarını büyük ölçüde dönüştürmüştür.

Aydınalp'e göre bir işletmenin, bir kurumun ya da kişilerin iletişim kurmak amacıyla yürüttüğü düzenli faaliyetler olan halkla ilişkiler, mesajlarını doğru zamanda, doğru yerde ve doğru hedef kitlelere ulaştırmayı amaçlar. Ayrıca halkla ilişkiler iletişimin farklı boyutlarını sistematik bir biçimde yönetmeyi içerir. İtibar, imaj, kriz iletişimi, pazarlama iletişimi, reklam, geleneksel ve sosyal medya yönetimi, lobicilik, sponsorluk, sosyal sorumluluk, kurumsal kimliği yönetme, etkinlik yönetimi, kurumsal iletişim vb. uygulama alanlarında halkla ilişkiler uzmanları zaman zaman Yapay Zekâ (A.I.) algoritmalarından faydalanmaktadır (Aydınalp, 2020).

Yapay zekâ gerek kapasite, gerek yetenek, gerekse de hız bakımından insanların üstesinden gelemeyeceği işleri yapabilmektedir. Bankacılık başta olmak üzere pek çok sektörde müşteri iletişimini artık yapay zekâlı bilgisayar programları gerçekleştirmektedir. Bunun dışında geleneksel medya, internet medyası ve sosyal ağların takibi, analizi; reklam ölçümlenmesi; sosyal sorumluluk ve sponsorluk faaliyetlerinin değerlendirilmesinde yapay zekâdan yararlanılmaktadır. Ayrıca influencer marketing çalışmaları yapılırken markalar için doğru fenomenin belirlenmesinde, e-ticaret firmalarının mevcut ve potansiyel müşterilerin özelliklerini tespit etmesinde yapay zekâ yine önemli roller oynamaktadır.

Halkla ilişkilerde birbirinden farklı yapay zekâ kullanım biçimleri bulunmakla birlikte medya takibi ve müşteri etkileşimi alanlarında daha yoğun bir faydalanma olduğu göze çarpmaktadır. Gerek resmî ve özel kurumlar gerekse farklı büyüklüklerdeki işletmeler medyayı etkili bir şekilde takip edebilmek, farklı iletişim kanallarında sürekli olarak hizmet sunabilmek için yapay zekâ desteğine ihtiyaç duymaktadır.

Günümüzde sohbet robotları ve sesli asistanlar tıpkı web siteleri, sosyal ağlar ve mobil uygulamalar gibi sıradanlaşmış; kurumların, işletmelerin halka dönük yüzü haline gelmiştir. Bu araçlar bir taraftan iki yönlü simetrik modelde iletişim sağlarken diğer taraftan kurumlar için çok değerli veriler toplamaktadır. Söz konusu verileri yapay zekâ algoritmalarıyla doğru analiz etmek verimliliği ve kârlılığı beraberinde getirmekte, kurumların itibarını arttırmakta; yaklaşmakta olan krizleri önceden haber verebilmektedir. E-ticaret sektöründe ise bu saydıklarımıza ek olarak yine eldeki verilerin farklı şekillerde işlenmesine dayalı öneri sistemleri, mevcut ve potansiyel müşterilerin profillerini zenginleştirmeye yardımcı olmaktadır.

Araştırmada yapay zekânın halkla ilişkilere etkileri, uygulanma biçimleri, sunduğu avantajlar ve dezavantajların tartışılması amaçlandı. Yaş olarak farklı jenerasyonlara mensup on dokuz halkla ilişkiler uygulayıcısıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilerek bu çalışmayı yapıldı. Ayrıca yapay zekânın halkla ilişkilere etkileri konusunda yayınlanan makaleler, tezler ve kitaplar taranarak bu çalışmalarda yer alan görüşlerden faydalanıldı. Ayrıca yapay zekâ alanında bir perspektife sahip olmak, deneyim kazanmak ve terminolojiye hakim olmak için başlangıç düzeyindeki sertifika programlarına katıldı. Bu dışında halkla ilişkiler ajanslarına hizmet veren startaplarda çalışan yazılımcılarla iletişim halinde olundu. Türkiye Yapay Zeka İnisiyatifi ve Turkish AI Hub YouTube kanallarında gerçekleştirilen webinarlar ve meet-uplar takip edildi.

1. Literatür incelemesi

Halkla ilişkilerde yapay zekâ kullanımına ilişkin akademik yayınlar gün geçtikçe artmaktadır. Öne çıkan yayınlardan kısaca söz etmek gerekirse Public relations and artificial intelligence: It's not (just) about robots'da (Galloway, Swiatek: 2018) yapay zekâ ve halkla ilişkiler arasındaki büyüyen ilişki incelenmektedir. Yapay zekânın gelecekte oynayabileceği roller özetledikten sonra yapay zekânın halkla ilişkiler uygulayıcıları ile müşterilere etkileri ele alınmaktadır. Artificial Intelligence: A Strategic Disruption in Public Relations'da (Panda, Upadhyay, Khandelwal: 2019) yapay zekânın halkla ilişkiler sektörü açısından taşıdığı anlam, yapay zekânın faydaları, uygulama şekilleri ve halkla ilişkilere etkisi tartışılmaktadır. Halkla İlişkiler Perspektifiyle Yapay Zekâ (A.I.)'da "Yapay Zeka (A.I.) halkla ilişkiler uzmanlarının yükünü nasıl hafifletir, sıradan ve zaman alıcı görevleri uzmanlar adına nasıl yapar, uzmanlar otomasyondan ve Yapay Zekâdan (A.I.) korkmalı mı?" (Aydınalp:2020) gibi sorulara cevap aranmaktadır. Fidan ve Rençber (2019) İki Yönlü Simetrik

Halkla İlişkiler Sürecinde Bir Moderatör Olarak Yapay Zekânın Rolü'nü ele almaktadır. Oğuz, (2020) "Sosyal Medya, Büyük Veri ve Yapay Zekânın Dijital Halkla İlişkilerdeki Rolü"nü incelemektedir. The Rise of Intelligent Machines: How Artificial Intelligence is Transforming The Public Relations Industry (Ardila: 2020) başlıklı çalışmada ise yapay zekânın halkla ilişkiler sektörünü nasıl dönüştürdüğü ayrıntılı ve örnek olaylar üzerinden anlatılmaktadır. Çağlayan'ın "Yapay Zekânın Halkla İlişkilerin Geleceğine Etkisi: Türkiye'de Halkla İlişkiler Profesyonelleri Ekseninde Bir Alan Araştırması" başlıklı makalesinde ise halkla ilişkiler profesyonellerinin hangi teknoloji, araç ve yazılımları kullandıklarına, bu araçları kullanım sıklıklarına, teknoloji, araç ve yazılımların halkla ilişkiler süreçlerine etkilerini nasıl değerlendirdiklerine, yapay zekâyı bir fırsat mı yoksa bir tehdit olarak mı gördüklerine değinmiştir (Çağlayan, 2021).

Afzal yapay zekânın halkla ilişkilerde bir devrim yaptığını, sadece rutin görevleri yönetmede yardımcı olmakla kalmadığını aynı zamanda sıkıcı ve karmaşık işleri dönüştürdüğünü (Afzal, 2018) belirtmiştir. Wiencierz ve Röttger'e göre halkla ilişkiler büyük veriye (big data) dayalı geri dönüşü olmayan bir devrimle karşı karşıyadır (Wiencierz ve Röttger, 2019: 1). Penn, yapay zekânın halkla ilişkiler uzmanları için üç ana fayda sağladığını belirtiyor: otomasyon, hızlanma ve doğruluk (Penn, 2018).

Panda ve diğerlerine göre yapay zekâ araçlarının ve teknolojilerinin benimsenmesi ve uygulanmasıyla kuruluşlar, halkla ilişkiler çalışmalarını ölçebilir. Ayrıca yapay zekâ çeşitli görevleri otomatikleştirme ve gerçekleştirme potansiyeline sahiptir. Bu görevler veri odaklı hikayeler yazmayı, medya listelerini organize etmeyi ve güncellemeyi, kriz yönetimine yardımcı olmayı, sesi metne dönüştürmeyi, medya trendlerini takip etmeyi ve tahmin etmeyi ve sosyal medyayı izlemeyi ve yönetmeyi içerir (Panda ve diğerleri, 2019: 2).

Galloway ve Swiatek'a göre halkla ilişkiler uygulayıcılarının yapay zekâ uzmanı olmaları şart değildir ancak ajans müşterilerini bilgilendirebilecek, onlara uygulanabilir tavsiyeleri sunabilecek düzeyde yapay zekânın imkânları hakkında bilgiye sahip olması gerekir (Galloway ve Swiatek, 2018: 1).

Afzal (2018) yapay zekâyla birlikte halkla ilişkilerde bir devrim olduğunu ve yapay zekânın halkla ilişkiler endüstrisine yardımcı olmaya hazır olduğunu belirtir. Ona göre yapay zekâ halkla ilişkilerde yalnızca rutin görevleri yerine getirmede yardımcı olmakla kalmayacak, aynı zamanda sıkıcı ve karmaşık işlerle de ilgileneyecektir (Afzal, 2018). Abdullah'a göre halkla ilişkiler yapay zekâyla ortaya çıkan stratejileri ve araçları yeniden tanımlamalı, yeniden gerçekleştirmeli ve yeniden konumlandırılmalı. PR uygulayıcılarının sahip olması gereken yeni yetkinlikleri hazırlamalıdır (Abdullah, 2020: 411)

Chart, halkla ilişkiler endüstrisinin yapay zekâyı yaklaşımında iyimserlik ve korkunun yan yana olduğunu belirtir. Ona göre korkunun nedeni halkla ilişkiler uygulayıcılarının rolünün ortadan kalkacağıyla ilgili duyulan endişe. Buna rağmen halkla ilişkiler uygulayıcılarında yapay zekâyı öğrenme ve bu teknolojiye uyum sağlama isteği de var. Ancak nereden başlayacağını bilmemek ve eğitim için zaman bulamamak PR uzmanlarının yapay zekâ konusunda ilerlemesini frenliyor gibi görünüyor. Chart hiçbir şey yapmamanın da bir seçenek olmadığını belirttikten sonra yapay zekânın stratejik planlamadan içerik yazmaya kadar halkla ilişkilerin her yönünü şimdiden etkilediğini, önümüzdeki yıllarda halkla ilişkiler alanında değerli ve anlamlı bir kariyere sahip olmak isteyen herkesin yapay zekâyı öğrenmesi gerektiğini söyler (Chart, 2018).

Chui vd. yapay zekânın yükselişiyle iş kayıpları, etik konular ve insanları kontrol eden makineler gibi sorunlara dikkat çeker (Chui, Manyika ve Miremadi, 2016). Ristic'e göre aslında PR, güven ile ilişkili itibarı sürdürmek için bir disiplindir yani insanlar, makineler veya botlarla değil insanlarla güven inşa eder (Ristic 2017).

Wiencierz ve Röttger'e göre (2017) halkla ilişkilerde büyük verinin ne kadar kullanılabilmesi sorusu hâlâ büyük ölçüde keşfedilmemiş durumda. Büyük verinin artan önemi nedeniyle, özellikle pazarlama gibi disiplinlerin bu alanda halkla ilişkilerden önde olduğu düşünüldüğünde, halkla ilişkilerin bu konuya daha fazla dahil olması gerekmektedir (Wiencierz ve Röttger, 2017).

Ardila yapay zekânın halkla ilişkiler alanını nasıl dönüştürdüğünü anlamak için, bu devrim niteliğindeki teknolojinin kökenlerini ve altında yatan işlevi dikkate almanın önemine işaret eder

(Ardila, 2020). Waddington'a göre yapay zekâ araçları henüz halkla ilişkilerdeki işlerin yerini almıyor. En iyi ihtimalle verimlilik yaratıyorlar. (Waddington, ?)

Peterson halkla ilişkilerde yapay zekâ kullanmanın korkulacak bir şey olmadığını belirtir ve şöyle devam eder: “[Yapay zekâ] veri toplamada verimlilik yaratmak için benimsenmesi gereken, personelin müşterilerine ve sektörlerinin yaratıcılığına odaklanmasını sağlayan bir araçtır.” (Peterson, 2019)

2. Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Araştırmada iletişim teknolojilerinde ve yapay zekâda yaşanan gelişmelerin halkla ilişkiler çalışmalarını nasıl etkilediğini, özellikle sosyal ağlar temelinde yürütülen halkla ilişkiler faaliyetlerinde hangi tekniklerin nasıl ve ne oranda kullanıldığının ortaya çıkarılması amaçlandı. Ayrıca yapay zekâ teknolojisinin neresinde bulunduğu, bu teknolojinin nereye doğru gittiği, yapay zekânın kullanım şekilleri ve halkla ilişkiler çalışmalarına getirdiği yeniliklerin tespit edilmesi hedeflendi.

Bazı popüler yayınlarda ve bilimsel makalelerde yapay zekâ içeren yazılımların ve makinelerin insan zekâsı gerektiren görevleri yerine getirebildiği ifade edilmektedir. Halkla ilişkiler sektörü yapay zekâ teknolojilerinden faydalanarak kampanya tasarlama, basın bülteni oluşturma, krizi önceden haber alma, çağrı merkezi iletişimi gibi çeşitli görevleri gerçekleştirme imkânına kavuşmuştur.

Kurumların rekabette geri kalmaması için yapay zekâlı halkla ilişkiler uygulamalarının giderek zorunluluk haline geldiği sektör çalışanları tarafından ifade edilmektedir. Günümüzde sıkça karşılaşılan sosyal ağların izlenmesi, bilgisayarlı görüş, chatbot ve sesli asistan gibi araçlar ve uygulamalar halkla ilişkiler çalışmalarına yeni boyutlar eklemiştir.

Yakın gelecekte sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik ve karma gerçekliğe ilginin daha da artacağı, metaverse gibi yapay zekâ destekli medya platformlarına yenilerinin ekleneceği düşünüldüğünde halkla ilişkilerin bu alanda yeni roller üstlenmesi kaçınılmazdır.

Çalışmanın amacı yapay zekâ olgusunun potansiyeline, faydalarına, uygulama biçimlerine, içerdiği tehditlere, oluşturduğu algıya ışık tutmaktadır. Ayrıca halkla ilişkiler sektörünün bugününde ve gelecek projeksiyonunda yapay zekânın rolünü ortaya koymaktır.

Halkla ilişkilerde yapay zekâ kullanımı güncel ve ilgi gören bir olgu olduğundan sektöre katkı sağlamak amacıyla yapılan bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Halkla ilişkiler uygulayıcılarının yapay zekâ uygulamaları konusundaki farkındalıkları ve tutumları nelerdir?
- Halkla ilişkiler uygulayıcıları tarafından hangi yapay zekâ araçları ve teknikleri kullanılmaktadır?
- Halkla ilişkiler uygulayıcılarının yapay zekâ kullanımıyla ilgili düşünceleri nelerdir?

3. Araştırma Metodolojisi ve Araçları

3.1. Araştırmanın Yöntemi ve Deseni

Çalışmada sosyal bilimler araştırmalarında sıklıkla tercih edilen bilimsel araştırma yöntemlerinden biri olan “Nitel Araştırma Yöntemi” kullanılmıştır. Bu araştırma yöntemi “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma yöntemi” (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 39) olarak tarif edilebilir.

Nitel araştırmalarda sayısal verilere ve istatistiklere daha az yer verilirken sözlü ve nitel analizlere daha çok vurgu yapılır. Nitel araştırmacılar olayları bağlamı içerisinde inceler. Sorunları, içerisinde oluşup geliştiği değerler sisteminden yalıtılarak analiz etmez, durumlara egemen olan ilişkiler ağını kendi doğal ortamında yorumlamaya veya bunların anlamlarını ortaya çıkarmaya çalışır (Neuman'dan aktaran Karataş, 2017: 71).

Nitel araştırmalarda çalışmalara başlamadan önce araştırma desenini belirlemek önem taşımaktadır. “Nitel araştırma desenleri araştırma etkinliklerinin birbiriyle tutarlı ve amaca uygun

bir biçimde gerçekleştirilmesi açısından araştırmacıya rehberlik eder.”(Nitel Araştırma Desenleri, 69)

Çalışmanın araştırma deseni *durum çalışmasıdır*. “Durum çalışması, sınırlı bir sistemin nasıl işlediği ve çalıştığı hakkında sistematik bilgi toplamak için çoklu veri toplama kullanılarak o sistemin derinlemesine incelenmesini içeren metodolojik bir yaklaşımdır” (Chmiliar’dan aktaran Subaşı ve Okumuş, 2017: 420). Yin’e göre durum çalışmaları açıklayıcı, tanımlayıcı ve keşfedici olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Yin, 2003: 6). Bu araştırma *keşfedici durum çalışması*na girmektedir. Çünkü olay ya da olguların ne olduğunu ortaya çıkarmak için yapılan nitel araştırmalar keşfedici kategoride yer almaktadır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, faaliyetlerini Türkiye’de sürdüren halkla ilişkiler ajanslarında çalışan yöneticilerden ve uygulayıcılardan oluşmaktadır. Evreni oluşturan birimlere ulaşmada yaşanan güçlükler nedeniyle kartopu örnekleme yöntemi tercih edilmiştir.

Kartopu örnekleme yöntemini kullanan bir araştırmacı, ilgilendiği ve incelediği olgu ile ilgili olarak evrende en çok bilgiye sahip olduğunu düşündüğü kişilere konu hakkında başka kimlerle görüşebileceğini sorarak yeni bilgiler edinmeye çalışır (Baltacı, 2018).

Araştırmada Türkiye Halkla İlişkiler Derneği (TÜHİD) üyesi olan PR uzmanları örneklem olarak alınmıştır. Katılımcıların tamamı halkla ilişkiler ajanslarındaki üst düzey yöneticilerden oluşmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması

Araştırmanın soruları ortaya çıktıktan sonra bu sorulara cevap olacak verilerin hangi metodla toplanmasının daha verimli olacağı tespit edilmeye çalışıldı. Literatür taramasına paralel olarak “olmakta olan şey” gözlemlendi ve konuyla ilgili dökümanlar incelendi. Döküman incelemesi sırasında araştırma sorularına cevap olabilecek çok değerli bilgilerle karşılaşıldı. Bundan sonraki süreçte verileri toplamak için en etkili yöntemin örnekleme oluşturan kişilerle derinlemesine görüşme yapmak olduğu kanaatine varıldı.

Derinlemesine görüşme, araştırılan konunun bütün boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı cevapların alınmasına imkân veren bir veri toplama tekniğidir. (Tekin, 2012) Araştırmanın amacı doğrultusunda hazırlanan sorularla görüşülen kişinin deneyimlerine, gözlemlerine, bakış açılarına, inançlarına, duygu ve düşüncelerine ilişkin verileri elde etmek mümkündür.

Halkla ilişkiler uygulayıcılarıyla yapılacak olan görüşmenin konusu hakkında görüşülecek kişiye telefon ya da e-posta yoluya önceden bilgi verilmiştir. Görüşmelerin bazıları görüşme isteği bildirildikten hemen sonra telefonda, bazıları ise randevu alınarak ZOOM ve Google Meet gibi online toplantı platformlarında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin tamamı Covid-19 salgınının etkisi ve görüşme kişilerinin isteği nedeniyle yüzyüze değil uzaktan yapılmıştır.

Görüşmelerin bazılarında ses ve görüntü kaydı birlikte yapılırken bazılarında sadece ses kaydı yapılmıştır. Ses verileri görüşmeden sonra yazıya dökülmüş ve analiz edilmiştir. Böylelikle halkla ilişkiler uygulayıcılarının halkla ilişkilerde yapay zekâ kullanımıyla ilgili bilgileri, tutumları, davranışları ve görüşleri ayrıntılı olarak belirlenmeye çalışılmıştır.

3.4. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada geçerlik ve güvenirliliği etkileyen durumları olabildiğince azaltmak amacıyla çeşitli önlemler alınmıştır (Balat vd. 2019). Alınan önlemler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Çalışmada Alınan Geçerlik ve Güvenirlik Önlemleri

Geçerlik	Güvenirlik
Veri toplama aracı ve sürecinin açıklanması	Uzman görüşünün alınması
Veri analiz sürecinin açıklanması	Kayıt cihazı kullanılarak veri kaybının önlenmesi
Varsayımlar ve sınırlılıkların belirlenmesi	Katılımcı görüşünün (kontrolünün alınması)
Örnekleme özelliklerinin açıklanması	Veriler arası tutarlılığın kontrol edilmesi
Örnekleme seçim şeklinin belirtilmesi	Bulguların yorum yapılamadan sunulması
Katılımcı gönüllülüğünün alınması	Verilerin sonuç kısmında uygun şekilde tartışılması
Çalışmanın uygulama sürecinin betimlenmesi	

Araştırmacının rolünün betimlenmesi
Kullanılan yöntemin seçim gerekçesinin
açıklanması
Evrenin tanımlanması

Çalışmanın geçerliliğini sağlamak için literatür taramasından sonra bir görüşme formu hazırlandı. Uygulama öncesinde bir akademisyenin ve bir halkla ilişkiler uzmanının görüşme formu hakkındaki görüşleri alındı. Öneriler doğrultusunda form üzerinde birtakım düzenlemeler yapıldı.

Görüşme öncesinde katılımcılara çalışmamızın içeriği, amacı, yöntemi ve ortalama görüşme süresi hakkında gerekli açıklamalar yapıldı. Görüşmeler katılımcıların cevaplama şekilleriyle bağlantılı olarak 10-40 dakika arasında değişen sürelerde gerçekleşti. Görüşme esnasında anlaşılmayan ya da muğlak kalan kısımlarla ilgili olarak katılımcıların verdiği cevapları teyid etme yoluna gidildi.

Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için halkla ilişkiler uygulayıcıları katılımcı olarak belirlendi. Görüşmeler katılımcılara önceden bilgi verilerek kaydedildi. Veriler katılımcıların onayı alındıktan sonra çalışmaya dahil edildi. Araştırmacı, verileri okuduktan sonra kodları, kategorileri ve temaları oluşturdu. Katılımcıların verdikleri cevaplardan bulgular kısmında alıntılar yapıldı. Tutarlılık kontrol edildikten sonra veriler tartışıldı.

4. Veri Analizi ve Bulgular

4.1. Verilerin Analizi

Nitel araştırmalarda verilerin işlenmesi deşifre, kodlama, araştırmacı günlüğü yazımı ve kategori oluşturma basamaklarından oluştuğu (Çelik vd. 2020) için verilerin analizi sürecine halkla ilişkiler uygulayıcılarıyla yapılan görüşmelerden elde edilen ses verileri deşifre edilerek ve düzenli metne dönüştürülerek başlandı.

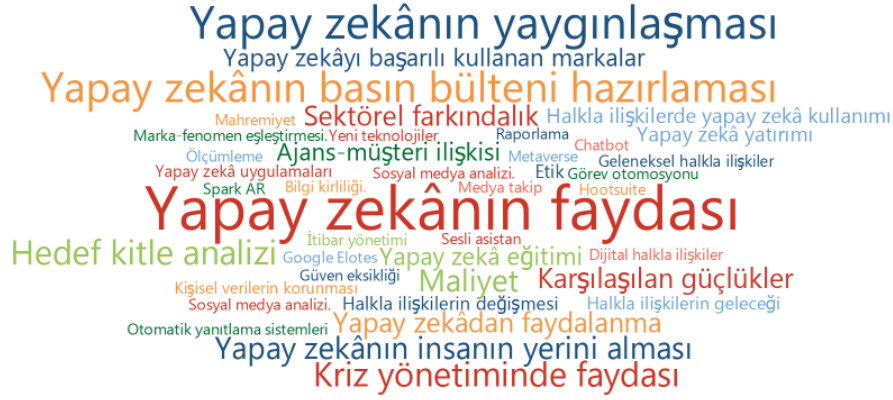
Tablo 2: Deşifre Örneği

Araştırmacı	: Mesleğinizi yaparken yapay zekâdan faydalaniyor musunuz?
Katılımcı	: Halkla ilişkiler faaliyetlerinde yapay zekâyı çok aktif kullanmıyoruz.
Araştırmacı	: Sizce Halkla İlişkiler sektörü yapay zekânın sunduğu imkanların farkında mı?
Katılımcı	: Farkında ama maliyetlerinin de farkında. Türkiye’de PR sektörü o kadar derin bir sektör değil. Elli yılı geride bırakmasına rağmen hâlâ gelişmemiş. O yüzden büyük bütçesi olan bir sektör değil. Amerika’da yüz milyon doların üzerinde ciro yapan şirketler var. Onların yapay zekâdan faydalanması başka bir şey. Türkiye’de yüz milyon doların üzerinde ciro yapan bir tane bile halkla ilişkiler şirketi yok.
Araştırmacı	: Sizce yapay zeka halkla ilişkilercilerin işlerini kolaylaştırır mı?
Katılımcı	: Evet, çok fazla kolaylaştırır.

Sonraki aşamada düzenli metinler Maxqda 18 programına yüklenerek kodlama basamağına geçildi. Bilindiği üzere içerik analizinde önce birbirine benzeyen nitel veriler belli tema ve kategoriler altında düzenlenir ve sonrasında neden-sonuç ilişkileri yorumlanarak birtakım sonuçlara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek’ten aktaran Bektaş, 2016). Bu düşünceden hareketle görüşme verilerini kod, kategori ve tema şeklinde sınıflandırıldı. Kodlama sürecinde, kodların birbirleriyle olan muhtemel ilişkilerinin ortaya çıkarılabilmesi için kimi zaman birden fazla işaretleme yapıldı.

4.2. Bulgular

Verilerin kodlanması sürecinde kodların kendi aralarındaki ilişkilere bakılarak kategoriler ve temalar oluşturuldu. Ortaya çıkan kodlar aşağıda kelime bulutu şeklinde gösterildi. Kelimelerin büyüklüğü kodun veride kapladığı alanla doğru orantılıdır.

Şekil 1: Kod Bulutu

4.3. Halkla İlişkiler Uygulayıcılarının Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan halkla ilişkiler uygulayıcılarının demografik özelliklerine ilişkin bulgular beş kriter çerçevesinde analiz edilmiştir. Bunlar yaş, cinsiyet, eğitim, ajanstaki konum ve tecrübe süresidir.

Görüşülen halkla ilişkiler uygulayıcılarından en genç olanı görüşme tarihinde 25, en yaşlı olanı ise 61 yaşındaydı. Bunun dışındaki katılımcıların beşi 31-40 yaş aralığında, yedisi 41-50 yaş aralığında, beşi ise 51-60 yaş aralığında yer alıyordu. Katılımcıların on biri bay, sekizi bayandı.

Görüşülen uygulayıcıların onu Halkla İlişkiler ve Tanıtım/Reklamcılık bölümünden, üçü Gazetecilik bölümünden, biri ise Radyo, Televizyon ve Sinema bölümünden mezun olmuştu. Diğer katılımcılar ise Amerikan Kültürü ve Edebiyatı, Turizm ve Otel İşletmeciliği, İşletme, Uluslararası İlişkiler, Endüstri Mühendisliği bölümlerinden birini bitirmişti. Lisansüstü eğitim alan iki katılımcıdan biri Reklam ve Tanıtım, diğer ikisi İşletme Ana Bilim Dalında yüksek lisans yapmıştı.

Araştırmaya dahil olan katılımcılar "kurucu", "kurucu ortak", "ajans başkanı", "genel müdür" unvanlarından birini kullanmaktadır. Burada belirtilenin dışındaki halkla ilişkiler uygulayıcıları görüşme talebine ya direk olarak olumlu cevap vermemişlerdir ya da kurumlarına danıştıktan sonra dönüş yapacaklarını belirtmelerine rağmen herhangi bir dönüş yapmamışlardır. Bu nedenle görüşmeler sadece yönetici pozisyonundaki halkla ilişkiler uygulayıcılarıyla gerçekleşmiştir.

Katılımcıların tecrübe süresi değişkenlik göstermekle birlikte 21-30 yıl arasında tecrübeye sahip olanların sayısının diğerlerine göre fazla olduğu göze çarpmaktadır. 30 yıldan fazla zamandır halkla ilişkiler sektöründe olan katılımcı sayısı iki, 11-20 yıl arasında tecrübesi olanların sayısı beş, tecrübesi 10 yıldan az olanların sayısı ise üçtür.

4.4. Halkla İlişkiler Uygulayıcılarının Yapay Zekâ Konusundaki Farkındalıklarına ve Tutumlarına İlişkin Bulgular

Görüşülen halkla ilişkiler uygulayıcılarının çoğunluğu yapay zekânın ne olduğu konusunda fikir sahibi olduklarını, yapay zekânın öteki sektörlerin yanı sıra halkla ilişkiler alanında da kullanıldığını bildiklerini ifade ettiler. Bununla birlikte yapay zekânın ajanslarda doğrudan kullanılmadığını; medya takip, sosyal ağların izlenmesi, ölçüm ve raporlama gibi hizmetleri veren şirketler ya da startupların sağladıkları hizmetler çerçevesinde yapay zekâdan faydalandığını belirttiler.

Çalıştığı ajansın kurucu ortağı olan genç bir halkla ilişkiler uygulayıcısı "Yapay zekâyı aktif kullanan ajanslardan biriyim. Çok fazla alanda, çok farklı platformlarda faydalanıyorum." derken uluslar arası bir ajansın Türkiye'deki iş ortağı ve üst düzey yöneticisi olan katılımcı "sosyal medya takibinde, veri analizinde, belli parametreleri ölçümlemede" yapay zekâdan faydalandıklarını söyledi.

Uzun yıllardan beri halkla ilişkiler sektöründe çalışan bir katılımcı yapay zekâdan faydalanma şeklini şu cümlelerle açıkladı: "Aslında hepimiz farkında olmadan yapay zekâdan her gün faydalanıyoruz. Akıllı telefonlar, mesaj sistemleri bunların hepsi yapay zekâ hizmetleri. Hepimiz artık Google Asistan

kullanıyoruz, Whatsapp, Zoom, LinkedIn, Instagram ya da sosyal medya araçlarında otomatik yanıtlama sistemi, müşteri yönlendirme sistemi, çağrı merkezi gibi hizmetlerden faydalanıyoruz.”

“Yapay zekâyı etkilemeye, algoritmaların içerisine girebilmeye çalıştıklarını” belirten bir ajans sahibi ise yapay zekâ konusundaki tutumlarını şu cümlelerle ifade etti: “Yapay zekâ PR sektörünün dikkat etmesi gereken konu başlığı haline geldi. Bu kadar dijitalleştik. Eskiden biz ‘bu, yazılım firmasının işi’ diyorduk. Artık öyle değil. Biz o işi yapmasak bile, üretmesek bile sonuçların ne olup olmayacağını bilmemiz gerek. Müşterilerimiz dijitalleşiyor. Bizi dijital alanlardan takip ediyorlar. İster istemez araçlarımız bu dijitalleşmeyle beraber yeni bir yön kazandı. Biz de bunu öğrenmek, anlamak, yönetmek ve raporlamak durumundayız. Yapay zekâyla bu çözümleri sunabilmek için kullanmaya çalışıyoruz. Bunun dinamosunu Siri ve Google Asistan oluşturdu. Bunlar hayatımızın bir parçasını değiştirdi, yakın zamanda daha da değiştirecek.”

Orta yaşlı bir ajans sahibi, halkla ilişkiler mesleğinin doğası gereği bu alanda yapay zekâyla yapılabilecek işlerin sınırlı olduğunu belirttikten sonra şunları söyledi: “Dolayısıyla çok kullanmıyoruz ama basın bülteni gönderimi gibi otomatik gönderen yazılımlar var. Google’da alarm kurup mesela hangi sitelerde neler çıkmış bunları takip edebiliyoruz. Ama bunlar bizim çalışmalarımızda çok karşılığı olan çözümler değil henüz. Şimdilik çok yararlanamıyoruz.”

Her ne kadar halkla ilişkiler iletişime dayalı bir alan olduğu için bu alanda ortaya çıkan her gelişmenin, kullanılmaya başlanan bütün yeni teknolojilerin kaçınılmaz olarak halkla ilişkileri etkilediğini, ajansların bu duruma ayak uydurmak zorunda olduğunu düşünenlerin sayısı fazla olsa da çeşitli nedenlerle geleneksel iş yapma şekillerini sürdürmekten yana olanların bulunduğunu da belirtmek gerekir. Bu durumda olanlar genellikle yapay zekânın sağladığı fayda konusunda net bir fikirlerinin olmadığını ifade ettiler.

Orta yaş grubunda yer alan ve yapay zekâyı mesafeli duran iki katılımcıdan biri “Yapay zekâdan faydalanmıyoruz. Çok da bilgim yok. Herkes gibi duyduğum, okuduğum kadar.” derken diğeri şunları söyledi: “Şuanda kullanmıyoruz. Kişisel olarak ilgim de yok. Halkla ilişkiler sektöründe yapay zekânın hem yurt dışında, hem Türkiye’de ne kadar kullanıldığını bilmiyorum. İşe yaradığından da emin değilim.”

Araştırmanın katılımcılarına “Çalışanlarınıza yapay zekâ eğitimi aldırılmayı düşünür müsünüz?” diye sorulduğunda bu soruya olumsuz yanıt veren olmadı. Çoğunluk duraksamadan “mutlaka düşünürüm” derken az sayıdaki katılımcı önümüzdeki yıllarda çalışanlarına yapay zekâ eğitimi aldırabileceğini belirtti. Bir katılımcı ise görüşülen diğer uzmanlardan farklı olarak şunları söyledi: “Öncelikle kendim almayı düşünüyorum. Bu sektörde müşterilerimize hâlâ hizmet vermeyi, devam etmeyi istiyorsak yeni teknolojinin imkânlarını detaylı bir şekilde öğrenmek, bilmek, anlamak ve gelişmeleri yakından takip etmek mesleğimiz gereği. Yani yükümlülüğümüz var. Tabi ki hem kendim alırım hem de çalışmalarımızı eğitim alması için teşvik ederim.”

Katılımcılara ayrıca “Ajans olarak yapay zekâyı yatırım yapmayı düşünür müsünüz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Verilen cevapların çoğunluğu “Evet, düşünürüm.” olmakla birlikte on sekiz yıldır halkla ilişkiler uygulayıcısı olarak çalıştığını belirten orta yaşlı bir katılımcı “Kendim yatırım yapmayı düşünmem.” demiştir. Sektörde on iki yılı geride bırakan katılımcı “Ajansa nasıl katkısı olacağını düşünmek gerek önce. Markaların ilgisini çeken yapay zekâ uygulamalar olursa o zaman yatırım yapılabilir.” diye yanıt vermiştir.

4.5. Halkla İlişkiler Uygulayıcılarının Kullandıkları Yapay Zekâ Araçları ve Tekniklerine İlişkin Bulgular

Medya ortamlarının değişmesi ve yeni iletişim mecralarının yaygınlaşmasıyla birlikte gerek halkla ilişkiler uygulamalarında gerekse reklâm ve tanıtım faaliyetlerinde radikal değişimlerin olduğu gözlenmektedir. Yapay zekâ sayesinde kampanyaların artık kişiye özel tasarlanabildiğine, trendlerin anlık izlenebildiğine, olası krizlerin daha ortaya çıkmadan kontrol altına alınabildiğine, insansı özellikler taşıyan yazılımların müşteri iletişimini gerçekleştirebildiğine günlük hayatın akışı içerisinde şahit olunmakta. Halkla ilişkiler uygulayıcılarına PR sektöründe hangi yapay zekâ araçlarının ve tekniklerinin kullanıldığı sorulduğunda farklı jenerasyonlardan gelen üç katılımcı “bilmiyorum” cevabını vermiştir.

Yirmi beş yıl tecrübesi olan bir katılımcı “Halkla ilişkiler sektöründe medya takip, chatbot, sesli asistan, sosyal medya analizi, marka-fenomen bunların hepsinden faydalanılıyor. Sadece bazılarını kullanan

ajanslar da var. Elindeki müşteriye göre değişir. Bazı şirketler, ajanslar bunları gerektiren müşteriye sahip. Bazıları maliyetli olduğu için bu alana çok fazla giremiyorlar. Her halükarda müşteri istiyor zaten. Müşteriye iyi hizmet sunabilmek için yapay zekâdan faydalanmak zorundayız.” derken aynı jenerasyondan bir başka katılımcı şunları söylemiştir: “Medya takipten, otomatik yanıtlatma sistemlerinden faydalanıyoruz. Sosyal medya analizi yaptırıyoruz. Müşterilerimiz hangi tarihte ne yapmışlar, müşteri hedef gruplarının arşivlenmesi, geri hatırlanması gibi sistemlerden faydalanıyoruz.”

On beş yıldır sektörde olan bir uygulayıcı “Hepsinden faydalanıyoruz ama bazı şeylerin maliyeti, özellikle iyi olan uygulamaların yurt dışı kaynaklı olması, kullanım açısından bizi sınırlıyor. Yurt dışı kaynaklı yazılımlardan 2010’lu yıllarda iyi sonuç almak çok sıkıntılıydı. Mesela doğal dil işleme gibi uygulamalarda. Ama şuan öyle değil. Türkiye özellikle sosyal medya analizi yapma açısından yüksek potansiyele sahip oldu.” derken yirmi beş yıl tecrübesi olan bir başka uygulayıcı “CRM modüllerini kullanıyorlar ama burada [Türkiye’de] yaygın olduğunu düşünmüyorum.” demiştir.

Halkla ilişkilerde kullanılan yapay zekâ araçlarının maliyeti sorulduğunda katılımcılar farklı doğrultuda cevaplar vermişlerdir. Maliyetin yüksek olduğunu belirtenler şu değerlendirmeleri yapmışlardır:

“Bugün için yüksek evet. Ama şununla karşılaştırmamız lazım. Bu yüksek bedel ödediklerinde ajanslar ne satın alıyorlar? Oradaki hizmet tanımları çok önemli. Yapay zekânın ajansa katacağı değer ajansa ödeyeceği fiyattan daha yüksekse buna hayır diyeceklerini sanmıyorum. Bugün yeni teknolojiler pahalı ama yaygınlaştıkça her geçen gün daha uygun hâle geliyor.”

“Evet maliyeti yüksek. Her teknoloji yatırımı bir maliyettir.”

“Tabi ki yüksek, Dolar, Euro üzerinden aylık ödeme yaptığımızda fiyatlarda değişiklik oluyor. Ne yazık ki yapay zekâ konusunda yerli alt yapımız olmadığı için hizmetleri yurt dışından alıyoruz.”

“Medya takip, chatbot, sesli asistan bunlar çok maliyetli değil. Sosyal medya analizi, monitoring dediğimiz şey maliyetli, çünkü inanılmaz çıktısı var, onları anlak, günlük raporlamak büyük bir efor gerektirir, yüksek maliyet gerektirir. Marka-fenomen eşleştirmesi de aynı şekilde maliyetli.”

Halkla ilişkilerde kullanılan yapay zekâ araçlarının maliyetini yüksek bulmayanlar “Yapay zekâ hizmetinin maliyeti yüksek değil. İnsan maliyeti daha yüksek.”, “Çok da yüksek değil ama hangi hizmetleri aldığına göre değişir. Medya takip, chat-bot, sesli asistan, sosyal medya analizi, marka-fenomen buların hepsinden faydalanayım desen maliyetli olur. Sadece medya takip yaptırırım desen maliyetli olmuyor. Yaptığın işe göre.” şeklinde değerlendirmeler yaparken diğer katılımcılar ise bu konuda fikirlerinin olmadığını belirtmişlerdir.

4.6. Halkla İlişkiler Uygulayıcılarının Yapay Zekâ Kullanımıyla İlgili Düşüncelerine İlişkin Bulgular

Daha önce de belirtildiği gibi yeni iletişim mecralarının ortaya çıkması ve yaygınlaşması, medya ortamlarının ve yapılarının farklılaşması alışılmış halkla ilişkiler uygulamalarında ve reklâm tanıtım faaliyetlerinde radikal değişimleri beraberinde getirdi. Yapay zekânın etkin rol oynadığı bu süreçte kitlesel halkla ilişkilere göre kişiye özel halkla ilişkiler öne çıkmaya başladı. Hedef kitle analizinden kriz yönetimine, kampanya tasarımı otomatikleşen görevlere halkla ilişkilerle ilgili pek çok husus bu durumdan etkilendi.

4.6.1. Hedef Kitle Analizi

Görüşülen uygulayıcılara yapay zekâyla yapılan hedef kitle analizleri hakkında ne düşündükleri sorulduğunda “yapay zekâ hedef kitleyi analiz edebilir” diyenler ile “yapay zekâ hedef kitle hakkında biraz fikir verir” diyenlerin eşit oranlarda olduğu görüldü.

Otuz yıldır sektörde olan katılımcı “Hedef kitleyi şuan bile sağlam biçimde anlayabiliyor, analiz edebiliyor, datalarını çıkarıyor.” derken yirmi beş yıl tecrübesi olan katılımcı “Yapay zekâ bu alanda sıkça kullanılıyor. Kullanılmaya da artarak devam edeceğini düşünüyorum.” diyor. Bu görüşe sahip olan diğer katılımcılar ise şunları söylüyor:

“Yeni araçlar ölçümlemede çok yararlı. Eskiden çok zaman alıcı işler vardı, mesela insanlara biz adresle, telefonla yerinde ulaşmaya çalışırdık. O zaman beş kişiye ulaşabilsek şimdi bir mausla beş yüz kişiye ulaşıyorsun.”

“Hedef kitleyi tanımada, platformlarda konuşanları tanımlamada yeterli olabilir. Hedef kitlenin hepsi o platformda yorumlarını paylaşmıyor ama nedir oradaki girdileri, çıktıkları, verileri kullanmak mutlaka faydalı olacaktır.”

"Eğer doğru bir analiz altyapısı kurulduysa evet, hedef kitleyi tanımak, anlamak için oldukça faydalı."

"Yapay zekâ hedef kitle hakkında biraz fikir verebilir" görüşünde olan bir katılımcı *"Hedef kitleyi tanımada yüzde yüz yeterli olur diyemem. Bir öngörü olur. Bir noktaya kadar."* derken diğer bir katılımcı *"Neticede sosyal medyada gördüklerimiz ile gerçek arasındaki farkları doğru analiz etmemiz gerekiyor. Mutlaka yanılma payları olacaktır. Ama genel olarak hedef kitleyle ilgili fikir verebilir."* yorumunu yapıyor. Benzer görüşe sahip olan diğer katılımcılar ise şunları söylüyor:

"Yeterli olduğunu düşünmüyorum. Çünkü insanlar düşüncelerini sosyal medya ya da diğer alanlarda olsun her zaman gerçek duygularını yansıtmayabiliyorlar. Ama en azından fikir verebilir."

"Yüzde yüz olmasa da az çok. Neyi sorduğuna göre."

4.6.2. Kriz Yönetimi

Görüşülen uygulayıcılara kriz yönetimi yapay zekâ kullanımı hakkında ne düşündükleri sorulduğunda *"kriz yönetimi yapay zekâ kullanmak fark yaratır"*, *"kriz yönetimi yapay zekâ kullanmak bir gerekliliktir"* ve *"kriz yönetimi yapay zekâ kullanmanın bir yere kadar faydası olur"* şeklinde görüşler ortaya çıkmıştır.

Günümüzde yeni medya ortamlarının ve öteki dijital mecraların her kuşaktan insan tarafından yaygın bir şekilde kullanılması nedeniyle krizlerin ortaya çıkmasını engelleme potansiyeli bulunan mekanizmalar büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Özellikle geleneksel medya araçlarının egemen olduğu dönemlerde markaların aynı zamanda reklam veren konumunda bulunması yayıncı kuruluşlar karşısında ellerini güçlendirebiliyordu. Ancak günümüzde yeni medya ortamlarını kullananlar günün her saatinde potansiyel bir haber kaynağı ve içerik üreticisi durumundadır. Bu da yapay zekâ araçlarıyla izleme yapmayan markaları ya da kurumları olası krizlere karşı korunaksız bırakmaktadır.

Yirmi beş yıldır sektörde olan bir katılımcı *"Kriz yönetimi yapay zekâ kullanmak kesinlikle fark yaratır. İnsanların özellikle sosyal medyada aktif olmasıyla birlikte markaların krize açık olma ihtimali daha yüksek. Dolayısıyla orada yapay zekânın devreye girmesiyle krizi daha hızlı yönetebiliriz. Kriz daha oluşmadan süreci yönetebiliriz."* derken otuz yıl tecrübesi olan katılımcı *"Tabi ki fark yaratır. Büyük kitleye hızlı şekilde ulaşmanın yöntemi dijital kanallardır. Yapay zekâ bunları hızlandırıp, geri dönüş almayı sağlayan hızlı bir araç."* dedi.

"Kriz yönetimi yapay zekâ kullanmak bir gerekliliktir" görüşünde olan bir katılımcı *"Kriz yönetimi yapay zekâ kullanmak gerekiyor. Bir kriz artık eskisi gibi konvansiyonel medyada değil dijital medyada oluştuğu için yapay zekâ olmazsa olmazlardan biri. Yani sosyal medyayı ölçümlemek için, oradaki krizin durumunu derecelendirmek için zaten yapay zekâ kullanmak gerekiyor. El yordamıyla ölçmek gibi bir durum söz konusu değil."* derken yirmi yıldan fazla tecrübesi olan diğer katılımcı *"Kriz yönetimi en büyük alanlardan birisi. Yapay zekâ doğrudan ilgilendiriyor bunu. Bir kriziniz var ve dijital dünyada yayılmış bu kriz. Bunu nasıl yöneteceksiniz? Bu yeni bir uzmanlık alanı. İletişimcilerin mutlaka uzmanlaşması gereken bir alan."* yorumunu yaptı. Bu görüşe sahip olan bir başka katılımcı ise *"Özellikle sosyal medya dinlemelerinde proaktif yaklaşım uygulayabilmek için mutlaka yapay zekâdan faydalanmak gerekiyor günümüzde. Bu çok basit bir Google aracı da olabilir, daha derinlemesine inceleyen ve monitoring yapan bir program da olabilir."* dedi.

"Kriz yönetimi yapay zekâ kullanmanın bir yere kadar faydası olur" görüşünde olan on beş yıl tecrübeli bir katılımcı *"Krizde göre değişecek bir şey. Yine de ilk etapta fark yaratabilir. Mesela hızlıca insanların Instagram'da, Twitter'da neler yazdığını listelemek, hızlıca görmek, onları kategorize etmek anlamında işe yarar ve fark yaratır. Ama yine de önünüze düşen o listeyi sizin çok iyi yorumlayıp değerlendirebilmeniz gerekiyor."* derken on iki yıldır sektörde olan diğer katılımcı *"Her ne kadar insan zekâsını taklit etse de yapay zekâ yine de insan zekâsına ve insan tecrübesine ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Her marka gündeme göre, duruma göre, her şeye göre değerlendirilmesi gerek o yüzden doğrudan bir uygulamayla yapılabileceğine inanmıyorum. Bir yere kadar faydası olur ama insan gücüne ihtiyaç var."* yorumunu yaptı.

4.6.3. İçerik Hazırlama

Yapay zekânın halkla ilişkilerde kullanılmaya başlamasıyla beraber kişiye özel çözümler ön plana çıktı. Dijital platformlarda her bir profilden elde edilen veriler sayesinde kişilerin ihtiyaçlarını, beğenilerini, alışkanlıklarını tespit etmek ve müşteri ilişkilerini buna göre düzenlemek çok sık

rastlanılan bir durum. Mesela popüler video platformu Netflix'in abonelerini elde tutmak ve yayınlayacağı dizilerin, filmlerin başarısını garantilemek için kullanıcı verilerini yapay zekâyla analiz ettiği bilinmektedir. Netflix'in tavsiye sistemi oluşturma dışında film ve dizi afişlerini de yapay zekâyla hazırladığı ve kişiye özel tasarımlarla izleyiciye sunduğu ortaya çıktı. Örneğin bir abone romantik filmleri seviyorsa ona "Good Will Hunting" filminin afişinde Matt Damon ve Minnie Driver'ın yakınlaştığı bir sahne gösteriliyor. İzleyici eğer komedi filmlerini seviyorsa aynı filmin grafiğinde bu sefer Robin Williams yer alıyor. (Chandrashekar ve diğerleri, 2017)

Yapay zekâ ile içerik hazırlamanın temelinde aslında veri gazeteciliği var. Verileri toplama, filtreleme, analiz etme, görselleştirme ve hikayeleştirme aşamalarına dayalı olarak gerçekleştirilen bu içerik oluşturma türünün kişiselleştirme dışında hız, şeffaflık ve iş gücü tasarrufu gibi pek çok avantajı var.

Görüşülen halkla ilişkiler uygulayıcılarına "yapay zekâ tarafından veriye dayalı olarak içerik (basın bülteni, duyuru, afiş vb.) hazırlanması" hakkında ne düşündükleri sorulduğunda "yapay zekâ içerik hazırlayamaz", "yapay zekâ insan denetiminde içerik hazırlayabilir" ve "yapay zekâ gelecekte içerik hazırlayabilir" şeklinde görüşler ortaya çıkmıştır.

Otuz yıldır sektörde olan bir katılımcı "Yapay zekâ kusursuz basın bülteni yazabilseydi herkes yazdırırdı. Metin yazma konusunda yetersiz kalacak. Standart metinleri yazabilir ama dikkat gerektiren çok özel metinleri yazamaz." derken aynı tecrübe düzeyine sahip bir başka katılımcı "Bu yapay zekânın işi değil gerçek zekânın işi." dedi. Yirmi beş yıldır sektörde olan bir başka katılımcı ise "Ben ne kadar yapay zekânın iş hayatımıza kolaylık sağladığını düşünsem de odak noktası insan. Yapay zekânın basın bülteni hazırlaması gibi şeylere çok sıcak bakmıyorum." şeklinde yorum yaptı.

"Yapay zekâ insan denetiminde içerik hazırlayabilir" görüşünde olan ve yirmi iki yıldır sektörde bulunan bir katılımcı "Bu konuda hibrit sistemlerin doğru olduğuna inanmıyorum. Bir makinaya basın bülteni yazım hikayesini teslim ettikten sonra size bize ne gerek var diye bir şirket yöneticisi sorar herhalde. Burada denetim mekanizmasını sağlayacak insan aklının olması gerektiğine inanıyorum. Çünkü içerisinde hata payının olmaması mümkün değil. Ama basın bültenlerinin hızlıca yazılmasında zaman kazandırabilir, teknolojik avantajı vardır, insanlar tarafından yönetilebilir. Google Translate ilk çıktığında nasıldı, şimdi nasıl? Google'ın çeviri hizmeti yapay zekâ uygulamasıyla. Mükemmel çeviri olmasa da azıcık insan eliyle edit yapılarak güzel çeviri yapabiliyor. Teknolojinin hızlı gelişmesi bu alanda da şaşırtacak diye düşünüyorum." derken otuz yıldan fazla tecrübesi olan diğer katılımcı "Burda İnsan faktörü mutlaka önemli. Yapay zekâli makine temelini hazırlayabilir. Sonrasında insanın gözünden geçmesi gerek. Tamamen yapay zekâli uygulamaya bırakamayız." yorumunu yaptı. Bu görüşe sahip olan ve yedi yıldır sektörde bulunan bir başka katılımcı ise "Bu konuda insan denetiminde ilerlemek daha doğru." dedi.

"Yapay zekâ gelecekte içerik hazırlayabilir" görüşünde olan on bir yıl tecrübeli bir katılımcı "Şuanki versiyonları için hayır. İnsan temaslı ve duygu odaklı olması gereken noktalarda yapay zekâ henüz ilerlemiş değil ancak ilerleyen dönemde yapay zekâ tarafından yazılmış hatta tercüme edilmiş çok fazla metinle karşılaşacağız ve güveniyor olacağımızı düşünüyorum." derken yirmi yıldır sektörde olan diğer katılımcı "Hazırlayan yapay zekâyı göre değişir. Bununla ilgili farklı sektörlerde kullanıldığını biliyoruz. Biz de takip ediyoruz. Henüz bizde bunu hazırlayan sistem oluşmadı. Ama yurt dışında var olan gelişmelerden haberdarız. Elbette olacaktır ileride. Bu alanda da etkin bir şekilde kullanılacağını düşünüyorum." yorumunu yaptı.

Sonuç ve Değerlendirme

Son yıllarda yapay zekâ alanında yaşanan gelişmeler bütün sektörleri olduğu gibi halkla ilişkileri de doğrudan ve dolaylı olmak üzere çeşitli şekillerde etkilemiştir. Görüşülen halkla ilişkiler uygulayıcıları yapay zekânın mesleklerinde köklü bir değişim/dönüşüm yaptığının farkındadırlar ancak bu süreç henüz emekleme aşamasında olduğu için konu hakkında değerlendirme yaparken ikilem yaşamaktadırlar.

Yapay zekâ halkla ilişkilercilerin işlerini kolaylaştıracak mı yoksa orta yaşlı bir uygulayıcının belirttiği gibi "dallandırıp, budaklandırarak" mı? Bazı mesleklerin zaman içinde ortadan kalkacağı ön görülüyor, yapay zekâ halkla ilişkileri PR uzmanlarının elinden alacak mı? Farklı ölçeklerdeki ajanslar yapay zekâdan faydalanabilecek mi? Kişiye özel tavsiyelerde bulunduğu, kampanya ve afiş

tasarladığı bilinen yapay zekâ veriye dayalı metinlere duygu katabilecek mi? Krizleri önceden haber verebilecek mi? Ortaya çıkan krizlerle başedebilecek mi? Hedef kitle analizlerini etkili bir şekilde yapabilecek mi? Chatbotlarla ve sesli asistanlarla her türlü etkileşim gerçekleştirilebilecek mi?

Görüşme gerçekleştirilen halkla ilişkiler uygulayıcılarının pek çoğu yapay zekânın ne olduğunu bildiklerini, yapay zekânın öteki sektörlerde olduğu gibi halkla ilişkiler alanında da kullanıldığından haberleri olduğunu söylediler. Ancak yapay zekânın ajanslarda doğrudan kullanılmadığını; medya takip, sosyal ağların izlenmesi, ölçüm-raporlama gibi hizmetleri veren şirketlerden aldıkları hizmetler çerçevesinde yapay zekâdan faydalandığını belirttiler.

Halkla ilişkiler iletişime dayalı bir alan olduğu için bu alanda ortaya çıkan her gelişmenin, kullanılmaya başlanan bütün yeni teknolojilerin halkla ilişkileri etkilediğini, ajansların bu duruma uyum sağlamak zorunda olduğunu düşünenler olsa da geleneksel iş yapma şekillerini halen sürdürenlerin bulunduğu da bir gerçektir. Bu durumda olanlar genellikle yapay zekânın nasıl imkânlar sunduğu konusunda detaylı bilgilerinin olmadığını belirttiler.

Halkla ilişkiler uygulayıcıları yapay zekâyâ yatırım yapmayı düşünüp düşünmediklerine ilişkin soruya genelde “yatırım yapmayı düşünürüm” cevabını vermişlerdir ancak bu kararı almalarında fayda-maliyet hesabının etkili olacağını bildirmişlerdir.

Halkla ilişkiler uygulayıcılarına yapay zekânın yol açtığı değişimi nasıl değerlendirdikleri ve mesleklerini yaparken geçmişten farklı olarak hangi araçları kullandıkları sorulduğunda medya takip, sosyal ağların izlenmesi, ölçüm ve raporlama gibi zaman ve enerji alan işlerde bir rahatlama yaşandığını, ajansların genellikle bu alanlarda yapay zekâdan faydalandıklarını belirttiler.

Halkla ilişkiler ajansların yapay zekâ araçlarından faydalanmasının maliyetiyle ilgili soruya katılımcıların farklı doğrultuda cevaplar verdikleri görülmektedir. Sunulan hizmetlerin tür, fonksiyon ve limit açısından çeşitlilik gösterdiği vurgusu öne çıkmış ve insan kaynağının yapay zekâ yazılımlarına göre daha maliyetli olduğuna dikkat çekilmiştir.

Görüşülen uygulayıcıların “halkla ilişkiler sektörü yapay zekânın sunduğu imkânların farkında mı?” sorusuna verdikleri cevaplarda bir görüş birliği olmadığı ancak “çok da farkında değil” şeklindeki cevapların öne çıktığı görülmüştür.

Halkla ilişkiler uygulayıcılarının yapay zekâ kullanmaya karşı olmadıkları, hattâ yeni medya ortamlarının halkla ilişkilercilere sunduğu fırsatlardan yararlanmada yapay zekânın önemli bir rol oynadığını bildikleri görülmüştür. Ayrıca katılımcıların genelinde “yapay zekâ halkla ilişkilercilerin işlerini kolaylaştırır ve bu sektörde yaygınlaşır” düşüncesinin hâkim olduğu gözlenmiştir.

Katılımcıların geneli hedef kitleyi tanımada yapay zekâyla yapılan analizlerin bir noktaya kadar yeterli olacağını, insan unsurunun önemini koruduğunu, yapay zekânın hedef kitle analizindeki başarısının doğru stratejinin uygulanması şartına bağlı olduğunu belirtmişlerdir.

Bazı katılımcılar yeni çıkan iletişim araçlarının halkla ilişkileri çok değiştirdiğini, yeni mecralarla birlikte değişimin bundan sonra da devam edeceğini söylemiştir. Görüşlerin geneline bakıldığında ise yapay zekânın ölçme ve raporlama, görevleri otomatikleştirme, hedef kitle analizi konularında halkla ilişkileri olumlu anlamda etkilemeye devam edeceği değerlendirildiği öne çıkmıştır.

Kriz yönetiminde yapay zekâ kullanmanın fark yaratacağı konusunda katılımcıların görüş birliği içinde oldukları görülmüş, yapay zekânın kriz yönetimindeki rolünün şimdilik yaklaşan krizleri haber vermek olduğu belirtilmiştir.

Halkla ilişkiler uygulayıcılarının yapay zekâ tarafından veriye dayalı olarak hazırlanan basın bülteni, duyuru vb. içeriklere genel olarak güvenmedikleri görülmüş ancak bazı katılımcılar Google Translate’in gelişim çizgisine gönderme yaparak insan denetiminde ve belli oranlarda bu işi yapay zekânın yapabileceğini belirtmiştir.

Halkla ilişkiler uygulayıcıları genel olarak yapay zekânın bir halkla ilişkiler ajansında/biriminde insanların yerini tamamen alamayacağını ama uygulayıcılara yardımcı olacağını düşünüyor. Ayrıca yapay zekâ kullanmaya karar veren ajansların “altyapı ve donanımlı personel eksikliğiyle ilgili zorluklar” yaşayacağı ve ajansların yapay zekâ kullanması durumunda müşterilerin bu durumdan memnun olacağı belirtiliyor. Katılımcıların yapay zekâ ve etik

konusunda kaygılı oldukları, özellikle gözetleme uygulamalarının sınırları konusunda çekince duydukları gözlenmiştir.

Halkla İlişkiler Uygulayıcıları İçin Öneriler

Yapay zekânın tarihine bakıldığında yarım asırdan fazla süren bir geçmişe sahip olduğu görülürken halkla ilişkilerde yapay zekâ kullanımı akıllı mobil cihazların ve sosyal medyanın ortaya çıkması ve yaygınlaşmasıyla gündeme gelen yeni ve güncel bir olgudur. Gerek araştırmacıların gerekse halkla ilişkiler uygulayıcılarının ilgisini çeken bir konu olmasına rağmen halkla ilişkilerde yapay zekâ kullanımının aydınlatılmamış pek çok yönünün olduğu değerlendirilmektedir.

Araştırmaya katılan halkla ilişkiler uygulayıcılarının konuyla ilgili görüşleri incelendiğinde genel olarak yapay zekânın potansiyelinin farkında olduklarını ama kendilerini bu yeni sürece adapte edebilecek seviyede yapay zekâ birikimlerinin bulunmadığı görüldü. Yapay zekânın sunduğu imkânlardan faydalanmak isteyen kimi uygulayıcıların ise “işe nereden başlayacaklarını bilmediklerini” söylediklerine şahit olundu.

Günümüzün yaygın iletişim araçları, mecraları ve alışkanları dikkate alındığında halkla ilişkiler görevlerini yapay zekâdan bağımsız gerçekleştirebilmek her geçen gün biraz daha imkânsız hâle gelmektedir. Bu nedenle araştırmada yapay zekâya halkla ilişkiler perspektifinden bakılmış olup yeni ortaya çıkan PR enstrümanları ve uygulamaları çeşitli açılardan incelenmeye çalışılmıştır. Yapay zekânın halkla ilişkiler mesleği için sunduğu fırsatlara ve oluşturduğu tehditlere dikkat çekilmiştir.

Halkla ilişkiler uygulayıcıları kılavuz niteliğindeki akademik çalışmaların ve popüler yayınların yol göstericiliğinde yapay zekâ konusunda ihtiyaç duydukları bilgi ve becerileri kazanmalıdırlar. Günümüzde bir halkla ilişkiler uygulayıcısının yazılımcı olması gerekli değildir ancak yapay zekâ araçlarından etkili bir şekilde faydalanabilecek seviyede bu teknolojiyle ilgili bilgi birikimine ve kullanım becerilerine sahip olması önem taşımaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Gelecek Araştırmacılar İçin Öneriler

Daha önce de belirtildiği gibi halkla ilişkilerde yapay zekâ kullanımı yeni bir olgudur. Bu alanda araştırma yapmanın doğasından kaynaklanan nedenlerle veri toplamada çeşitli zorluklar yaşanmaktadır. Görüşülen kişilerin çoğunda konuya yeterince hâkim olmamaktan kaynaklandığı düşünülen bir çekingenlik gözlemlendi. Bu durum araştırmacının veri toplamak için daha çok kaynağa ulaşmasının önünde ciddi bir engel oluşturdu.

Halkla ilişkilerde yapay zekâ kullanımı konusunda katılımcılara yöneltilen sorulara çoğunlukla yüzeysel cevaplar alındı, oluşturulan zaman baskısı nedeniyle yeterli sorgulama yapılmadı. Araştırmacının somut araçlar ve uygulamalar üzerinden konuşma isteği genellikle karşılık bulmadı, katılımcıların bundan özellikle kaçındığı sonucuna varıldı.

Genel olarak yapay zekâ, özel olarak da halkla ilişkilerde yapay zekâ kullanımı büyük ölçüde kullanıcı ve hedef kitle verilerinin toplanması ve analiz edilmesine dayanmaktadır. Kullanıcı verilerini toplayan kurumlar Kişisel Verileri Koruma Kanunu’ndan kaynaklanan zorunluluk nedeniyle “Gizlilik Sözleşmesi” ve “Aydınlatma Metni” gibi başlıklar altında veri toplama ve verileri işleme şekilleri hakkındaki bilgileri kamuoyuyla paylaşmaktadırlar.

Ancak bu metinlerde, toplanan verilerin kurum menfaatleri doğrultusunda işlendiği, kurumun diğer şirketlerine aktarıldığı, yurt içinde ve yurt dışında işbirliği yapılan şirketlerle paylaşıldığı gibi bilgiler yer almaktadır. Kullanıcı verilerinin toplanması, işlenmesi, saklanması ve paylaşılmasının kişi mahremiyeti, ülke güvenliği ve demokrasi açısından riskler barındırmaktadır. Ayrıca verilerin değişik şekillerde işlenmesinin beraberinde getirdiği etik problemler farklı platformlarda zaman zaman dile getirilmektedir.

Kişiyeye özel sağlık verilerinin giyilebilir teknolojilerle toplanıyor olması; sağlık kuruluşları tarafından oluşturulan verilere internette erişilebilmesi; insan davranışlarının ve alışkanlıklarının kayıt altına alınıyor olması, resmî ve özel kurumların kurum içi ve kurum dışı iletişimlerini Whatsapp vb. yazılımlar üzerinden gerçekleştirmeleri her açıdan incelenmeye değer olaylardır. Çalışmanın esas amacı yapay zekânın halkla ilişkiler alanında uygulanış biçimlerini ortaya koymak

olduğu için yukarıda belirtilen hususlar derinlemesine ele alınmamıştır. Gelecek araştırmacıların işaret edilen bu noktalara eğilmelerinin halkla ilişkiler araştırmalarına yeni perspektifler katacağı düşünülmekte.

Kaynakça

- Abdullah, A. (2020). Public Relations in The Era of Artificial Intelligence: Peluang atau Ancaman?, *Jurnal Aristo (Social, Politic, Humaniora)*, 08(2), 406 - 417.
- Afzal, S. K. (2018). *How PR is Intersecting with AI*. available in <https://www.entrepreneur.com/article/320645>, (06.05.2022).
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme . *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1) , 231-274 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bitlissos/issue/38061/399955>
- Chandrashekar, A., Amat, F., Basilico, J. & Jebara, T. (2017). *Artwork Personalization at Netflix*. available in <https://netflixtechblog.com/artwork-personalization-c589f074ad76>, (06.05.2022).
- Chart, A.B.S. (2021) New Research Finds Pr Practitioners Limited In AI Knowledge But Aware Of Huge Potential. available <https://newsroom.cipr.co.uk/new-research-finds-pr-practitioners-limited-in-ai-knowledge-but-aware-of-huge-potential/> (06.05.2022).
- Çağlayan, S. (2021). Yapay Zekânın Halkla İlişkilerin Geleceğine Etkisi: Türkiye’de Halkla İlişkiler Profesyonelleri Ekseninde Bir Alan Araştırması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* , 9 (2) , 783-816.
- Eroğlu, S. & Bektaş, O. (2016). STEM Eğitimi Almış Fen Bilimleri Öğretmenlerinin STEM Temelli Ders Etkinlikleri Hakkındaki Görüşleri . *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 4 (3), 43-67 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/enad/issue/32043/356762>
- Galloway, C. & Swiatek, L. (2018). Public Relations And Artificial Intelligence: It’s not (Just) About Robots, *Public Relations Review*, 44, 734-740.
- Ilıcak Aydınalp, Ş. G. (2020). Halkla ilişkiler perspektifiyle yapay zekâ. *Turkish Studies - Social*, 15(4), 2283-2300.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 68-86. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tushad/issue/31792/350444>
- Nitel Araştırma Desenleri, http://acikders.atauni.edu.tr/pluginfile.php/77629/mod_resource/content/0/SEC.pdf , (06.05.2022)
- Panda, G., Upadhyay, A. K., & Khandelwal, K. (2019). Artificial intelligence: A strategic disruption in public relations. *Journal of Creative Communications*, 14(3), 1-18.
- Penn, C.S. (2018) Win With AI: How to Create an AI Strategy. available in <https://www.christopherspenn.com/2018/09/win-with-ai-how-to-create-an-ai-strategy/> (06.05.2022).
- Subaşı, M. & Okumuş, K. (2017). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/34503/424695>
- Waddington, S. (?) *An analysis of the impact of AI on skills in PR*. available in <https://wadds.co.uk/blog/2018/5/22/an-analysis-of-the-impact-of-ai-on-skills-in-pr> (06.05.2022).
- Wiencierz, C. & Röttger, U. (2019). Big Data in Public Relations: A Conceptual Framework. *Public Relations Journal*, 12(3), 1-15.
- Yin, R.K. (2003). *Case Study Research: Design and Methods*. California: Sage. Thousand Oaks.

Ek 1: Görüşme Soruları

A. *Halkla ilişkiler uygulayıcılarının yapay zekâ uygulamaları konusundaki farkındalıkları ve tutumları nelerdir?*

- 1) Biraz kendinizden bahsedebilir misiniz?
- 2) Ne zamandan beri Halkla İlişkiler sektöründe çalışıyorsunuz?
- 3) Size göre yapay zeka nedir?
- 4) Mesleğinizi yaparken yapay zekadan faydalaniyor musunuz?
- 5) Çalışanlarınıza yapay zeka eğitimi aldırmaı düşünür müsünüz?
- 6) Ajans olarak yapay zekaya yatırım yapmayı düşünür müsünüz?

B. *Halkla ilişkiler uygulayıcıları tarafından hangi yapay zekâ araçları ve teknikleri kullanılmaktadır?*

- 7) Halkla ilişkiler ajansları yapay zekâ uygulamalarından hangilerinden faydalaniyor?
- 8) Yapay zekâyı iletişimde başarılı bir şekilde kullandığınızı bildiğiniz bir şirket ya da kurum var mı?
- 9) Yapay zekâ hizmeti veren şirketlerden faydalanmanın maliyeti yüksek mi?

C. *Halkla ilişkiler uygulayıcılarının yapay zekâ kullanımıyla ilgili düşünceleri ve öngörülleri nelerdir?*

- 10) Sizce Halkla İlişkiler sektörü yapay zekanın sunduğu imkanların farkında mı?
- 11) Halkla İlişkilerde yapay zekâ kullanımına ilişkin görüşleriniz nelerdir?
- 12) Sizce yapay zeka halkla ilişkilercilerin işlerini kolaylaştırır mı?
- 13) Sizce halkla ilişkiler sektöründe yapay zekâ kullanımı yaygınlaşır mı?
- 14) Sizce yapay zekâyla yapılan analizler sizce hedef kitleyi tanımada yeterli olur mu?
- 15) Size göre yapay zeka gelecekte halkla ilişkiler çalışmalarını nasıl etkiler?
- 16) Bir halkla ilişkiler krizini yönetirken yapay zekâ kullanmak fark yaratır mı?
- 17) Sizce yapay zekanın hazırladığı basın bültenine, haber metnine güvenilir mi?
- 18) Yapay zeka bir halkla ilişkiler ajansında insanların yerini alabilir mi?
- 19) Bir halkla ilişkiler ajansı yapay zeka kullanmaya karar verse ne gibi zorluklarla karşılaşır?
- 20) Bir halkla ilişkiler ajansının yapay zekâ kullanması sizce ajans-müşteri ilişkisini nasıl etkiler?
- 21) Yapay zekâ ve etik konusunda ne düşünüyorsunuz?

Extended Abstract

Aim and Scope

In our research, we aimed to reveal how developments in communication technologies and artificial intelligence affect public relations studies, and which techniques are used, how and to what extent, especially in public relations activities carried out on the basis of social networks. In addition, we aimed to determine where we are in artificial intelligence technology, where this technology is heading, the ways in which artificial intelligence is used and the innovations it brings to public relations studies. We aimed to find answers to the following questions in order to reveal the different aspects of this current process:

Will artificial intelligence make things easier for PR people, or will it “branches” as one middle-aged practitioner put it? Some professions are predicted to disappear over time, will artificial intelligence take public relations out of the hands of PR professionals? Will agencies of different scales benefit from artificial intelligence? Will artificial intelligence, known for giving personalized advice and designing campaigns and posters, add emotion to data-driven texts? Will it be able to predict crises? Will it be able to cope with the emerging crises? Will it be able to perform target audience analysis effectively? Will all kinds of interactions be possible with chatbots and voice assistants?

Findings and Conclusion

Many of the public relations practitioners we interviewed said that they knew what artificial intelligence was and that they were aware of the use of artificial intelligence in the field of public relations as in other sectors. However, artificial intelligence is not used directly in agencies; They stated that they benefited from artificial intelligence within the framework of the services they

received from companies that provide services such as media monitoring, monitoring social networks, measurement-reporting.

Since public relations is a communication-based field, it is also a fact that there are those who still maintain their traditional ways of doing business, although there are those who think that every development in this field and all new technologies that are being used affect public relations and that agencies have to adapt to this situation. Those in this situation generally stated that they do not have detailed information about how artificial intelligence offers opportunities.

When we asked public relations practitioners how they evaluated the change caused by artificial intelligence and what tools they used different from the past, they stated that they experienced a relief in tasks that take time and energy such as media monitoring, monitoring social networks, measurement and reporting, and that agencies generally benefit from artificial intelligence in these areas.

It is seen that the participants gave different answers to our question about the cost of using artificial intelligence tools by public relations agencies. It was emphasized that the services offered vary in terms of type, function and limit, and it was pointed out that human resources are more costly than artificial intelligence software.

The practitioners we interviewed asked, "Is the public relations industry aware of the possibilities offered by artificial intelligence?" It was seen that there was no consensus in the answers they gave to the question, but the answers such as "not very aware of it" came to the fore.

It has been seen that public relations practitioners are not against using artificial intelligence, and they even know that artificial intelligence plays an important role in taking advantage of the opportunities offered by new media environments to public relations professionals. In addition, it was observed that the idea of "artificial intelligence makes the work of public relations easier and becomes widespread in this sector" prevails among the participants.

The majority of the participants stated that the analysis made with artificial intelligence would be sufficient up to a point in recognizing the target audience, that the human element maintains its importance, and that the success of artificial intelligence in the target audience analysis depends on the application of the right strategy.

Some participants said that the newly released communication tools have changed public relations a lot, and that the change will continue with new media. When we look at the general opinions, the assessment that artificial intelligence will continue to positively affect public relations in the fields of measurement and reporting, automating tasks, and target audience analysis has come to the fore.

It was seen that the participants were in agreement that using artificial intelligence in crisis management would make a difference, and it was stated that the role of artificial intelligence in crisis management is to inform about upcoming crises.

Press releases, announcements, etc. prepared by artificial intelligence based on data of public relations practitioners. It was seen that they did not trust the content in general, but some participants referred to the development line of Google Translate and stated that artificial intelligence can do this work under human control and to a certain extent.

Public relations practitioners generally think that artificial intelligence cannot completely replace humans in a public relations agency/unit, but it will help practitioners. In addition, it is stated that agencies that decide to use artificial intelligence will experience "difficulties related to lack of infrastructure and equipped personnel" and customers will be satisfied if the agencies use artificial intelligence. It was observed that the participants were worried about artificial intelligence and ethics, and they were especially hesitant about the limits of surveillance applications.